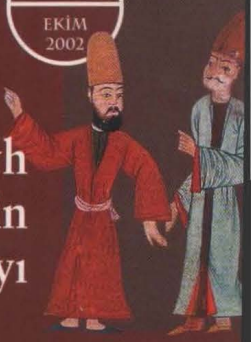
10. yıl

TOPLUMSAL TARİH

106
EKİM
2002

› Şeyh Bedreddin Olayı

Ayın Gündemi ›
1950'DEN BU YANA GÜNDEM DEĞİŞMEDİ!
(Doğan Kuban)

› Şarkiyatçı Yankee

Fiyatı: 4 000 000 TL (KDV Dahil) | 1303-7025 | 112565 | 2002

TEK PARTİLİ HAYAT›

Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi | Tarihe Not Düşmek
Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri | Şirket-i Hayriye'nin
Devletleştirilmesi | Afyon'da CHP | Tek Parti Döneminin Sonu

1950'den bu yana gündem değişemedi

Doğan Kuban

Atatürk Cumhuriyet'i Anadolu halkına, kul olmadığını öğretti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerikan dayatması ile, kul olmayanlar sessiz bir devrim gerçekleştirip, Cumhuriyet'in yetiştirdiği yarı-kentli ve az kültürlü, Osmanlı kalıntısı toprak ağaları ve mütegallibeyi, kendilerini temsilen iktidara getirdiler. O zamandan bu yana ara sıra oluşan tepkilere karşın, iktidar halkındır. Ne var ki halk, artık çoğunluğu ile kentlere yerleşmiş olsa da, kentlileşmekte zorlanan, teokratik geleneğin baskısını kıramamış, kısa eğitimli, bilim öncesi düşünce düzeyinde yaşayan bir halktır. Birçok davranışı da Osmanlı'dan arta kalmıştır. Temsilcilerinin çoğunluğu da kendisi gibi çağdaşlaşmakta zorluk çeken yarım aydınlardır. Türkiye'nin son yarım yüzyıllık tarihi kırsalın kentleşme, burjuvalaşma sürecinin bitmemiş tarihidir. Ne var ki bundan sonra dünya halklarının Batılı modeli yineleyerek burjuva devrimi gerçekleştireceklerini söylemek olası değildir. Fakat değişmenin doğası üzerinde kehanet de yapılamaz. Bu karmaşık süreçte Türkiye Cumhuriyeti büyük bir devlet olmuştur. Ama çağdaşlık standartlarına (maalesef bunlar Batı standartlarıdır) erişememenin bütün semptomlarını sergilemektedir. Toplumun olağanüstü dinamizmiyle birlikte, bütün yetersizlikleri de yaşamımıza yansımakta ve ne kadar süreceği belli olmayan bir geçit döneminde toplum kendini bulmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin gündemi de bu yarı kentli kırsal kültürle dünya konjonktürü çaprazında saptanmaktadır.

Uzun yıllar önce büyük kentler için bir "collapse" kuramı üzerine bazı notlar yazmıştım. Temelde o kuram basit bir gözleme dayanıyordu: Devletin olduğu gibi, kentlerin idaresi de el değiştirerek kırsal kültürlülerin eline geçmişti. (Bu bağlamda İstanbul ve Ankara gibi kentlerin hükümet değerindeki beyliklerini halkın en gerici grubuna kaptıran Ecevit ve Baykal gibi Halk Partisi liderlerinin politik aymazlıklarını anımsamadan edemiyorum.) Yeni kent iktidarları böylesine büyük kentlerin karmaşık sosyal, teknik, kültürel sorunlarını çözecek düşünce ve insan potansiyeline, bir doğal eksiklik nedeniyle değil, bu kültür aşamasına henüz erişemedikleri için, sahip değillerdi. Yüzlerce soruna ancak birkaç çözüm getirebilen belediyeler, sonunda bir sorunlar yumağı ile karşı karşıya kalacaklardı. Ve görünüşte çözülür gibi gözüken sorunlar yığılarak tümel ya da kısa vadede, kısmi "collapse"lara neden olacaktı. İnsan potansiyelinin yetersizliğinden kaynaklanan bu "collapse" modelinin öngördüğü sonuçlar, kentlerin başına ara sıra geliyor. İnşaatlarının çoğu kaçak olan kentlerde yaşıyor ve devlet ya da belediyenin varlığından şüpheye düşüyoruz. İşsizlik, beslenme zorluğu ve özellikle eğitim sorunlarında dünyanın en geri ülkeleriyle aşık atıyoruz. Doğal afetler halka eziyet veren ve korkutan boyutlara ulaşıyor. Deprem türünden olanlar ise toplumsal psikozlara neden oluyor. Ulaşım bir karmaşadır. Konut sahibi olmak çoğunluk için olanaksızlaşıyor. Bu kısmi çöküşleri, bütün ülke değişik içerik ve boyutlarda yaşıyor. Geçen yıl devletin iflastan zor kurtulduğu söyleniyor. İflas sorumlularının kimisi ya hâlâ iktidarda ya da yeniden iktidar olmak için paçaları sıvamış durumda.

Kentlileşememiş halk, kendi seçtiği protokentli liderler ve bilim öncesi aşamasında düşünen kadrolar tarafından yönetilişin bütün acılarını tadıyor. Fakat nedenlerini bilinçlendirecek kadar bilgili ve kent-deneyimli değil. Halk bir kurtarıcının bir yerlerden gelmesi ve her seferinde kendi seçtiklerinden kendini kurtarmasını bekliyor. Düşüncesi, eğilimleri, etiği değişmeyen ve kendi yarattığı sistemi sürdürerek, kendisini oraya getiren halkı sömürmeye devam eden Osmanlı mütegallibesi artıklarının yalancı tartışmaları da devam ediyor. Fakat toplumun yapısının güçlü olduğu söylenebilir. Karamsar bir söyleme karşın yaşama sırtını çevirmiş değil. Görünen durumun özeti bu.

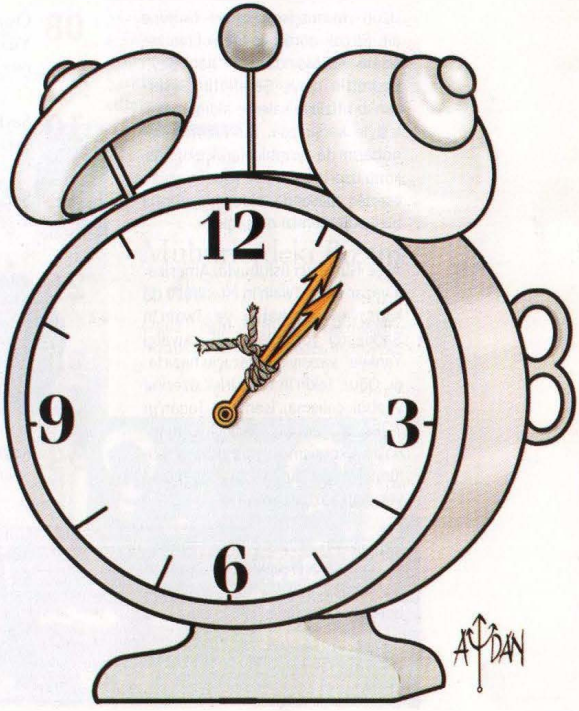
Kanımca Cumhuriyet'le kazanılmış niteliklerle ülke ayakta durabiliyor. Atatürk Türkiye'sinin kurumsal yapısı direniyor; oldukça büyük bir azınlık oluşturan okumuş ve artık kentlileşmiş aydınlar direniyor; nihayet 18. yüzyıldan beri Türk toplumunun motoru ödevini gören ordu direniyor. Gerçi Türkiye'de sade yüzeysel bir demokrasi olduğunu unutarak, soyut bir demokrasi havariliği yapanlar da var. Fakat sözlerinin kimin işine yaradığı anlaşılmıyor. Türkiye'deki aydın azınlığın küçümsenemeyecek bir entelektüel gücü var. Bu, Türkiye'yi dış dünyada temsil eden bir güç. Köy ya da kent kökenli, fakat her sınıftan yetişmiş bir kentli kuşak var. Uluslararası iletişim ve etkileşimin zorladığı bir konjonktür bu azınlığın bir ölçüde etkili olmasını sağlıyor. Böyle bir entelektüel gücün varlığı, kanımca iki olgudan kaynaklanıyor: Biri Cumhuriyet rejiminin sağlam kurgusu -ki bunun en önemli bileşeni, İslam dünyasında laikliktir- diğeri iyi eğitilmemiş olsa bile, toplumun akıl almaz dinamizmidir. Türkiye'nin iflas etmeden yaşaması bu karmaşık güç mekanizmasının çalışmasına bağlı. Fakat her an çöküş (collapse) ve kaos olasılığı taşıdığını da unutmamak gerek.

Durumun bu yorumu kısa vadede bir kurtuluş olasılığı

içermiyor. Çünkü etik dışı manipülasyonlarla iktidarda kalmayı öğrenmiş bir protokentli mütegallibe sınıf yetişti. Bunlara politikacı diyorlar. Halkı kolayca aldatan bir jargonları da var. Bu ilginç bir Türkiye fenomeni. Türkiye'de politikacı, seçim ve oy mekanizmalarını örgütleyen bir kurumun, başka niteliği olmayan bir üyesi demek. Halkın çoğunluğunun ise herhangi bir politik ideolojiden, din dışında, haberi yok. Politikacıların büyük çoğunluğu gerçekten halk adamı. Fakat halk adamı olmak zorunlu olarak olumlu bir özellik değil. Öte yanda, Türk halkı da durumu kendine göre kullanmakta pek de başarısız değil. Politikacı onu, o da politikacıyı kullanıyor. Fakat her ikisinin bilgi birikimi orta vade geleceği bile görmeye yetmiyor. Halk yönetenlerden şikâyetçi gibi gözükse de gerçekte değil, çünkü, demokratik süreç bağlamında aynı dokudalar. Evini olmaması gereken arsaya rüşvet vererek yaptıran, sonra belediyeden sel felaketinin hesabını soruyor. Halkın her krizde kafasını duvara vurarak bu durumdan kurtulacağını düşünmek hayali bir beklentidir. Vaktiyle Varto depremzedeleri için Danimarka'dan gönderilmiş tereyağları İstanbul marketlerinde satılmıştı. Adapazarı depremi için gönderilen eşyaların da Mersin de satıldığını söylüyorlar. Kentlileşememenin getirdiği bir ahlak yoksulluğu var ve toplum buna kanıksamış görünüyor. Ama yarınından korkan insan sayısının bütün sosyal ve psikolojik eşikleri aşmış olduğu gözlemini unutturmamalı. Bugünkü politikacı sınıfı, kendisiyle organik bağlar içinde bir işveren sınıfı ile birlikte, Türkiye'nin bütün 20 yıllık gelirinin hortumlanmasını neredeyse cezasız ve çözümsüz bırakan bir hukuk ve adalet boşluğu yaratmıştır. Ve ülke yararına üretilen düşüncelerin politik kararlara etkili olmalarını sağlayacak mekanizmalar da çalışmamaktadır.

Böylesine karamsar bir panoramada "medya" diye ünlenen gazete, radyo ve televizyon kurumlarından söz edemeden geçemiyorum. Medya sözcüğü yarı-kentlinin kültüründe "tamam, oldu, öptüm şekerim, bye-bye" türünden bir terimdir. Tamam derse tamam olur, oldu derse olur, öperse öper, yererse yerer. Medya bazı modern ağaların malıdır. Sözcüleri de köşe şeyhleri ya da yazarlarıdır. Bu şeyhler, kuşkusuz ağaların haberi dahilinde, az okumuş yarı-kentli kamuoyunu oluşturma görevi üstlenmişlerdir. Şeyhler gazete ve televizyon köşelerdeki postlar üzerinde oturur, ara sıra uçarlar. Her gün, bir gecekondu yapar gibi, yorum üretirler. Kimi iyi yazar, kimi söylediğini zor anlatır. Ama okuyanı sadece gazete okuyan bir toplum üzerinde büyük bir etkileri olduğu yadsınamaz. Kentlileşememiş Türkiye böylece yarım burjuvazisi, yarım politikacısı ve köşe şeyhleriyle özgün bir kültür ortamı oluşturmuştur. Kuşkusuz, bu genel bir panoramaya girmeyen sözcüler de var. Ne var ki rasyonel düşünce sözcülerinin marjinal söylemi iyi, bazan hayalci niyetleriyle yol gösterici olma şansları çok sınırlıdır.

1950 Demokrat Parti döneminden başlayarak, ayın gündemi aynı nedenlerden kaynaklanıyor. Türkiye'nin gündemi hiç değişmedi. Çünkü Müslüman kırsal toplumunun kentleşme süreci tamamlanmadı. Çağdaş yaşama katılmak için bilim ve bilişimin egemen olacağı bir toplum kültürünün üretilmesi gerekiyor. Fakat 17 milyon okul çocuğu olan bir ülkede, okul başına bütçeden 100 milyonluk bir pay ayırabilen bir ülkenin umutlu olması için olağanüstü bir hayal kuruyor olmak ya da yalan söylemek gerekir. Türkiye'de hiçbir politikacı okullara verilen yıllık yüz milyona karşı 20 yılda devletin bütçesi kadar bir paranın bazı kişiler tarafından hortumlandığını cesaretle halka söyleyemiyorsa, gün-

dem değişmeyecektir. Cumhuriyet'i akıl kurmuştu; Guillaume Apollinaire'in bir şiirinde dile getirdiği gibi, ateşli bir akıl egemenliği kurtarabilir. Şimdi o mucizeyi bekliyoruz. Şimdilik fazla bir şey beklemiyoruz: Sadece politikayı politika esnaflarının elinden kurtaracak bir umut ve direncin yaratılması için alçakgönüllü, dürüst birkaç yol gösterici (lütfen politik "leader" olmasın).

Üç Husus

Derginizle alakalı üç hususu arz etmek için bu satırları yazıyorum:

1- Derginizin devamlı bir okuyucusu olarak, şu veya bu yolda şekil değiştirmesinden memnun olmadım. *Journal Asiatique* 1821'den beri hep aynı ebatta çıkıyor. Sırtının kesilmesi ise tam bir cinayettir.

2- Derginizin Ağustos sayısında (104, s. 5) bana bir atıf yapılmış, Konya valisi olan Cemal'ler hakkında. Karışıklığın sebebi kanaatimce Cemal Keşmir'in (İbradı, 1278 Hicri-İstanbul, 19.8.1949) iki defa Konya valisi olmasıdır. Ankara'ya Damat Ferit Paşa'nın ilk kabinesindeki (4 Mart-16 Mayıs 1919) Dahiliye Nazırlığı girmiştir.[1]

3- Yine Ağustos sayısında (s. 60-63) Ahmet Cevat (Emre) tarafından hazırlanan *Kırmızı-Siyah Kitap* hakkında anlaşılmaz bir şekilde "yazarı Ahmet Cevat olarak gözüküyor" ifadesi bulunmaktadır. Acaba gerçekte başka biri var da bu mu keşfedilmiştir, sualini hatıra getiren bu ifade hem gereksiz hem de haksızdır. Bir kitaba değer verildiği zaman onun yazarı hakkında daha ciddi araştırma yapmak gerekir. Bu eksiklikte ve tasarrufta yazar Y. Selim Karakışla'nın bir mazereti var mı bilemiyorum. Ancak A. Cevat Emre hatıralarında bu kitabı nasıl hazırladığı hakkında yeteri kadar bilgi veriyor.[2] Daha ne yapsın?

Ali Birinci
Ankara

1 Kemal Özkaymak, *Akseki Kazası*, Ankara, 1954, s. 142; Mehmet Tevfik Biren, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, (Haz. F. Rezan Hürmen) İstanbul, 1993, c. 2, s.141; Sinan Kuneralp, *Son Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul, 1999 s. 4, 35. Zamanın gazetelerinden *Alemdar*'da da haber bulmak mümkündür: "Sunu", Nu. 79 (9 Mart 1335) s. 1; "Cemal Beyefendi'nin Beyanatı", No. 85 (16 Mart 1335), s. 1; Nu. 87 (18 Mart 1335), s. 1; yerine Mehmet Ali'nin (Gerede) Dahiliye Nezaretine getirilmesi: "Nezaretlerde", Nu. 107 (8 Nisan 1335), s. 1; 12 Mayıs 1919'da ikinci defa tayin edildiği Konya'ya trenle hareket ettiği hakkında: "Müstahberat-ı Hususiye", Nu. 141 (13 Mayıs 1335), s. 1.

2 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, İstanbul, 1960, s. 183-185. Bu sayfalar "Kırmızı-Siyah Kitap" arabaşlığı altında veriliyor.

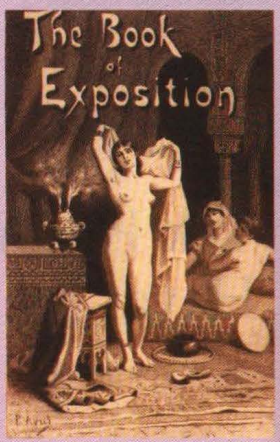
Düzelti: Ağustos sayımızda 5. sayfada yer alan Not Defteri'ndeki "Gölge Düşmüş Sütra/Bir Şey Gelmesin Hatıra" başlıklı "not"u Mustafa Şahin kaleme almıştır. Yazıyı yanlışlıkla imzasız yayımladığımızdan ötürü hem kendisinden hem de okuyucularımızdan özür dileriz.

Toplumsal Tarih

BATININ CİNSEL KIYISI

BAŞKALIKÇI SÖYLEMDE CİNSELLİK VE MEKÂNSALLIK

İRVİN CEMİL SCHICK

Cinselleştirme ve cinsiyetlendirme "öteki"ni yaratma sürecinin etkili araçlarından biri olagelmiştir. Şarkiyatçı söylemde de gratesk cinsellik, Avrupo'nın "kıyıları"nı, dolayısıyla Avrupa'nın "ötesi" ile "berisi"ni tanımlayan bir öğe olarak işlev görmüştür. Bu durum ötekilik mekânlarının yaratılması, haremler, hamamlar vb çevresinde gelişmiş alan akıl almaz efsaneler için de geçerlidir. Bu efsanelere meydan okuyacak veya anları gözden geçirtecek kanıtlar yok değildi, ama asıl sorun bunların şarkiyatçı söylemde coğrafi bölgelerle cinsellik arasındaki "simgesel bağlantılar"ın öğeleri, hatta belki de iletkenleri olmasıydı. Bu yüzden Lady Montagu ve diğer görgü tanıkları, tüm uğraşlarına rağmen Şark cinselliğiyle ilgili birikmiş "bilgi" yığınını yerinden edemediler; olsa olsa bu yığının yanı başında varlığını sürdüren, fakat onu alt demeyen alternatif bilgiler üretebildiler. İrvin Cemil Schick bu çalışmasında Avrupa sömürgeci söylemi içinde, Şark'ın ötekileştirilmesinde cinsel ve cinsiyetçi temsillerin nasıl yaratıldığını ve kullanıldığını geniş bir örnekleme ve kaynakçaya dayanarak anlatıyor. Avrupo'nın Şark'ı "ötekileştirmek" suretiyle kendini nasıl tanımladığını ele almanın yanı sıra, bunun cinsiyetçi söylemin algunlaşmasına yaptığı katkıyı da ortaya koyuyor.

.xii + 272 s. / ISBN 975-333-163-0

10.yıl
TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

Vali Konağı Cad. Sansun Apt. No:57 80220 Nişantaşı İstanbul
0 212 233 21 61 Faks: 0 212 231 32 90
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

06

10.yıl
TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

STG travel services
İŞBİRLİĞİ İLE

KeşfeGidiyoruz

Anadolu'nun Kapıları

Kars-Ani-Doğu Beyazıt-Tatvan-Van

Prof. Dr. **Oktay Belli**

TURA KATILARAK ÇATALHÖYÜK'E DESTEK VERİN!

TUR TARİHLERİ

20 EYLÜL 2002

11 EKİM 2002

8 KASIM 2002

TARİH DOSTU OLMAK İÇİN İLK ÖDENTİNİZ STG'DEN!

4 GÜN

Havariler Kilisesi, Kars Kalesi, Ani Harabeleri, Digor-Iğdır yoluyla Doğu Beyazıt, Ishak Paşa Sarayı, Muradiye Şelalesi, Adilcevaz Kabartmaları, Ahlat Müzesi, Ahlat Mezarları, Nemrut Krater Gölü, Tatvan, Akdamar Adası, Ermeni Gregoryan Kilisesi, Van Müzesi, Van Kalesi

Uçakla gidiş/dönüş, yöresel tesislerde konaklama. Bireysel Servis Garantisi
(Tek kişi olsanız dahi tur garantisi)

Kredi Kartına 3 Taksit

Diğer Turlar:

Taşın ve İnancın Şiiri Mardin
Mardin-Nusaybin-Hasankeyf

İki Güzelleme
Bozcaada-Truva

STG travel services
CUMHURİYET CADDESİ 8/4 ELMADAĞ İSTANBUL
TEL: 0212-224 24 60 FAKS: 0212-230 48 03

CALL CENTER: **444 0 006**
www.stg-travelservices.com
www.tarihvakfi.org.tr

Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay

Ekim 1902

Hazırlayan: Emel Seyhan

■ Âsâr-ı Âtika Hafriyatı

Aydın'dan yazılıyor:
[Sabah 7 Ekim 1902] Müze-i hümâyûn namına olarak Aydın'ın Tirali mevkiinde ve izzetlü Edhem Bey'in nezareti altında bir aya karib [yakın] zamandan beri icrasına devam edilmekte olan âsâr-ı atîka hafriyatında elyevm yirmi beş amele istihdam edilmekte olup şimdiye kadar hafr olunan mahallin mesahası kırk ve umku [derinliği] da mevkiine göre baştan sekiz metre kadardır.

Mumaileyh Edhem Bey, evvelce zuhur edip şarka doğru imtidâd ve şark-ı şimâliye müteveccih bir köşe teşkil eden duvarın tarafeynindeki toprakları kaldırıp duvarın tamamen meydana çıkarılması ameliyatına germi vermiştir. Işbu ameliyat esnasında mezkûr duvar ittisalinde [bitişiğinde] ve 1881 tarihinde keşf olunan kilise harabesi yanında Bizans devrine ait diğer iki duvar daha zuhur eylemiştir.

Hafriyattan bugüne kadar bir takım toprak çanaklar ile bazı yazı levhaları zuhur etmiş olup gerçi bunlar zikre şâyân değillerse de aralarında âsâr-ı atîka nokta-i nazarından haiz-i ehemmiyet olanları da vardır. Ezcümle Bizans devrine ait olduğu zannolunan ve beyaz mermerden masnû' [yapılmış] olup bir buçuk metre irtifaında bulunan bir kürsünün yan tarafları bulunmuştur. Bunlar kabartma bir çok nakışla tezyin edilmiş olduğu gibi birisi omzunda bir koyun tutan bir çobanın, diğeri de dikine istinad eden ve yüzünü öte tarafa müteveccih tutan diğer bir çoban ile bir ağacın kabartma resimlerini muhtevidir.

Bunlardan maada ufak iki heykel mermerden masnû' ve fakat gayet rahmedâr bazı insan kafaları ile üzerinde bazı yazılar mahkûk ve oldukça cesim bir taş levhası dahi zuhur etmiştir.

Ameliyât-ı hafriyeye daha bir ay kadar devam edildikten sonra gelecek şehr-i Martta tekrar ibtidâr edilmek üzere tatil edileceği ve fakat hafriyâtın devamını istilzâm edecek bir keşf-i mühimme tesadüf edilirse hafriyâta mevsim-i şitâda dahi hava müsait oldukça devam olunacağı istihbarat-ı vâkıadandır.

■ Johannesburg'da Ticaret-i Osmaniye

[Sabah 5 Ekim 1902] Johannesburg'a İngiltere'den gayet mükemmel sandıklar derûnunda külliyetli Korint üzümü ithal olunmuştur. Şehr-i mezkûrda bu nevi üzümlerin sarfiyatı yüksek olmağla beraber pek ziyadedir. Çünkü Yunanistan üzümlerinin İngiltere'den geçip Ümit Burnu'na kadar nakli için pek çok para sarfı iktiza etmekte ve Johannesburg'da beher litresi 10-11 franka satılmaktadır.

Kuru incir dahi bu haldedir. Bunların beher livresinden 3 pena resim alınmakta ve sarfiyat-ı seneviye 50 bin livreye bâliğ olmaktadır.

Berrak zeytinyağları dahi Johannesburg'da suhûletle satılmakta ve 12 şişeden ibaret beher sandığı 30 şilin etmekte ve yüzde 7 nisbetinde resim alınmaktadır. Geçen senenin birinci dört mahı zarfında idhal edilen zeytinyağı 1284 galon iken bu seneni müddet-i mezkûresi zarfında 5189 galona bâliğ olmuştur.

Johannesburg şehri portakal ve limon için dahi mühim bir mahrec olabilir. İngiltere Yunanistan ve İzmir'den mubayaa edildiği bu nevi emtiayı [mahl bir mcharet-i mahsusa ve suhûletle mah.âll-imezkûreye kadar sevk etmekte olduğundan olduğundan bu nevi emtianın doğrudan doğruya sevki dahi tüccarımız için bir menba-ı servet teşkil edeceği şüphesizdir.

Tüccarımız bu bâbda ihtiyar etmesi iktiza eden fedakârlık küre-i arzın her bir noktasında mevcut istihlâk piyasalarının ahvâlini tedkik edip istifadeli münâsebât-ı cedîdeyi doğrudan doğruya elde etmekten ibaret olduğu şüphesizdir.

■ Denâet [Alçaklık]

[Sabah 14 Ekim 1902] Bursalı olup yirmi sene evvel validesiyle birlikte Trabzon'a azimetle orada iskân etmekte olan yirmi bir yaşlarında Olga namındaki bir kızın halazadesi Niko tarafından bikri izale olunur. Olga bu münasebet-i gayr-i meşrûa neticesi olarak hâmil kalır. Halk nazarında mahcup olmamak üzere merkum Niko tarafından Düyûn-ı Umumiye müstahdemlerinden Vasil'a teslimen Dersaadet'e gönderilir. Olga'nın Dersaadet'e gelmekteki maksadı skat-ı cenîn [kürtaj] kasdı için olduğundan bu fikr-i meznûmunu icra için Doktor Çobanoğlu'na müracaat eder. Doktor Efendi tarafından tertip ve ita olunan mualeceyi içmesini müteakip evcâ-ı şedîde ile hastalanır. Hastalığı gün-begün iştidâd eylediğinden mezbûre geçen çarşamba günü yine merkum Vasil delaletiyle akrabasından olup Beyoğlu'nda Yeniyol Caddesi'nde ikamet etmekte bulunan Mösyö Haralambo'nun hanesine götürülür ve her ne kadar tedavisine ihtimam olunursa da kârgîr-i tesir olmayarak dün saat altı buçukta mezkûr hanede vefat eder.

Keyfiyet zabıtaca haber alındığından derhal Beyoğlu mutasarrıfiyet-i aliyyesi etıbbâsından izzetlu Luici Bey mahall-i mezkûra gönderilerek müteveffâtın muayenesi icra olunur. Mezbûrenin tesemmümen vefat ettiği ve dört aylık hamil bulunduğu anlaşılmasıyla batnındaki çocuğun muayenesiyle işin zâhire ihracı için teşrih-i meyyit ameliyâtı lâzım geldiği tabib-i mumaileyh tarafından bâ-rapor beyan edilir. Bugün Şişli'deki Rum Mezarlığında teşrih ameliyâtı icra kılınacaktır. Neticeyi yazarız.

TÜRKİYE'DE SEÇİM AFİŞLERİ SERGİSİ

4-27 EKİM 2002

GARANTİ SANAT GALERİSİ

İSTİKLAL CADDESİ ND:187 BEYOĞLU
PAZAR HARİÇ HERGÜN,
11:00-19:30 SAATLERİ ARASI

BU SERGİ, TARİH VAKFI, KÜLTÜR BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ VE MİLLİ KÜTÜPHANE İLE BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ'NİN,
AFİŞLERİN TEMİNİNDEKİ KATKILARIYLA GERÇEKLEŞTİRİLMİŞTİR.

TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

Garanti

MARK TWAIN'İN İSTANBUL VE İZMİR MEKTUPLARI

Şarkiyatçı Yankee

"Eğer birkaç tane cüce görmek istiyorsanız Cenova'ya gidin derim. Yok eğer onlardan on iki düzine satın almak istiyorsanız Milano'ya gidebilirsiniz. Bunların değişik çeşitlerini görmek için Napoli'yi tavsiye ederim. Ancak eğer bunların en hasını, hem sakat hem de hilkat garibesi olanlarının hepsini bir arada görmek istiyorsanız İstanbul'dan iyisini bulamazsınız." Mark Twain

Ayşe Hür ›

Birçok kişinin Mark Twain adıyla tanıdığı *Huckleberry Finn* ve *Tom Sawyer* adlı unutulmaz kitapların yazarının asıl adı Samuel Langhorne Clemens'tir; ancak yazar, Thomas Jefferson Snodgrass, Josh Muggins ve Sieur Louis de Conte adlarıyla da yazmıştır. 1835'te Florida'da doğan ve ilk gençliği Missisipi bölgesinde buharlı gemilerin, kereste taşıyan mavnaların, gezgin kumarbazların ve dolandırıcıların, hızlı silah çeken bıçkınların arasında geçen Samuel, babasının ölümünden dolayı daha 11 yaşında çalışmak zorunda kalmıştır. Daha sonra New York ve Philadelphia'daki gazetelerde çalışan, Iowa'da matbaacılık yapan Samuel, iç savaşta Konfederasyon kuvvetlerine katıldıysa da bunu kısa kesip, Nevada'ya ardından Virginia'ya gidecek ve mizah yazılarına hız verecektir. Burada, 1830 ile Amerikan İç Savaşı (1861) arasındaki dönemde ortaya çıkan Kaliforniya tipi hiciv tarzına yakınlaşmaya başlar ve "geminin dibe oturmaması için gerekli su derinliği" anlamına gelen bir denizcilik terimi olan Mark Twain (İki Kulaç) adını alır.

Mark Twain, 1864'te geldiği ve gezgin gazeteci olarak çalıştığı Kaliforniya'da o yıllarda pek moda olan Şark seyahatlerinin kendisi için iyi bir fırsat olduğunu keşfeder ve San Fransisco'da yayımlanan *Daily Alta California* gazetesi ile bir anlaşma yapar. Buna göre Quaker City adlı gemiyle Avrupa'yı ve Kutsal Toprakları kapsayan bir geziye çıkacak ve buralara ilişkin gözlemlerini gün gün gazeteye yazacaktır. Karşılığında 1250 dolar aldığı gezi yaklaşık beş ay sürer ve bu süre içinde Twain, gazeteye geziyle ilgili 51 mektup gönderir. 2 Ağustos 1867 ile 8 Ocak 1868 tarihleri arasında *Daily Alta* ve *New York Tribune*'de yayımlanan bu mektuplar ve bunlara ilave edilen 12 yeni mektup,

Mark Twain (üstte). Karısı Olivia Clemens.

1869 yılında yayımlanacak olan *The Innocents Abroad* adlı kitaba kaynaklık edecektir. Kitap sonraları Herman Melville'in de başında olduğu Amerikan Şarkiyatçılığı akımının temel kitaplarından biri haline gelecektir.

Kutsal Topraklara Yolculuk

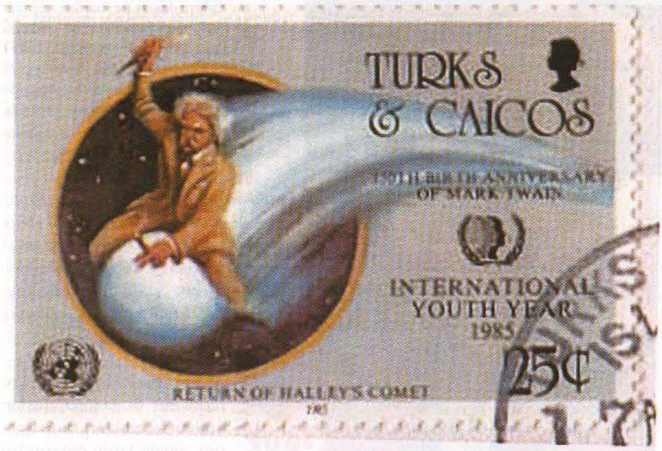
10 Haziran'da New York limanından başlayan yolculuk Azor Adaları ve Cebelitarık üzerinden Marsilya ve Paris yoluyla Cenova, Milan, Venedik, Floransa, Roma ve Napoli'ye uzanır. 14 Ağustos'ta Atina'ya gelen gemi 17-19 Ağustos'ta İstanbul'da demirler. 21-28 Ağustos arasında Sivastopol, Odessa ve Yalta'ya gecilir.

Gemi tekrar İstanbul'a, oradan da İzmir'e geçer. 5-6 Eylül'de İzmir ve Efes ziyaretleri yapıldıktan sonra Beyrut, Şam, Galilee, Nazareth ve Kudüs gezilir, ardından İskenderiye üzerinden geri dönüş yolculuğu başlar. Gemi 19 Kasım'da New York'a sağ salim varır. İşin hoş yanı ise daha sonra ortaya çıkacaktır. Twain'in *The Innocents Abroad*'u yazarken tanıştığı ve evlendiği Olivia adlı hanım da geminin yolcularındandır, ancak birbirlerine gemide rastlamamışlardır. Twain sonradan Olivia'ya ait bir resmi, kızın ağabeyinin kamarasında, gemi İzmir Körfezi'nde demirliyken gördüğünü anımsar. Mark Twain'e göre çok kültürlü biri olan Olivia Clemens kitabın ilk okumalarını da yapacak ve yazarın tamamlayıcısı olma işini ölümüne kadar da sürdürecektir.

The Innocents Abroad'a Yönelik Eleştiriler

Mark Twain'in bu gezide takındığı tutum da, yazdığı mektuplar da, kitap da çok eleştirilmiştir. Yazarın ziyaret ettiği ülkelerin kültürlerinden ve siyasal hayatından bihaber olması bir yana, onun gibi sergüzeşt bir yaşam sürmüş biri için doğal kabul edilebilecek cehaleti, aşırı saldırgan ve kaba espri anlayışıyla birleşince ortaya gerçekten ilginç bir durum çıkmıştır. Tarihi bilgiler, istatistikler, tanımlamalar, betimlemeler, kısacası her şey aşırı biçimde karikatürize edilmiş; çarpıtılmış cümleler, cinaslar, münasebetsiz laflar, kısacası hiciv sanatının tüm araçları kullanılarak kendine has bir üslup yaratılmıştır. Bir çeşit edebiyat hacılığına soyunan yazarın o güne dek görülmedik biçimde açıksözlülükle, Amerikalı okurların kafasındaki "Şark" imajını yerle bir etmeye yönelik tavrı hem okuyucuları hem de editörleri kızdırmış olmalıdır ki, *The Innocents Abroad*'un basılışı uzun süre ertelenmiştir. Ancak Twain bu engellemelere boyun eğmeyecek ve 651 sayfadan ve 234 illüstrasyondan oluşan kitabını yayınlatmak için büyük bir savaşa girişecektir. Dönemin bir duvar ilanına bakılırsa, kitap daha çıkar çıkmaz 70 bin adet satmıştır.

Yazarın tanımına göre "bir keyif gezisinin notlarından oluşan" kitabın dili ve yazılış düzeni gayet ideolojik bulunur. Hiciv yazısı olmaktan öte bir tür parodiye dönüşen bölümler arasında kronolojik bir bağlantı yoktur ve yazarın görüş açısını bize empoze etmek amacının önde olduğu hissedilir. Coğrafi ve mimari tanımlamaları bile güvenilmezdir. Örneğin Twain'in Kudüs'ü bomboş topraklar olarak nitelemesi, 19. yüzyılda bölgenin oldukça yeşil ve gayet gelişmiş bir kent olduğunu tespit eden tarihçiler tarafından yanlış bulunur. Aynı şekilde Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi'ne ne mektuplarında ne de kitabında yer verir, üstelik bu atlamanın nedeni daha sonra da açıklayamaz. 1. Haçlı Seferi'nin ünlü kumandanı ve Kudüs fatihi Bouillionlu Godfrey'i Kudüs kralı olarak nitelemesi, İtalya'daki müzelerde sergilenen ünlü Rönesans resimlerini sıkıcı bularak alay etmesi, Leonardo da Vinci'nin nasıl okunduğunu bilmemesi ya da Kristof Kolomb'un elyazısını beğenmeyerek "Amerika'da bundan daha güzelini yazan 15 yaşında gençler var" demesi gibi incileri de kitabında yer alır. Ayrıca yaklaşık 140 sayfayı kapsayan Fransa izlenimlerinde taşkın bir Fransız düşmanlığı sezilir. Bütün bunlara bakılırsa Mark Twain için Amerika'dan gayri her yer bir nevi Şark'tır.

1986'da Halley'in ziyaretinde M. Twain adına çıkarılmış anma pulu.

Mark Twain'in Kehaneti

Mark Twain 30 Kasım 1835'ye, Halley kuyrukluyıldızı Florida semalarındayken doğmuştu. Yazar 1909 yılında "Dünyaya 1835'te Halley'le geldim. Halley önümüzdeki yıl tekrar gelecek ve onunla gitmeyi umuyorum... İnanıyorum ki Tanrı şöyle diyecektir: Şu iki sorumsuz serseri dünyaya birlikte gelmişlerdi, şimdi de birlikte gitmeliler!" dediğinde kimse ona kulak asmamıştı. Ancak 21 Nisan 1910'da Halley yeniden görüldüğünde, Mark Twain hayata gözlerini yumarak kehanetini gerçekleştirecekti. Bu kehanet başkalarını da esinlendirecek, bunlardan en trajiği ise 1997'de Amerika'nın San Diego kentinde Halle Bop kuyrukluyıldızı ile dünyadan ayrılmaya karar veren Heaven's Gate tarikatının 39 üyesinin toplu intiharı olacaktı.

Mark Twain Campell konserve reklamında.

Twain'in İstanbul ve İzmir Gözlemleri

Twain'in İstanbul hakkındaki betimlemelerinde kullandığı müstehzi dil ise diğer bölümlerden de sivridir. Gerçi 23 Ağustos 1867'de İstanbul'dan postaya verilen ve 23 Ekim 1867'de gazetede yayımlanan 18. mektubunda

> New Jersey'in vahşi topraklarından çıkıp gelen ve bir fresk ile ihata duvarı arasındaki farkı bilmeyen ya da resim sanatından bir kanguronun astronomiden anladığı kadar anlayan birinin, Aya Sofya'yı görünce nasıl kendinden geçebileceğini anlıyorum. Bu tipleri daima ne harika resimler! ne muhteşem heykeller! ne görkemli binalar! diye haykırırken görebilirsiniz.... Ne utanmaz mezcuplar yarabbim! Sanki ömürlerinde saraylara ve sanat atölyelerine gitmişler gibi! Sanki bütün eğitimlerini kara sabanın üstünde almamışlar gibi!

derken sadece Aya Sofya'ya ilişkin hayal kırıklığını değil, kendi deyimiyle "ne görmeleri, ne hissetmeleri gerektiğini gezi rehberlerinden öğrenen" orta sınıftan Amerikalı turistlere ilişkin düşüncelerini de aktarmaktadır.

Twain İstanbul'a gelişini Çanakkale Boğazı'na ilişkin anılarıyla başlatır. Bu bölgenin zengin tarihi mirasından söz ederken, "her açıdan Sahra'dan daha fakir olduğunu" vurgulamaktan geri kalmaz. Uzaklarda gördüğü Truva harabelerinin perişan halinden dem vurduktan sonra "Zavallı Truvalılar ölmüş olmalılar" gibisinden bir espri yapma ihtiyacı duyar. Marmara Denizi ile ilgili betimlemelerini kısa kestikten sonra sabaha karşı geminin Haliç'e demirlediğini anlatır. Twain İstanbul'un, milyonu aşkın nüfusu, dar sokakları, evleri, bahçeleri, tepeleri, camilerin minareleri ve kubbeleri ile bugüne dek gördüğü en güzel şehir olduğunu söyler; ancak bunun ironik bir giriş olduğunu biraz ileride anlarız, çünkü "ancak geminin güvertesinden ya da bir mil uzaktan bakılınca" diye ekleyecektir. Yazarın İstanbul'u tanımlarken seçtiği tüm kelimeler, eşanlamlıları arasında en kaba, en aşağılayıcı, en alaycı olanlardır ve İstanbul'a ilişkin olarak bundan sonra söyledikleri kulaklara hiç de hoş gelecek şeyler değildir. Sokak ve deniz trafiğinin kargaşasından, kayıkçıların ne kadar aptal beceriksiz ve mantıksız insanlar olduğundan başlar, kıyının "ebedi bir sirk" oluşuyla devam eder. "İnsanlar arıdan daha zayıf, erkekler saldırgan, garip, putperest, lirpani giysiler içinde dar sokaklarda geziyor. Bunlar öyle giysiler ki, bir terzi görse aklını kaçırır! Bu giysilere hilkat garibesi ya da absürd demek az gelir, sanki bir cinnet hali." derken giderek zembereğinden boşaldığını görürüz. Ona göre dükkânlar adeta kümes, hamamlar hela'dır. "Türkler dükkânların önünde bacak bacak üstüne atıp otururlar, aynı zamanda hem çalışırlar, hem pazarlık ederler, hem tütünlerini içerler, hem de Türk gibi kokarlar!" ifadesi bu hoşgörüsüz anlatımın bazı parçalarıdır. "İstanbul'daki sokaklar, sadece bir kez görülmesine dayanılacak türden sokaklardır." Bunca yolu neden göze aldığı bir türlü anlaşılmaz, çünkü gördüğü hiçbir şey onu heyecanlandırmaz, hiçbir şey şaşırtmaz, hiçbir şey zevk vermez. Kısacası gittiği ülkelerden egzotik tatlar almaya çalışan, orada bir masal dünyası yaratmaya çalışan tipik bir oryantalist değildir Mark Twain. Amerikan usulü oryantalizmin bir şahikası olduğunu giderek daha iyi anlarız. "Eğer birkaç tane cüce görmek istiyorsanız Cenova'ya gidin derim. Yok eğer onlardan on iki düzine satın almak istiyorsanız Milano'ya gidebilirsiniz. Bunların değişik çeşitlerini görmek için Na-

Bir Siyasal Eylemci Olarak Mark Twain

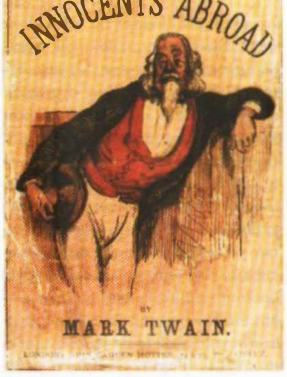
Mark Twain 1861'de Amerikan İç Savaşı'na katılmış, 1894'te Fransa'yı sarsan Dreyfus davasıyla yakından ilgilenmiş, 1899'da ABD'nin Filipinler, Porto Riko, Guam ve Küba'ya karşı yürüttüğü emperyalist politikalara şiddetle karşı çıkmıştır. 1900 yılında Çin'de çıkan Boxer Ayaklanması'na destek vermiş, 1905 Rus Devrimi'ni destekleyen gruplara katılmış, 1906'da Rus yazarı Maksim Gorki'nin Rus devrimine destek toplamak amacıyla ABD'ye yaptığı geziye ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca aynı tarihte doğduğu için kader arkadaşı kabul ettiği Winston Churchill'e ABD gezisinde eşlik etmiş, körler için *braille* alfabesini geliştiren Helen Keller ile de yakın bir dostluk kurmuştur.

poli'yi tavsiye ederim. Ancak eğer bunların en hasını, hem sakat hem de hilkat garibesi olanlarının hepsini bir arada görmek istiyorsanız İstanbul'dan iyisini bulamazsınız. Ya üç ayaklı bir kadına ya da bir gözü yanağının üstünde olan adama ne dersiniz? ...Ya da elleri dirseğinden çıkan ya da her bir elinde yedi parmak olan birine?..." derken sanki Dante'nin *İlahi Komedyası*'ndan bir pasaj okumaktadır.

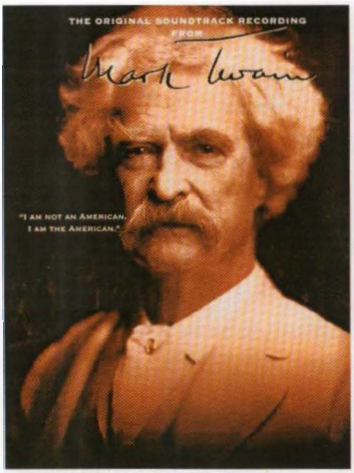
Sonra Aya Sofya'ya ilişkin betimlemelere geçer. Tahmin edileceği gibi "putperestlik âleminin en berbat ahırlarından biri" olarak tanımladığı cami karşısında hiçbir heyecan duymamıştır. Caminin soğukluğunu, pisliğini, yıpranmışlığını, "iğrenç ve çirkin" sütunlarını, "çocuklar gibi ders alan, dua eden Türkleri" eklemeyi ihmal etmez. Mevlana dervişlerinin tek ayakları üstünde dönerek yaptıkları uhrevi dansı uzun uzun tarif etmesine bakılırsa epeyce etkilenmiştir, ancak yine de bir kusur bulmakta gecikmez. Ona göre ortada görülmeyen müzisyenlerin çaldığı müzik gayet "kaba"dır ve dervişlerin bir dairenin dışına çıkmasına izin verilmediği için bugüne dek gördüğü "en barbar" gösteridir! Çocuklarını bağırlarına basmış kadınların ve hasta insanların yerlere uzanması ve dervişlerin onların üzerinden geçmesi ise Twain'e göre tüm hayatını cinlere, perilere bağlamış cahiller için gayet anlaşılır bir durumdur. Binbirdirek Sarnıcı'nın nesinin ilginç bulunduğunu ise bir türlü anlayamamıştır! Sultan Mahmud Türbesi şaşılacak biçimde onun bu müstehzi üslubundan vareste kalır, nedense türbeyi ve iç süslemelerini beğenmiştir. Aynı şekilde Kapalıçarşı'yı da "dev bir arı kovanı" diye nitelemesine karşın "İstanbul'daki en görülesi yer" ilan eder ve buradaki bazı kokular ona güzel gelir!

Odessa, Sivastopol ve Yalta'ya yapılan dört günlük ziyaret sırasında Twain ve arkadaşları o sırada Yalta'daki yazlık sarayında dinlenmekte olan Çar Aleksandr'ın misafiri olacaklardır. Bu ziyaretten sonra gemi tekrar İstanbul'a gelir, oradan da İzmir'e geçer. Twain'in gördüğü İzmir 130 bin kişilik nüfusu ile kıyıdan uzakta kurulmuş, kalabalık, "tipik bir Doğu" şehridir, ancak İzmir civarındaki Efes'in kutsallığı Twain'in keskin dilini biraz yumuşatır. Gerçi "Müslüman evleri karanlık ve basık ve bir mezar kadar rahatsız, sokaklar dar ve çarpık çurpuk" diyerek İstanbul için yaptığı kent tasvirini burası için de tekrarlar, ancak yine de İzmir'in yüzlerce yıllık görkemli geçmişinin izlerini hâlâ taşıdığını teslim eder. Şehrin Türk, Yahudi, Levanten ve Ermeni olan ahalisine değinir, "Hıristiyan olan Ermenilerin geniş, temiz, havadar, siyah ve beyaz mermerlerle döşenmiş avlularını", "Ermeni kadınların güzelliğini, çapkın bakışlarını, sosyalliğini" vurgular. Anlaşılan en sonunda kendi dengi (!) birileri ile karşılaşmıştır. Hatta gözüne kestirdiği bir Ermeni güzelle konuşmaya teşebbüs eder ama kızcağız bir kelime bile İngilizce bilmediğinden başarısız olur. Buradan sonra Lübnan üzerinden Kudüs'e gidilecek ve bu türden betimlemeler Kudüs ve Hıristiyan hacıları için de yapılacaktır.

Şark'ın Twain tarafından yapılan bu tasvirinin Amerikalıların bilinçaltında ne gibi izler bıraktığını bilmiyoruz. Mark Twain'in bu tipik *yankee* üslubuyla tanışan birinin daha önceden eleştirdiği Avrupalı oryantalistlerin belli bir kültürel temeli olan, inceltilmiş yaklaşımlarını mumla aramaları kaçınılmazdır. Gerçi bazen Twain'in, çağdaşı Fransız yazarları Chateaubriand'ın ya da Flaubert'in Mısır anılarını okuduğundan şüphe edebiliriz. Çünkü betimlemeler neredeyse tıpatıp aynıdır, ancak birbirlerinden haberleri olmadığı bilinmektedir. Sadece İslam şehirlerinin değil Hıristiyanlar için kutsal olan yerlerin de nasibini aldığı bu yaklaşım bazen münasebetsiz, bazen önyargılı, bazen gayet ahmak bulunmuş, ancak yine de orta sınıftan Amerikalıların yüzünde büyük bir gülümseme yaratmıştır. Osmanlı hayranı Pierre Loti veya Claude Farrere'in romantik Şarkiyatçılığından çok farklı bir yol izleyen Mark Twain'in toplumsal belleğimizde hiç iz bırakmamasının nedenini tahmin etmek zor değildir. Aslında Twain'in iddiası, kendinden önce yazılmış tüm gezi yazılarının tersine, Şark'ı "kafalarda kurulduğu gibi" değil, "tam olduğu gibi" anlatmaktır. Kimbilir belki okurken bizleri rahatsız eden bu görüntüler gerçekten vardı ya da bazı şeyler sadece insanların bakışlarında var olur. ‹

Kitabın Londra baskısının kapağı.

Bir müzik kasetinin kapağı (2000).

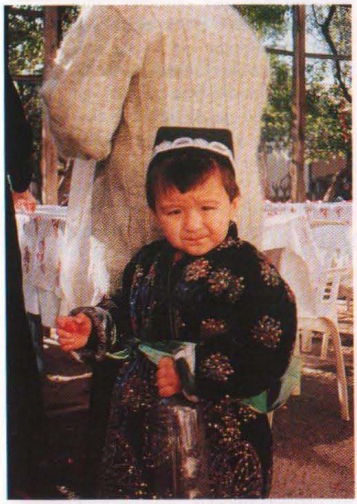
Tarihçi olmak

Türkiye'den bakarken Batı'da olup bitenleri bir bütün olarak görürüz; ancak, bütün bu gelişmeler karşısında, biz kendi konumumuzu anlamaya çalışırız. Genellikle biz Batı'da ne olup bittiği ile, o anda moda olan yani hâkim teoriler açısından ilgileniriz.

İsenbike Togan ›

Bu yazı, İsenbike Togan'ın Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)'nde yapmış olduğu konuşmanın, kendisi tarafından hazırlanan metnidir.

Bir dostum "İnsanın ömrü kendini öğrenmeye çalışmakla geçer; en zor iş de kendini öğrenmektir." demişti. Böyle bir şeyi zorlaştıran, insanın, hayatı boyunca çevresi ile etkileşim içinde bulunarak bu etkileşim sonucu sürekli değişiyor olmasıdır. İnsan, kendini kendinden başlayarak öğrenmez; önce çevresindekileri, annesini, babasını, kardeşini, arkadaşını ve öğretmenini öğrenir ve böylece kendini tartacak hale gelir.

Endican'da düğün evinde sabah kahvaltısı ve düğün giysileriyle bir çocuk (1996).

Kısacası, insanın kendi özel tarihi kendisiyle başlamaz. Halbuki bir toplumun, bir milletin, bir yörenin, bir ülkenin tarihi dediğimiz zaman, ilk önce odaklanılan konunun kendisinden başlanır ve çoğunlukla onun içinde kalınır. Hatta, tarihçi, çağımızın gereği olan ihtisaslaşmadan nasibini alarak odaklandığı birimin bir parçacığı üzerinde çalışır ve o konudaki uzmanlığını geliştirir. Bu türlü bir yaklaşım muhakkak ki gereklidir; yani araştırıcının bir veya birkaç konuda uzmanlaşması ve uzmanlık gereği kullanılması gereken alet ve gereçleri yakından tanıması elzemdir. Bunlar, kaynakları tanıma, kaynak dillerini öğrenme, tarih felsefesi ve metodolojik bakış açılarına aşina olma gibi becerilerdir.

Ancak, kullandığımız bu gereçler ve incelediğimiz konu ile ilgili olarak sorduğumuz mikro sorular, yaşadığımız çağın gereği makro düzeydeki değişikliklerden de etkilenmektedir. Bu açıdan, her alanda olduğu gibi, çağın gereğini yerine getirebilmek için en iyi yol, başka kültürlerle ilgilenerek karşılaştırmalı çalışmalar yapmaktır. İşte ancak o zaman insanın yaşamı içerisinde kendisini başkalarına bakarak anlaması gibi, kişi de kendi kültür ve tarihini anlayabilir ve ortaya çıkarabilir. Ancak, böyle bir yol izlediğimiz zaman, kendi dışımızda oluşan görüşlerin, izlenimlerin ötesine geçebiliriz; böylece hem kendimizi tartar, hem de kendi konumumuzun gerektirdiği görüşleri oluşturabiliriz. Muasır medeniyet seviyesi sözünü de, Atatürk'ün gerçekleştirdiklerini de, o günün koşullarını göz önüne alarak bu bağlamda anlamak mümkündür.

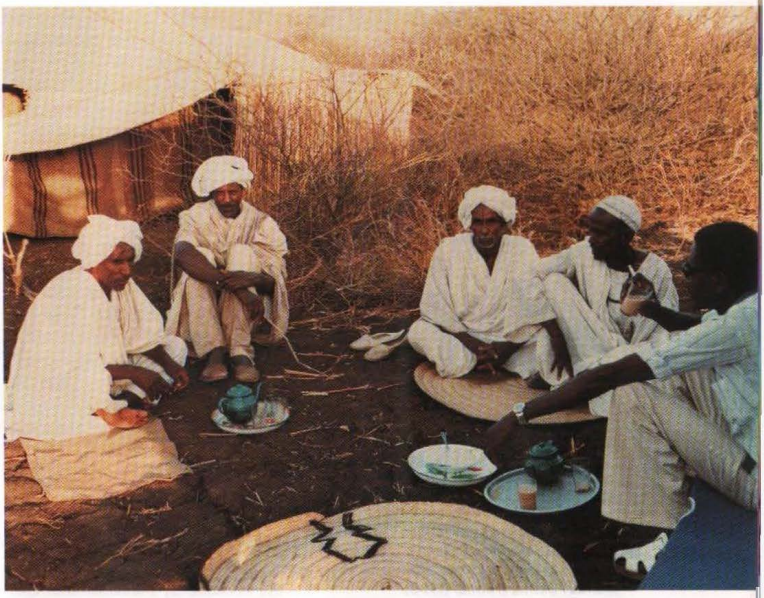
Bilimin makro düzeydeki siyasete ve doğal olarak dünya ekonomisine entegre olması, genelde çağın gereği gibi algılanmakta ise de, bu konuda kaygılarını dile getirenler de bulunmaktadır. Örneğin 2000 yılı Mayıs ayında *New York Times*'ta çıkan bir yazıda artık gençlerin eskisi gibi klasik Çin dili, klasik Çin edebiyatı ile Çin kültür ve tarihini öğrenmek yerine, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler gibi makro düzeyde teorilerin hâkim olduğu alanlara kayarak Çin üzerinde çalıştıkları belirtilmekte idi. Gerçekten de birçok Amerikan ve İngiliz üniversitesinde gözlenen bu durum, dikkatimizin bilimin siyaset ve ekonomiye entegre oluşu üzerinde toplanmasına sebebiyet vermektedir.

Halbuki biz buradan, Türkiye'den bakarken, Batı'da olup bitenleri bir bütün olarak görürüz; ancak, bütün bu gelişmeler karşısında biz kendi konumumuzu anlamaya çalışırız. Genellikle, biz, Batı'da ne olup bittiği ile, o anda moda olan yani hâkim teoriler açısından ilgileniriz. Bu açıdan bakınca bizde de bir kültürü, dili, tarihi, edebiyatı, inançları, siyasi ve sosyoekonomik yapısı ile öğrenmenin moda olmadığını; bir kültürdeki yazılı veya sözlü ifadeleri incelenmek üzere onu birimlere ayırıp

sonra da onları yerlerine geri koyarak yeniden yapılandıran filolojinin modasının geçmiş olduğunu görürüz. Ne var ki, günümüzden bakıldığında filolojide kullanılan yöntemlerin aslında çok da postmodern olduğunu hatırlatmaktan insan kendini alıkoyamıyor.

Asıl kelime anlamı "bilgiyi, mantığı, bilimi sevme" anlamında olan filoloji, zaman içinde bu anlamını yitirmiş ve *TDK Sözlüğü*'nde belirtildiği şekilde "dil yoluyla bir toplumun kültürünü inceleyen bilim" anlamını kazanmıştır. Bu işi yaparken ve özellikle eski metinler üzerinde çalışırken izlenen yöntem için, dil bilmenin önemini vurgulamaya gerek yoktur. Ancak, metin incelemesi yaparken devamlı başvurulan yöntem, değişik kriterlere göre bir deyimin, bir sözün aldığı değişik anlamları karşılaştırma, bunları metnin yazıldığı zamanın bağlamına koyma, yani tarihsel bağlamı anlama, önerilere eleştirel bir şekilde yaklaşma ve sonunda bütün bu verilerin ışığında kendi kararını verme diye tanımlanabilir. Bu yöntemin en önemli tarafı, başkalarının ölüm ve şöhretini göz önüne alarak onların söylediklerine inanmak veya onları izlemek değil de, insanın kendi kararını kendisinin vermesi gerektiğini öğrenmesidir. Bu anlamda filoloji müstakil, yani bağımsız düşünmeyi öğrenmek için bir yoldur. Muhakkak ki bağımsız düşünmeyi öğrenmenin başka birçok yolu da vardır; ben burada sadece izlemiş olduğum ve dolayısıyla aşina olduğum bir yoldan söz ediyorum.

Bağımsız düşünmenin başlangıç şartı ise, yaptığınız işi sevmenizdir. Ben filoloji yoluyla tarih öğrenmeyi bilerek seçmedim; lisan öğrenmeyi sevdiğim için, sevdiğim ve anladığım bir yoldan gittim. İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci olduğum yıllarda, Zeki Velidi Togan'ın derslerini ve dolayısıyla tarihi pek anlayamadığımı, bağlantılar kuramadığımı hissediyordum. Halbuki, lisan öğrenme işi daha pozitivist bir süreci içerdiği için zevkli geliyordu. Filoloji yoluyla metin üzerinde çalışmanın, bana bağımsız düşünmeyi öğretmiş olduğunu anlamam çok daha sonralara rastlar. Doktora öğrencisi olduğum yıllarda sadece uzun incelemelerden sonra, mesele ne kadar küçük de olsa, o konuda kendim karar vererek sonuca varınca bundan ne kadar hoşlandığımı hatırlıyorum. O yıllarda, karmaşık bilim yolunda bir anahtar sahibi olduğumu hissetmeye başlamıştım; fakat gene de o dönemdeki çalışmalarım daha çok kitabi idi; metinler ve metinlerdeki sözcükler ön planda idi.

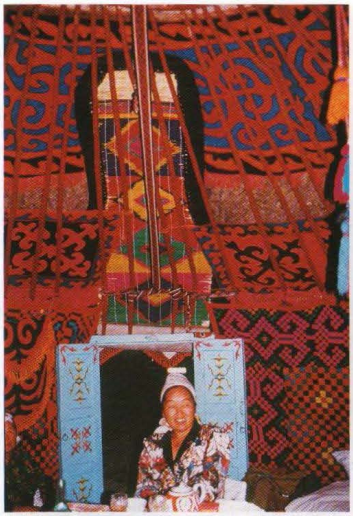

Doğu Sudan'da Butana düzlüklerinde Semiriyab kabilesinden Muhammed Ahmed'in obasında kahvaltı (1981).

Tarihi kaynaklara, dil ve tasnif edilecek tarihi bilgi malzemesi değil de, insanların hayatını anlatan belgeler gözüyle bakmayı öğrenmem ise, Türk tarihi üzerinde çalışırken değil de, tamamen yabancı bir kültürü öğrenme durumunda bulunduğum 1980-1982 arasındaki Sudan yıllarına rastlar. Toplum içinde gözlemlerde bulunarak bunları kitaplarda okuduklarımla birleştirme çabası içerisinde, filolojik platformdan ayrılarak antropolojiyi ve antropolojik teorileri öğrenmeğe çalıştığım bu yıllarda "tarih ve antropoloji (history cum antropolgy)" diye yeni bir alan ile tanışmış oldum. Orta Asya tarihinde konar göçerlerle uğraştığım için, Sudan'da da göçebe boylar arasında çalışıyordum. Bu alan çalışmalarında, Sudanlı göçebeler kendi gerçekleri ile akademik kaygılar arasında zaman zaman oluşan uçurumlara her zaman hoş görüşlü gülümsemeleriyle işaret ediyorlardı. Bu çerçevede, bazen birbiri ile uzlaşmaz gibi görünen bu iki dünyayı nasıl uzlaştırabilirim de bütünü görüp anlayabilirim çabası ile edindiğim deneyimler sırasında da, kendimi gene bağımsız düşünür bir halde buldum.

Az bildiğim bir toplum hakkında gördüklerimi ve düşündüklerimi söyledikçe, araştırmacıları şaşırtıyordum. Bu şaşırtma bazen cesaret kırıcı bile olabiliyordu. Ancak, Sudanlı göçebeler öyle düşünmüyorlardı ve bana sürekli cesaret veriyorlardı. Böylece filoloji ile başlamış olan bağımsız düşünme, antropoloji ile devam etti. Çok sonraları, teori ve pratik arasındaki bu ikilemin, Colin Renfrew'un tanımı ile, "hâkimiyet teorileri" çerçevesinde oluşan özne ile

Tarihçi olmak

Kırgızistan Manas şenliklerinde bizi konuk eden Celalabad vilayeti Dursun (Toğtogul) kazası Kavaklıdere (Tereksu) köyü kadın muhtarı Batma (Fatma) (1995).

nesne arasındaki fark olduğunu anlamış oldum.

Sudan'dan dönüşüm 1982 yılına rastlar. Bu yıllarda artık eskiden öğrendiklerimin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini hissettim; dünyamız da yine değişmeye başlamıştı. Bende de, artık birikimim olan alanda, yani Orta Asya tarihi ile ilgili metinler üzerinde "alan araştırması" yapma isteği doğdu. Sudan'da yaşadıklarım ve gözlemlediklerim, tek çizgi halindeki evrim şemalarına ve gelişme teorilerine daha kuşkulu yaklaşmama sebep olmuştu. Tam o sıralarda, Amerikalı paleontolog Stephen J. Gould'un: "Evrim basamaklar, aşamalar şeklinde değil de oradan buradan bitiveren çalılar şeklinde olmuştur." sözleriyle ifade ettiği görüşleri, bir türlü özümseyip içeremediğim düşünce kalıplarını esnetti ve ufkumu açtı. Düşündüklerimin genelde kabul edilenlerden farklı olduğunu görmeme rağmen, hâlâ kendimi genele uydurmaya çalışmamdan dolayı kendimi içinde bulduğum bu ikilemden kurtulmama Stephen J. Gould (1982) yardım etti.

Böylece bağımsız düşünme yolum açılmış oldu. ABD'de bulunduğum 1985-92 yıllarında, istediğim her konuda yayınları takip etme imkânını buldum; ancak, mesaim daha çok o dönemin insanlarının meselelerini Orta Asya metinlerinden hareketle ortaya çıkarmak noktasında yoğunlaşıyordu.

Bu dönemden sonra ise, bir taraftan dünyada meydana gelen değişiklikler, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, SSCB'nin dağılması, yeni merkezlerin oluşması, hatta hava yollarının güzergâhının bile değişmesi; diğer taraftan ise, yeniden ortaya çıkan tarihsel kimlikler veya ön plana çıkan mikro kimlikler gibi olgular Orta Asya'yı daha güncel bir konuma getirmiş oldu. Ayrıca bütün bu değişiklikler, benim haritadan öğrendiğim bu yöreleri ve bu yörelerin insanlarını yakından görmemi sağladı. Makro seviyedeki bu değişikler çerçevesinde, özellikle üç bilimadamının eserleri bugünü ve dünü daha açıklıkla anlamaya çalışmamda bana yardımcı oldu. Bunlardan birincisi, eseri Türkçe'ye *İslamın Serüveni* diye çevrilmiş olan Marshall Hodgson'dur. Dil, din, ırk farkı gözetmeden Akdeniz kültürüne bir bütün olarak bakmaya önderlik etmiş olan Braudel (1949) gibi, Marshall Hodgson (1961, 1974) da, görünüsteki farklılıklara rağmen, başka bir kültürel alanın bütünlüğünü vurguluyordu. Hodgson'u okumam, Unesco İpek Yolu Seferleri (1990-1991) ile Orta Asya'yı yakından görmemle eşzamanlı oldu. Ayrıca, Hodgson 10-12. yüzyıllar Asya'sının küçük politik birimlere bölünmüş olmasının sadece görünümde kaldığını gösteriyor, dış görünümün, daha doğrusu siyasi tablonun arka planında kalan kültürü anlamadan siyasi birimler hakkında düşünüme ve yorum yapmanın açmazlarını sergiliyordu. Yaptığım çalışmalarda, Asya'nın batısı ve doğusuna özgü (Farsça, Moğolca, Çince gibi) dillerde yazılmış kaynaklarda gördüğüm manzaranın Colin Renfrew'un görüşleriyle (1986) örtüştüğünü fark etmem de bu yıllara rastlar.

Asya'nın mikro yapılara bölünmüş olduğu 13. yüzyıl öncesini Çinggis (Cengiz) Han'ın kurmuş olduğu imparatorluğun hazırlayıcısı olarak anlamamak gerektiğini düşünmüş ve çalışmalarımı özellikle Çinggis Han'ın gölgesinde olmayan 10-12. yüzyıla yöneltmiştim. Zira, o zaman, o dönemi, nelerin daha ortaya çıkmamış olduğuna göre değil de, nelerin var olduğuna göre, daha doğrusu var olanın kendi mantığına göre değerlendirmek mümkün olabiliyordu. Bu dönemde görünüşte ufak, gelişmemiş, ilkel diye değerlendirdiğimiz ve etkili değil diye kenara ittiğimiz yapıların da birbirleriyle olan ilişkileri sonucu yeni bir dinamik ortaya çıkardıkları kaynaklardan görülüyordu. Colin Renfrew'un çalışmalarıyla tanışmam, konu hakkındaki görüşlerimi açıklıkla ileri sürmem hususunda beni yüreklendirmişti. Çinggis Han İmparatorluğu'nun ortaya çıkışını hazırlayan arka planı ele alan *İç Asya Yapılanmalarında Esneklik (Flexibilty in Steppe Formations)* adlı kitabım bu çerçevede yazılmış oldu. İpek Yollarının çeşitlilik ve farklılıkların bir manzumesi olduğunu yaşayarak öğrendiğim bu yıllarda, 10-12. ve sonra da 14-15. yüzyılları bugünkü dünyanın değerleri ile değil de, o zamanın dünyasının kendi karmaşıklığı içinde anlamamız gerektiği konusundaki görüşlerim böylece şekillenmiş oldu.

Türkiye'ye ve ODTÜ'ye 1992 yılında döndükten sonra, akademik çevremde öğrencilerim önemli bir yer tuttu. Kendimi öğrenmeme katkıda bulunan bu öğrencilerimden bazıları, derslerde kullandığım bakış açısının kendilerine Deleuze ve Guattari'yi anımsattığını söyleyince, bu iki yazarın *Bin Yayla* adlı eseriyle tanıştım. İnsanın kendisine adres gösteren öğrencilerinin olması, fikrinin gelişmesine gerçekten yardımcı oluyor. Her hafta derslerde karşınızda oturan, kafanızın nasıl çalıştığını gören öğrenciniz, sizi en iyi tanıyan kişilerden biridir. Bugün, akademik hayat yolunda ilerleyen bu eski öğrencilerimi etkilemiş olan Deleuze ve Guattari eserlerinde (1980), toplum evriminin aşamalar şeklinde olmadığını ve yeraltında

dağınık köklerin oluşturduğu *rizom* adını verdikleri karmaşık bir yapıya benzediğini ileri sürüyorlardı. Böylece paleoantolog Stephen J. Gould ile başlayan, İslam tarihçisi Hodgson, arkeolog Colin Renfrew ile devam eden bu serüven, düşünür Deleuze ile birleşmiş oldu. Bu süreç içinde de, üniversite yıllarında anlayamadığımı sandığım Zeki Velidi Togan'ın özgün tarih görüşü ve dolayısıyla Asya tarihini ele alış tarzı zevkli bir inceleme konusu haline geldi.

Bütün bu öğrenim süresince pek bilincine varmadan belli bir yol izlemiş oldum. İzlenen bu yol, öğrencilerin tez çalışmalarında uygulanmak suretiyle daha belirginleşti. Genellikle belli bir konuda, önce kaynaklar ne diyor diye bakıyordum; bunu anlamak için kaynakları iyi bilmek gerekiyor. Hatta yalnız kaynakta yazılanı değil, yazılmayanı da bilmek gerekiyor. Yani, kaynağı yazan tarihçi kimmiş, eserini yazdığı zaman makro düzeyde hâkim düşünceler ne imiş, eser nasıl bir tarihsel bağlama oturuyor gibi, eserin içinde yazılmayan konuları da açığa kavuşturmak gerekiyor. Ondan sonrası, araştırma alanım olan Asya, hatta daha geniş deyimi ile Avrasya tarihi üzerine yapılmış olan çalışmaların ortaya koyduğu problematikler çerçevesinde, kafamda evvelce oluşmuş olan sorulara kaynaklar ne türlü cevaplar veriyorlar diye onlarla yaptığım bir hasbihal şeklini alıyor.

Bu aşama oldukça emek yoğun bir süreci oluşturur, bütün karşılaştırmalı çalışmalar da bu sırada yapılır; karşılaştırdıkça mesele berraklaşır ve açık olmayan noktalar, ilerideki çalışmaların çekirdeğini oluşturmaya başlar. En sonunda ise, sonuca varırken oluşmuş bakış açısının ne olduğunu belirleyip bu konuda bilim âleminde neler söylenmiş, bu konularda kimler ne zaman ne düşünmüş sorularının cevaplarını saptayarak, vardığım sonuçların bugün sosyal bilimler ve düşün alanlarındaki tartışmalar açısından hangi bağlama oturduğunu belirlemeye çalışırım.

Kırgızistan-Issık Göl yanı, Çolpan Ata Çinggis Aitmatov'un romanlarına konu olan mezarlar (1991).

Çağın gereği, hem dünyadaki düşüncelerden haberdar olmak, hem de kendi içimizde olup biteni anlamak, özümsemek ve sonra da hazmederek özgün görüşler geliştirmektir. Ancak dünyaya ve kendine eşitlikçi bir yaklaşımla, kendini kabul ederek ve kendine güvenle bakmak, böyle bir yaklaşımın ön şartını oluşturur.

Diğer bir deyişle, izlenen yöntem, teori ile başlatılınamış bir çalışmada varılan sonuçlara hangi yolla gidilmişse, o yol hakkında ne gibi görüş ve teoriler var diye sorarak ilerleyen bir süreç halini alır. Farklı konularda çalışan dostlarım da benim sorularımı bıkmadan usanmadan yanıtlayarak her zaman yardımcı olurlar.

Bundan sonra yapılan işler daha önce yapılanların sağlaması gibi ilerler; varılan sonuçlar yeniden gözden geçirilir; kendi araştırma alanımın dışında gelişen, fikir ve teori düzeyindeki tartışmalarda belirtilen yolların, benim kaynaklardan çıkarsama yoluyla vardığım yolla hangi açılardan örtüşüp hangi açılardan farklılık gösterdiği tespit edilerek nihai bir sonuca ulaşma imkânı doğar; genelde de, bütün bu yol bulma sürecini çalışmamın giriş bölümünde açıkça belirtirim.

Aslında, bütün bu süreç içerisinde izlediğim yol, konuşmamın başlangıcında sözünü ettiğim, insanın kendini öğrenmesinde bilinçsiz olarak uyguladığı yöntemden farklı değildir; diğer bir deyişle, bu hepimizin bildiği basit bir yöntemdir. Böyle bir çalışma yönteminde her aşama, insanın bağımsız düşünmesini sağladığı gibi, dünyada olup bitenlerin ve düşünülenlerin de uzağında kalmamasına sebebiyet vermektedir. Sanırım çağın gereği de budur; yani hem dünyadaki düşüncelerden haberdar olmak, hem de kendi içimizde olup biteni anlamak, özümsemek ve sonra da hazmederek özgün görüşler geliştirmektir. Ancak dünyaya ve kendine eşitlikçi bir yaklaşımla, kendini kabul ederek ve kendine güvenle bakmak, böyle bir yaklaşımın ön şartını oluşturur.

İsenbike Togan, Prof. Dr., ODTÜ

Mühürlerdeki Bizans tarihi

Bizanslılar, mühürü en yoğun kullanan toplumların başında gelmektedir. Gerçekten de bugün yurtiçi ve yurtdışındaki müzeler ile özel koleksiyonlardaki Bizans mühürlerinin sayısı hiç de azımsanmayacak ölçüdedir. Bu sayının, kayıtlı olmayanlarla birlikte 100.000'i bulacağını tahmin edebiliriz.

Oğuz Tekin ›

Bizans arşivlerinin önemli bir kısmı günümüze kalmadığından ya da yazılı belgelerin yetersiz kaldığı durumlarda, mühürler Bizans tarihi için çok önemli bir tarihsel kaynağı oluşturmaktadır. Çünkü mühürlerin üzerinde sahibinin kimliğini, unvanı ı veya görevini bilmemize imkân veren tasvir, yazı ve monogramlar bulunmaktadır.

Mühür kullanımından amaç, mektupların açılmadan yerine ulaşmasını sağlamaktı. Kapalı bir belge veya paket sadece alıcısı tarafından açılabilirdi. Fakat mühürler, gönderilecek belgenin sahibini gösteren imza yerine kullanılabildiği gibi, söz konusu belgenin gerçekliğini/geçerliğini onaylamak için de kullanılabiliyordu. Mühür kullanımı Bizans toplumunun bütün katmanlarında yaygındı. Bizans mühürleri, kurşun, altın, gümüş veya balmumundan yapılmaktaydı. Yabancı hükümdarlar ve Papa'ya gönderilen bir altın mühürün ağırlığı, Bizans altın sikkesi olan *solidus*'un iki katıydı. Ancak, başka hükümdarlar, örneğin Armenia kralı ile Aleksandreia, Antiokheia ve Kudüs patrikleri üç altın sikkeye eşit mühürlerle onurlandırılıyorlardı. Bağdat Halifesi ve Mısır Sultanı dört altın sikke ağırlığında mühürler alıyordu.

Boulloterion (mühür baskı aleti), 11. yüzyıl.

Uzun yıllar döküm yöntemiyle kalıplardan üretilen mühür pulları tekniği, 11. yüzyılın ikinci yarısında değişti. Yüksek devlet memurları birbirine metal bir menteşe (lehim) ile tutturulmuş iki ayrı yuvarlak altın parçadan oluşan bir mühür kullanmaya başladılar. Fakat imparatorluğun son iki yüz yılında Bizans altın mühürleri (bullalar) tamamen değişti. Artık iki adet ince altın varaktan yapılıyor ve her biri ayrı basılıyordu. Sonra birlikte, belgenin ipek kordonuna bir balmumu ile tutturuluyordu. İmparatorlar ve yüksek devlet memurları altın, balı u ıu ve kurşun mühür kullanıyordu. İmparatorlar, aile üyelerinden birine gönderdikleri mektuplarda balmumu mühürleri tercih etmişlerdir. Gümüş mühürler daha ziyade 13-14. yüzyıllarda Epeiros ve Mora despotluklarında ve nadiren kullanılmıştır. Kurşun mühürler ise imparatorlar, yüksek devlet memurları, dinadamları ve halkın her kesimi tarafından kullanılmaktaydı.

Teknik anlamda mühür (Latince *sigillum*) bir aletin adıdır, ancak mühür basıldığında ortaya çıkan damga da "mühür" olarak adlandırılmaktadır. "Bizans mühürleri" dendiğinde mühür aletinden basılmış damgalar anlaşılmaktadır. Aynı adı taşıyan bu iki sözcüğü ayırt etmek için aletin kendisi "mühür", basıldığında ortaya çıkan damga ise "bulla" sözcüğü ile ifade edilmektedir. Bu nedenle bu yazımızın konusunu oluşturan mühürler, aslında bullalardır. Başlangıçta kurşun mühür baskıları (bullalar) demir mühürlerle veya daha ziyade yüzüklerle yapılıyordu. Fakat yüzüklerle belli bir basınç sağlanması zor olduğundan, metal pul, mühür basılmadan önce ısıtılıyordu. 4. yüzyıl başlarında *boulloterion* kullanılmaya başlandı. Böylece nispeten büyükçe kurşun pulun her iki yüzüne de aynı anda damga vurulabiliyordu. Bu yeni yöntem 5-6. yüzyıllarda popülerlik kazanmaya başladı. *Boulloterion* demirden, pense benzeri bir alet idi. Çeşitli boyutlarda olabilen bu alet iki kısımdan oluşmaktaydı: Elle tutulan kısım ve kalıpların bulunduğu uç kısım. Kalıpların iç kısmı ters ve negatif oyuluyordu. Aletin bir ucu sert bir zemine dayanıyor, yukarıda kalan diğer ucu üzerine ise bir çekiçle vurularak iki kalıp arasında sıkışan pula mührün izinin (damga) çıkması sağlanıyordu. Günümüze çok az sayıda *boulloterion* ulaşabilmiştir. Çoğu ya yüzyıllarca süren oksidasyon sonucu tahrip oluyor ya da üzerlerine yeni kalıp kazındığından ilk kalıp yok oluyordu. Aynı *boulloterion*'dan çıkmış mühür sayısı çok azdır. Washington'daki Dumbarton Oaks koleksiyonunda 11. yüzyıl *protospatharios* ve *strategos*'u (vila-

vet valisi) Theodoros Beriobes'e ait bir *boulloterion*'dan çıkmış 18 mühür (bulla) vardır.

Mührün basıldığı disk formundaki kurşun pullar kayağantaştan kalıplarda dökme tekniğiyle yapılıyordu. Kalıp örnekleri Yunanistan'daki Korinthos kazılarında ele geçmiştir. Kalıplar, yuvarlak kalıp çukurları ve onları birbirine bağlayan oluklardan oluşuyordu. Tel, oluklara yerleştiriliyor ve erimiş kurşun, çukur yuvalardan birine döküldüğünde oluklar aracılığıyla bütün yuvarlak kalıp çukurlarına doluyor ve dönüyordu. Son aşamada ise tel çekilip çıkarılınca telin bulunduğu yer, pullarda bir kanal deliği oluşturmuş oluyordu. Kuşkusuz kalıbın iki yarısının doğru bir şekilde yerleştirilmesi önemliydi. Bunu sağlamak için kalıpların kenarlarına ufak çakışma noktaları yapılıyordu. Daha sonra bu delikten mührün evrağa tutturulmasını sağlayan bir ip geçiriliyordu. Kurşun pul, pense benzeri bir alet olan *boulloterion*'un iki ucu arasına yerleştiriliyor ve üstteki ucu üzerine bir çekiç darbesiyle vurulduğu anda, üçtaki kalıplara kazınmış olan tasvir (resim, yazı, monogram) boş pul üzerine çıkıyordu. Bu arada pulun sıkışması neticesinde ip deliği de kapanmış oluyordu.

Mührün birinci işlevi, bir mektup ya da paketin alıcısı dışında açılmasını önlemek idi. O dönemde bir kâğıdın yalnızca bir yüzüne yazı yazılır ve sonra katlanarak ufak bir paket yapılırdı. Sonra üzeri bir iple sarılıp bağlanırdı. Eğer balmumu mühür vurulacaksa, balmumu mühür ip ve kâğıda sabitlenirdi. Kurşun mühür söz konusuysa, o zaman mektubun üzerine bağlanan ipin iki ucu mührün içindeki delikten geçirilerek mühür basılır ve mührün içinde sıkışan ipin çözülerek açılması engellenmiş olurdu. Göndereni ve alıcının adı mektubun dışta kalan kısmı üzerine yazılırdı.

Mührün ikinci işlevi, "açık bir belgeye" yasallık statüsü vermekti. Evrağın geçerliliğini işaret eden mühür, bir şeritle evrağın alt kısmına asılırdı. Evrağın boş bırakılan alt kısmı önce birkaç kez katlanarak güçlendirilirdi. Daha sonra içinden şeridin geçeceği delikler açılırdı. İp deliklerden geçirilir, iki ucu birbirine bağlanır ve boş bir kurşun mührün deliğinden geçirilir, mühür basılır ve sonra yine ikinci bir düğüm atılırdı.

Bir kişinin bir mührü olabileceği gibi bazen birkaç mührü de olabilirdi. Fakat tanınması için hepsi aynı form ve yazı ile yapılıyordu. Bazen bir kamu görevlisi, unvanı değiştiğinde mührünü de değiştirebiliyordu.

8. yüzyıl öncesine tarihlenen çoğu mührde yalnızca monogram veya yazı vardır. Bu döneme kadar dinsel figürler az olmasına rağmen, bazı monogramlar İsa'nın ve Meryem'in yardımını bekleyen dinsel yakarışlar şeklindedir. Diğerlerinde ya mühür sahibinin yalnızca adı veya adı ve unvanı yazılıdır. Çok az da olsa tasvirli (ikonografik) mühürler de vardır. İkonoklazm döneminde (726-842), ikonlar (tasvirler) yasaklanmıştı. O dönemde bu tasvirlerin yerini haçlar, haç benzeri motifler veya monogramlar aldı. Fakat ikon taraftarlarının zaferi sonrasında İsa, Meryem ve aziz tasvirleri yeniden kullanılmaya başlandı. Bizans mühürlerinde en fazla kullanılan tasvir Meryem'dir. Büst şeklinde veya ayakta dururken betimlenmiştir. Ayaktaki tasvirlerinde kucağında çocuk İsa'yı taşırken ya da önünde İsa figürlü madalyon tutarken betimlenmiştir. Cepheden, iki elini yana açarak Oranis pozisyonunda da betimlen-

Ayasofya'nın Vestibül kapısı olarak bilinen girişinin üstündeki mozaik pano. Solda, imparator İustinianus'un Ayasofya modelini, sağda ise imparator Constantinus'un Constantinopolis modelini Meryem'e sunması betimlenmiştir (10.-11. yüzyıl). Bu sahnenin benzeri (İustinianus'un Ayasofya'nın modelini Meryem'e sunması) Ayasofya kilise hâkimlerinin mühründe (altta) resmedilmiştir. (14. yüzyıl)

Mozaik fotoğrafı: Tahsin Aydoğmuş

Mühürlerdeki Bizans tarihi

Mersin Yumuktepe'de yürütülen arkeolojik kazılarda ele geçen Mikhael Protospatharios'a ait (11. yüzyıl) kurşun mühür. Ön yüzde, Vaftizci Yahya olarak da bilinen İoannes'in büstü, arka yüzde, "Ulu Tanrı, kulu Mikhael Protospatharios'a yardımını esirgemesin" yazısı. (25 mm)

miştir. Onu İsa ve aziz tasvirleri izlemektedir. İsa nispeten az resmedilmiş olup Pantokrator pozisyonunda (elinde İncil tutan, sakallı, olgun bir figür) veya Emmanuel tarzında (genç) betimlenmiştir. Aziz portreleri arasında en popüler olanı Aziz Nikholas'tır. Onu Mikhael ile asker azizler Demetrios, Georgios ve Theodoros izler. Aziz adları mühür üzerinde yukarıdan aşağıya yazılıdır. Dekoratif amaçlı rozet ve yıldız gibi motiflerin yanı sıra hayvan tasvirleri (özellikle kuşlar ve grifonlar) 6-7. yüzyıl mühürlerini süslemekte kullanılmış olmasına rağmen, esas olarak 10. yüzyıl mühürlerinde karşımıza çıkmaktadır. Resmedilen diğer hayvanlar arasında ayı, aslan, kurt, köpek ve yılan da vardır. Ara sıra mühürlerde sahiplerinin portreleri de resmedilmiştir, fakat bunlar çok nadirdir. İmparator tasvirleri dinsel olmayan tasvirler arasında en yaygın olanlardır. İmparatorun kendi mühründe veya onu temsil eden devlet görevlisinin mühründe büst veya ayakta tasvir edilir. İmparator *khlamys* veya işlemeli *loros*, tepesinde küçük bir haç bulunan taç giyimlidir. Statüsünün simgesi olarak *labarum*, asa, haç, *globus cruciger, akakia* tutar.

Bronz yüzük mühür. Orta Bizans dönemi (20x15 mm).

Bizans mühürlerinin çok büyük kısmında yazı eski Yunanca'dır. Ancak 6. yüzyılda bazen Latince de kullanılmıştır. Özellikle Batı'daki yöneticiler arasında 10-11. yüzyıldan kalma Suriye ve Arap dilinde (hatta bir yüzü Yunanca bir yüzü Arapça) yazılı az sayıda mühür vardır. Yazı, imparator mühründe genelde yalın haldedir (nominatif). 6-8. yüzyıllarda çoğu mührde sadece *genetivus* formda isim bulunur; Karellos Stratelates'in (mührü) gibi.

Mühürler, yazılı kaynaklardan bilmediğimiz (ya da az bilinen) halkların ve kişilerin varlığı hakkında da bilgi verir. Örneğin Bikhetai olarak anılan bir Slav kavminin 9. yüzyılda muhtemelen Hellas (Yunanistan) *thema*'sında yaşadığını mühürlerden biliyoruz. Mühürler, gerek devlet memurlarının gerekse kilise dignitelerinin isimleri konusunda da bilgi verir: Örneğin *thema strategos*'ları, hipodrom hakemleri, ipek atölyelerinin yöneticileri, manastır *hegoumenos*'ları gibi. 7-8. yüzyıllarda üretilen özel bir mühür kategorisi de, eyaletlerdeki belli malların satışını ve hareketini kontrol etmekle görevli *kommerkiarioi* (gümrük/vergi memurları) mühürleridir. Bu memurların mühürlerinde imparatorun tasvirinin yanı sıra görevin ifa edildiği tarih ve bu görevin yürütüldüğü kent veya eyaletin adı yer alır. Örneğin bir mührün ön yüzünde İmparator II. Iustinianus'un ayakta tasviri ile "Konsül Petros" yazısı ve arka yü-

zünde "(İki) Kappadokia'nın, Lykaonia ve Pisidia ambarının genel kommerkiariosu" yazılıdır. İmparatorluk Posta Teşkilatı memurlarına ilişkin mühürler de vardır. Mühürler Bizans sülaleri konusunda da bilgi verir. Örneğin Palaiologoslar Bizans devletinin en önemli sülalelerinden biridir. Bu sülalenin ilk üyelerinden birkaçını yalnızca mühürlerden bilmekteyiz.

Bizans eyaletlerinde olup bitenler genelde Bizans tarih yazımında fazla yer almamaktadır. Bu yüzden Bizans eyalet memurlarının mühürleri de çok önemli bilgiler verir. *Kommerkiarioi* tarafından kullanılmış mühürler üzerinde yapılan incelemeler, bunların üzerinde devlet ambarlarının bulunduğu yerlerin isimlerinin yazılı olduğunu göstermiş ve bu nedenle de imparatorluk dahilindeki ticari yollar hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır. Üzerinde "Tes phabrikos Seleukeias" yazısının yer aldığı 7. yüzyıla tarihlenen bir mühür, Seleukeia'da (Silifke) bir silah atölyesinin bulunduğunu işaret etmektedir. Ayrıca imparatorluğun genişlemesiyle imparatorluğun doğu ve güneydoğusunda kurulan yeni *thema*'lar, o *thema*'ların adları ve *protospatharios* ve *strategos* unvanı taşıyan yöneticilerinin ismini taşıyan mühürlerle ortaya konmuştur. Mühürler, Bizans devleti ile yabancı devletler arasındaki ilişkilere de ışık tutar. Örneğin II. Iustinianus'un müttefiki olan Bulgar Hanı Tervel'in bir mühründe Tervel, Bizans imparatoru olarak resmedilmiştir. Başında taç, üzerinde zırh, kolunda kalkan olduğu halde muzaffer bir edayla at üstünde ilerlemektedir. 12. yüzyıla tarihlenen ve Danişmendoğulları hükümdarı Yağıbasan'a (1142-1164) ait bir mühürde ön yüzde İsa Emmanuel'in büstü, arka yüzde ise Eski Yunanca "İmparatorun kulu, Emir Yağıbasan" yazılıdır. Bu mühür Yağıbasan'ın, 1146'da, Bizans İmparatoru I. Manuel'in müttefiki olduğunu yazan tarihsel kaynaklardaki bilgiyi doğrulamaktadır.

Oğuz Tekin, Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi

Bizans imparatorları ve devletin ileri gelenleri altın, kurşun ve balmumu mühür kullanıyordu (Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'nin duvarındaki Iustinianus mozaik panosu, 6. yüzyıl).

İmparator VIII. Ioannes Palaiologos'un (1425-1448) altın mührü. 14-15. yüzyıllarda Bizans altın mühürleri, her biri ayrı basılan iki ince altın varaktan üretiliyordu. 38 mm.

KAYNAKÇA

* Bu yazı aşağıdaki kaynaklardan alıntılar yapılarak kaleme alınmış bir derlemedir:

Oikonomides, N., *Byzantine Lead Seals*, Washington, 1985.

Nesbitt, J.-Oikonomides, N., *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, 1. cilt, Washington, 1991 (s. vii-xiv: Giriş bölümü).

Nesbitt, J.W., "Sealing implements", "Seals and sealings" ve "Sigillography" maddeleri, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. 3, New York-Oxford 1991.

Servet-i Fünun Matbaası'ndan Kayıp Çırak Aranıyor (1910)

Yavuz Selim Karakışla ›
ykarakisla@boun.edu.tr

Arşivden Bir Belge dizimizin bu ayki kırk üçüncü sayısında, Servet-i Fünun Matbaası'nda çalışmakta olduğu sırada aniden ortadan kaybolveren oğlu Arif Efendi'yi yana yakıla her tarafta aramakta olan Kasımpaşalı Berrak Hanım'ın yürek burkan hikâyesini bulacaksınız.

Berrak Hanım kocası Bahriye Yüzbaşısı Fındıklılı Said Efendi'den doğmuş olan oğlu Arif Efendi'yi Servet-i Fünûn Matbaası'na çırak olarak yazdırmıştır. Berrak Hanım kocası Yüzbaşı Said Efendi'den ayrılınca, küçük Arif'in de babasının yanında kalmasına karar vermişlerdir. Ancak, Yüzbaşı Said Efendi yeniden evlenip de Küçük Bebek'deki evine başka bir kadın getirince, işler değişmeye başlamıştır. Arif Efendi'ye Ortaköy'de İmam Mahallesi'ndeki Tire Sokağı'nda yaşamakta olan babaannesine taşınması, babasını Küçük Bebek'teki evinde haftada yalnızca bir kez ziyaret etmesi ve orada bir gece kaldıktan sonra babaannesinin yanına dönmesi söylenmiştir. Arif Efendi, kendisine bakamayacak durumda olduğu anlaşılan annesi Berrak Hanım'ı ziyaret etmek için, ayda bir kez Kasımpaşa'da Seyyid Ali Çelebi Mahallesi'nde mektep karşısındaki 8 numaralı hanede yaşamını sürdürmekte olan annesinin yanına gitmektedir.

Gel zaman git zaman, Arif Efendi'nin annesine yapmakta olduğu ziyaretler seyrekleşmeye başlar. Berrak Hanım'ın oğlunu aramaya başlamasından önceki son iki ayda da Arif Efendi annesini ziyarete hiç gitmemiştir. Oğlunun ortadan kaybolmasından endişeye kapılan Berrak Hanım kocasına ulaşarak oğlu hakkında bilgi ister. Bu arada, Arif Efendi'nin çalışmakta olduğu Servet-i Fünun Matbaası'ndan üç aylık maaşını çeşitli bahanelerle peşin olarak çekmiş olduğunu öğrenir. Üstelik Arif Efendi'nin eve gelip gitmesinden pek memnun olmadığı anlaşılan üvey annesinin, Arif Efendi'nin isteği üzerine eline "tezkere-i Osmâniye"sini, yani kimliğini tutuşturmuş olduğunu da fark eder. Daha da kötüsü, Arif Efendi'nin sağda solda İngiltere'de fabrikalarda çalışmak amacıyla işçi olarak Avrupa'ya gitmek istediğini söylediğini ve hatta bu amaçla kendisine bir de şapka almış olduğunu duyar.

> Arif Efendi, kendisine bakamayacak durumda olduğu anlaşılan annesi Berrak Hanım'ı ziyaret etmek için, ayda bir kez Kasımpaşa'da Seyyid Ali Çelebi Mahallesi'nde mektep karşısındaki 8 numaralı haneye gitmektedir.

Birinci belgemiz, oğlunun kaybolmasından dolayı kocasını ilgisizlikle suçlayan ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili olarak "cenâb-ı Allah şu devr-i hürriyeti umûm Osmânlılar'a ile'l-ebed bağışlasın amîn yâ mu'în sâye-i hürriyetde asâyiş ve inzibât mihver-i lâyıkında cereyân etmekde olduğundan" gibi şaşaalı ifadelerle de süslenmiş bir dilekçe yaz(dır)arak 14 Eylül 1910 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdürüyeti'ne yapmış olduğu başvurudur. Bu başvurunun, 20 Eylül 1910 günü araştırılıp incelenmek üzere Arnavutköy Polis Mıntıka Müdürlüğüne iletilmiş olduğu anlaşılmaktadır.[1]

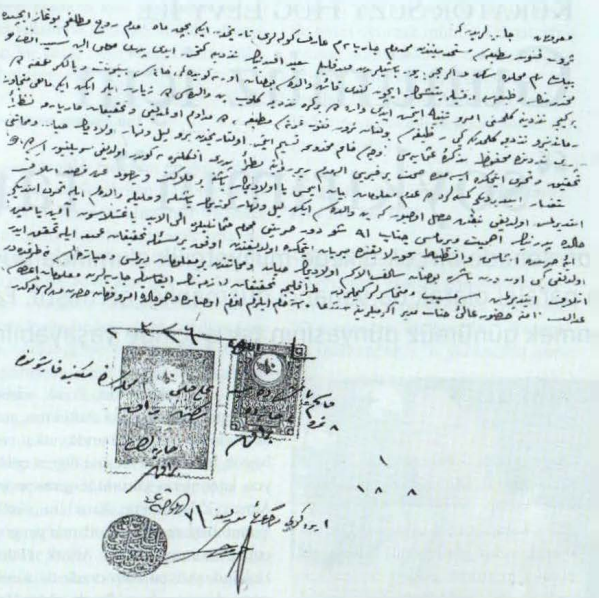
İkinci belgemiz ise Berrak Hanım'ın başvurusu üzerine Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Beyoğlu Polis Müdüriyeti'ne hitaben yazılan ve Arif Efendi'nin kafadarlığını yapmakta olduğu anlaşılan akrabasından İbrahim adlı kişinin bir an evvel bulunarak ifadesinin alınmasını isteyen 19 Eylül 1910 tarihli yazıdır. Bu yazıya cevap olarak Kasımpaşa Merkez Memurluğu'na 3 Ekim 1910 tarihinde bir yazı gönderilmiştir. Kayıp Arif Efendi bulunduktan ve ana oğul birbirlerine kavuştuktan sonra, 9 Ekim 1910 tarihinde Kasımpaşa Mıntıka Komiserliği'nden "gâib çocuk bulunarak vâlidesi nezdinde bulunduğu icrâ etdirilen tahkîkâtdan anlaşılmağla ma'rûzdur" derkenarı eklenen bu evrak, aynı günkü tarihle Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne iletilmiştir.[2]

1 BOA, Dâhiliye Nezâreti Tasnifi, DH.EUM. VRK. Sıra: 362, Dosya: 5, Gömlek: 9, Aded: 1, Vesika: 1.

2 BOA, Dâhiliye Nezâreti Tasnifi, DH.EUM. VRK, Sıra: 362, Dosya: 5, Gömlek: 9, Aded: 1, Vesika: 2.

Emniyet-i Umûmiye Müdürlyeti cânib-i âlîsîne

Ma'rûz-ı câriyeleridir ki
Servet-i Fünûn Matbaası müstahdemininden mahdûm-ı câriyânem Arif köleleri [bu] tarihden iki buçuk mâh mukaddem zevc-i muhterâmı Boğaziçi'nde Bebek nâm mahalde sakin Asâkir-i Bahriye yüzbaşılarından Fındıklı'lı Sa'îd Efendi'nin nezdine gitmiş idi. Pederi mûmâileyh Sa'îd Efendi mahdûmunu vazifesine yetişmek için kendi kâinvâlidesi bulunan Ortaköy'deki hânesinde beytûtet ve yalnız haftada bir gece nezdine gelmesini emr ü tenbîh etmiş idi. Ve ayda bir kere nezdime gelip bir vâlidesini ziyâret eyler iken iki mâhı mütecâviz zamândan beri nezdime gelmediği gibi vazifesi bulunan Servet-i Fünûn gazetesi matbaasına da müdâvim olmadığı ve tahkîkât-ı câriyânceme nazaran pederi nezdinde mahfûz tezkere-i Osmâniye'sini zevcesi hanım mahdûmuma teslîm etmiş. Ol tarihden beri leyl ü nehâr evlâdının hayât ve memâtını tahkik ve taharrî etmekde isem de sıhhat bir haberini alamadım ve bir rivâyete nazaran pederi İngiltere'ye gönder olduğunu söylüyor ise de bu istifsâr etdirdiğim kimselere de adem-i ma'lûmât beyân etmiş ya evlâdımın başına bir felâket veyâhûd an kasdin itlâf etdirilmiş olduğu tayakkun hâsıl oluyor ki ben vâlidesi iken leyl ü nehâr gözümün yaşıyla ve alile vâlidem ile taharrî etdiğim hâlde pederinin ehemmiyet vermemesi cenâb-ı Allah şu devr-i hürriyeti umûm Osmânlılar'a ile'l-ebed bağışlasın amin yâ muîn sâye-i hürriyetde asâyiş ve inzibât mahver-i lâyıkında cereyân etmekde olduğundan ufak bir mes'ele tahkîkât-ı amîka ile tahakkuk eder olduğu gibi on dört yaşında bulunan sâlifü'l-isim evlâdımın hayât ve memâtından bir ma'lûmât verilmesi ve hayâtda ise ne taraftadır itlâf etdirilmiş ise müsebbib ve mü'teâsirler kimlerdir etrâfıca tahkîkât-ı lâzımenin îfâsıyla câriyelerine ma'lûmât i'tâsı adâlet nâmına huzûr-ı âlî-i cenâb-ı müdür-i ekremilerine istid'â ve istirhâm eylerim efendim. Ol bâbda ve her hâlde emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.
fî 1 Eylül sene 1326 [14 Eylül 1910]
Kasımpaşa'da Seyyid Ali Çelebi Mahallesinde mekteb karşısında 8 numaralı hânede sâkine câriyeleri
Demrâk.

1/808 Arnavudköy mıntıka müdürlüğüne 7 Eylül sene 1326 [20 Eylül 1910]

BOA, Dâhiliye Nezâreti Tasnifi, DH.EUM. VRK. Sıra 362, Dosya: 5, Gömlek: 9, Adet: 1, Vesika: 1.

Beyoğlu Polis Müdüriyeti'ne
fî 6 Eylül sene 1326 [19 Eylül 1910]
Emniyet-i Umûmiye 1/25231

Gaybûbet eden Arif'in pederi Küçük Bebek'de sâkin Bahriye yüzbaşılarından Sa'id Efendi'den izâh-ı keyfiyet olundukda merkûm Arif'in dört beş aydan beri nerede olduğunu bilmediğini ancak kendisinin bir kaç arkadaşıyla beraber fabrikalarda çalışmak üzere Avrupa'ya gideceğini söylediğini bundan üç mâh mukaddem Ortaköy İmam Mahallesi'nde Tire Sokağı'nda mukîme kâinvâlidesi Saraylı Hanım'dan işitdiğini ve ondan başka bir ma'lûmâtı olmadığını söylemiş ve merkûme Saraylı Hanım'dan tahkîk-i mâdde edildikte merkûme dahi ifâdesinde çocuğun dört beş ay evvel fabrikalarda çalışmak üzere Avrupa'ya gideceğini kendisine söylediğini ve hatta o sırada bir tezkere-i Osmâniye ile bir de şapka tedârik etdiği gibi bir takım vesilelerle çalışmakda olduğu bir matbaadan üç aylık kadar da bir para tedârik etdiğini ve ondan sonra da gaybûbet etdiğini beyân ve çocuğun bütün bu elkâr ve efâlinde iştirâkı olan vâlidesinin akrabâsı bulunan İbrâhim nâm gaybûbet i vâkıadan ma'lûmât olacağını bi'l-ifâde derneyân eylemişdir. Şu hâle nazaran hakîkatın meydâna istihsâli için merkûm İbrâhim'in ifâdesine mürâcaat edilmek icâb edeceğinin arzıyla evrâk Beyoğlu Polis Müdürlüğü'ne iâde ve takdîm olunur.
(mühür)
Kasımpaşa Merkez Me'mûrluğu'na, fî 20 [3 Ekim 1910]
(imza)
Câib çocuk bulunarak vâlidesi nezdinde bulunduğu icrâ etdirilen tahkîkâtdan anlaşılmağla ma'rûzdur.
fî 26 Eylül sene 1326 [9 Ekim 1910]
Kasımpaşa Mıntıka Komiseri
(imza)
Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne takdîm olunur.
fî 26 [9 Ekim 1910]
(imza ve mühür)

BOA, Dâhiliye Nezâreti Tasnifi, DH.EUM.VRK, Sıra 362, Dosya: 5, Gömlek: 9, Adet: 1, Vesika: 2.

KÜRATÖR SUZY HUG LEVY İLE

Günümüz için "soykırımın" tarihi

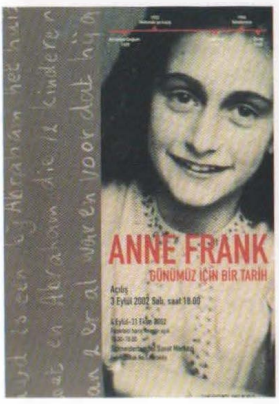
Son on senede birçok ülkede milliyetçilik akımında büyük bir hızlanma olmuş ve buna paralel olarak da yabancı düşmanlığı artmıştır. Farklıyı kabul etmeyi öğrenmek günümüz dünyasının barış içinde yaşayabilmesinin ön koşuludur.

Süzet M. Sidi ›

"Anne Frank-Günümüz İçin Bir Tarih" sergisi II. Dünya Savaşı'nda Nazilerin kurup işlettikleri toplama ve ölüm kamplarında uyguladıkları, tarihte benzeri görülmemiş zulmü günümüz insanının gözleri önüne sermek ve onu düşündürmek amacıyla 3 Eylül 2002 Salı günü Schneidertempel Sanat Merkezi'nde İstanbul Hollanda Başkonsolosluğu'nun işbirliği ile açıldı. 31 Ekim 2002 tarihine kadar açık olacak sergi Türkiye'de Nazi zulmünü konu edinen ikinci sergi olacak.

Anne Frank kimdir?

Anne Frank 1929 yılında Almanya'da doğan, Yahudi dinine mensup Frank ailesinin küçük kızıdır. Frank ailesi, Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin, yani Hitler'in Almanya'sında, ırkçı ve büyük bir Yahudi düşmanlığı sergileyen kanunların yürürlüğe girmesi ve Alman Yahudilerine karşı bir sürek avının başlamasıyla Hollanda'ya göç etmek zorunda kalır. Ancak Hitler Hollanda'yı işgal edip orada da sürek avına devam edince Frank ailesi dört aile dostuyla Amsterdam'da Prinsengracht'taki 263 numaralı binadaki ofisin arka bölümündeki sığınakta gizlenmeye karar verir. Ekseni üzerinde dönen bir kitaplık, sığınağın girişini gizlemektedir. Frank ailesi ve dört aile dostu, Hermann ve Auguste van Pels, oğulları Peter ve diş hekimi Friedrich Pfeffer, bu küçücük sığınakta çok zor şartlarda 1942 yılının Temmuz ayından 4 Ağustos 1944'e, kısacası Naziler tarafından bir ihbar üzerine yakalanıp tutuklanana kadar iki yıldan uzun bir süre yaşarlar. Kuzey Hollanda'daki Westerbork kampında bir ay tutuklu tutulduktan sonra Auschwitz ölüm kampına yollanan Frank ailesi ve dört dostundan sadece baba Otto Frank hayatta kalmayı başarmıştır. Anne Frank ablası ile birlikte Auschwitz'den yollandıkları Bergen Belsen kampında yaşamını yitirmiştir. Buraya kadar hikâye aslında Nazizm döneminde toplama ve ölüm kamplarında ölen on milyon insanın –ki bunların altı milyonu Yahudi, iki milyonu Slav, Çingene ve zenci, geriye kalan iki milyonu da bedensel özürlü, eşcinsel, siyasi suçlu vs.'dir– hikâyesinden pek farklı değil.

Anne Frank'ın milyonlarca kurbanın arasından farklılaşmasının nedeni, 12 Haziran 1942'den, 13. yaş gününden başlayarak, kendisine hediye edilmiş bir hatıra defterine yaşadıklarını yazmış, bu yazılarını tutuklandıkları 4 Ağustos 1944'ün üç gün öncesine, yani 1 Ağustos 1944'e kadar sürdürmüş ve tabii ki bu yazıların, onlara gizlendikleri sığınakta yardımlarını esirgemeyen, Frank'ların bürosunda sekreter olarak çalışan bayan Miep Gies tarafından saklanmış olması.

Anne Frank neyi simgeliyor?

Anne Frank, Nazizm döneminde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde Almanlar tarafından kurulmuş ve işletilmiş birçok toplama ve ölüm kampında yaşamını yitirmiş altı milyon Yahudinin, bir buçuk milyon Yahudi çocuğun, savaş süresince bu kamplarda ölen toplam on milyon insanın simgesi. Anne Frank, katledilen bu insanların her birinin hülyalarının, amaçlarının, kendilerine ait yaşamlarının olduğunun, her birinin birer birey olduğunun simgesi. Anne Frank, insanın içindeki kötünün beslenmesi sonucu insanın insana yapabileceklerinin sınırsızlığının simgesi. Anne Frank, özgürlüklerin, insan haklarının, çoğulcu ve demokratik bir toplumun korunmasının gerekliliğinin simgesi. Anne Frank, sosyal önyargıların vardığı korkunç sonuçların artık anlaşılması gerekliliğinin simgesi. Anne Frank,

yaşadıklarımızı yazmanın öneminin simgesi.

"Anne Frank-Günümüz İçin Bir Tarih" sergisinin içeriği nedir?

Sergi 30 tane panodan oluşuyor. Her panonun üst tarafında Anne Frank'ın yaşamından kesitler, fotoğraflar, metinler ve hatıra defterinden alıntılar, alt tarafında ise aynı tarihlerde Avrupa ve tabii ki özellikle Almanya ve Hollanda'da gelişen siyasi ve ırkçı olayların belgeleri gözler önüne seriliyor. Amsterdam'daki Anne Frank House'tan İstanbul Hollanda Başkonsolosluğu'nun işbirliğiyle İstanbul'a getirtiğimiz bu sergi şu anda dünyada 30'dan fazla ülkede sergilenmekte. Serginin önemli bir özelliği, hem panodaki tüm metinleri hem de sergi kataloğunu Türkçe'ye çevirmiş olmamız. Panolar Amsterdam'da Türkçe olarak tekrar bastırıldı. Bu çok önemli, çünkü bundan sonra bu sergi Türkçe konuşulan her ülkede, Türki devletlerde, Türklerin yoğun olduğu Almanya, Belçika gibi ülkelerde bu şekliyle sergilenebilecek. Sergide bir yandan Anne Frank'ın kısa yaşamı, Frank ailesinin geçmişi ve Hollanda'ya göçü, Nazi katliamından kaçabilmek için saklanmaları, ailenin hazin sonu izlenirken, diğer yandan 1930'larda tohumları yeşeren Nasyonal Sosyalizmin, Hitler Almanya'sının, Alman ırkçı yasalarının, Yahudi düşmanlığının vardığı inanılması güç, insanlık dışı sonuçlar, izleyiciye paralel olarak gösteriliyor. Demokratik Weimar Cumhuriyeti'nin nasıl bir Hitler, Nazi diktatörlüğüne dönüştüğü adım adım izleniyor. 1933 yılında Nazi yönetiminin Alman düşmanı ilan ettiği yazarların kitaplarının halk önünde yakılmasından toplama ve ölüm kamplarındaki vahşete; Varşova getosunda yaşananlardan Yahudilerin, Çingenelerin, Slavların, özürlülerin, eşcinsellerin gaz odalarında toplu olarak katledilmelerine birçok tarihi gerçek, sergide resim, belge ve açıklamalarla izleyiciye aktarılıyor. Sergide Anne Frank'ın hatıra defterini de görebilecek olan ziyaretçi, kullanıma açık bir CD-ROM sayesinde bilgisayar ortamında Anne Frank, Nazizm ve II. Dünya Savaşı hakkında daha fazla bilgi edinebiliyor. Ayrıca sergi süresince seyredilebilecek bir video film Anne Frank'ın kısa yaşamının ve savaş yıllarında yaşanan insanlık dramının bir tanığı olan Miep Gies'in anlatısını içeriyor.

Serginin amacı ne?

Amaç insanlık tarihinin en dip noktası olarak nitelendirilen Nazi soykırımı ya da Holokost'u günümüz insanına tüm gerçekliğiyle anlatarak ona insanlık yolunda ileriye doğru küçücük de olsa bir adım attırmak. Bu tür sergiler insanlara farklıyı kabul etmeyi, hemcinsini bedensel, ırksal, dinsel ya da herhangi bir farklılığından dolayı dışlamanın, yani sosyal önyargıların sadece ve sadece felaketlere, korkunç sonuçlara yol açacağını öğretir. Bu tür sergiler asla unutulmaması gereken bir dönemin belgelerini gözler önüne sererek insanlığın bir daha asla bu girdaba düşmemesini sağlamayı amaçlar. "Anne Frank-Günümüz İçin Bir Tarih" sergisi insanların içindeki kötünün böylesine akla sığmaz katliamları bir daha yaratmasını engellemek yolunda bir adım atmak için açıldı. Nazizmin kurduğu ve işlettiği ölüm fabrikaları; fizibilite raporları hazırlayarak daha kısa sürede, daha seri, daha fazla Yahudi öldürmenin yollarını aramak için mühendislerin, mimarların, kimyagerlerin, kısaca iyi eğitimli denebilecek kişilerin çalıştırıldığı gerçeği göz önünde bulundurulacak olursa Holokost vahşeti doğru anlaşılacak ve kökü günümüzde hâlâ kazınamamış olan ırkçılığın, kendi halkının diğer halklardan daha üstün olduğu sabit inancının, saf ırk, etnik temizlik iddialarının, ne kadar korkunç bir tehlike olduğunun farkına varılacaktır. Holokost çoktan sadece Yahudi tarihi olmaktan çıkmıştır, Holokost insanlık tarihinin bir bölümüdür ve bu nedenle hiçbir ayırım gözetmeden tüm insanları ilgilendirmektedir. 18 Ağustos 2002 tarihinde Engin Ardıç'ın Auschwitz ölüm kampını konu edinen "Anus Mundi" başlıklı köşe yazısında da dile getirdiği gibi "Koku çıkmamış. Aradan altmış yıl geçti ama koku çıkmamış. İnsanın genzinden de iki üç gün çıkmıyor. Ter, dışkı ve ceset kokusu. Barakalara sinmiş. Akıl hastanelerini gezenler bilirler, 'deli kokusu' gibi bir şey. Ve iki üç gece de uyku uyumak mümkün değil. Hayatının sonuna kadar da unutmayacaksın." Burada hitap edilen "sen" insandır. Bu insanın dini, ırkı, rengi, hiçbir şeyi önemli değildir, insan olması yeterlidir.

Serginin adı neden "Günümüz İçin Bir Tarih"?

Sergi bir yandan izleyiciyi bilgilendirirken diğer yandan günümüz insanının kendini sorgulamasını amaçlıyor. "O günlerdeki milliyetçilik", "bugünkü milliyetçilik"; "o günlerdeki arındırma kavramı", "bugünkü arındırma kavramı"; "o günlerdeki yardım anlayışı", "bugünkü yardım anlayışı" gibi yazılar var panolarda. Bunları okuyan izleyici ister istemez bugünkü dünyasını irdeleyecek. Sergi bu nedenle "günümüz için bir tarih".

Sergide ayrıca Nazi soykırımından kurtulmuş, ancak eserlerini yazdıktan sonra intihar etmiş İtalyan yazar Primo Levi, eski ABD başkanı John F. Kennedy, eski Güney Afrika devlet başkanı Nelson Mandela gibi ünlülerin Anne Frank için söyledikleri sözler de yer alıyor. Bunlar da serginin "günümüz için" olduğuna işaret ediyorlar. Son on senede birçok ülkede milliyetçilik akımında büyük bir hızlanma olmuş ve buna paralel olarak da yabancı düşmanlığı artmıştır. Farklıyı kabul etmeyi öğrenmenin günümüz dünyasının barış içinde yaşayabilmesinin ön koşulu olduğunu düşünüyorum. ‹

Tıp tarihi kongreleri yapıldı

38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi'nde kimi bildiri sahiplerinin bildirilerini sunar sunmaz soru ve tartışmaları beklemeden ayrılmaları ilginç bir noktaydı.

Mehmet Demiryürek ›

Eylül ayının ilk haftasında (2-6 Eylül) iki önemli kongre organizasyonu gerçekleştirdi Türk Tıp Tarihi Kurumu. Bunlardan birincisi, 1 Eylül 2002 Pazar akşamı İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki açılış kokteyliyle başlayan, sonraki günlerde Swissôtel'de devam eden ve 6 Eylül 2002 Cuma akşamı sona eren 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi idi. İkincisi ise 4 Eylül 2002 tarihinde Harbiye Askeri Müzesi ve Kültür Sitesi'nde gerçekleştirilen 7. Türk Tıp Tarihi Kongresiydi.

38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi

Uluslararası Tıp Tarihi Kongreleri iki yılda bir ISHM tarafından düzenlenmektedir. 38.'si düzenlenen Kongrenin en önemli özelliği, Türk Tıp Tarihi Kurumu başkanı Prof. Dr. Nil Sarı'nın etkin girişimiyle ilk kez Türkiye'de yapılıyor olmasıdır. Aynı zamanda kongre başkanı da olan Türk Tıp Tarihi Kurumu başkanı Prof. Dr. Nil Sarı'nın ifadesine göre, bu organizasyon üç buçuk yıllık bir çabanın ürünüydü.

Katılımcılar bildirilerini Swissôtel'in beş ayrı salonunda sunma imkânı buldular. Bildiriler Türkçe, İngilizce ve Fransızca olmak üzere üç dilde sunuldu. Beş salonun dördünde sunulan bildirilerin çevrimi aynı anda yapıldı. 437 adet sözlü sunum planmış olmasına rağmen, bazı bildirilerin sunulmadığı görüldü. Hatta 6 Eylül Cuma günü "Fuji A Hall I" de oturum başkanlığı yapan Gerhard Kadir Tucek, ismini okuduğu bazı bildiri sahiplerinin orada olmamasına şaşırarak "very interesting/çok ilginç" demek zorunda kaldı. Bazı katılımcıların kongreye katılmamış olmaları kongre başkanı Prof. Dr. Nil Sarı'yı da çok üzmüştür. Kimi bildiri sahiplerinin bildirilerini sunar sunmaz soru ve tartışmaları beklemeden salondan ayrılmaları da bir başka ilginç noktaydı.

Kongre organizasyonu çok iyiydi. Bildiri sahiplerinin dünyanın dört bir yanından geldiği düşünülerek Anadolu'nun ve zengin Türk kültürünün çeşitli örneklerini sunmak için tıp tarihi ile ilgili sergiler hazırlanmış, bu sergilerde sunumu yapılan resim, minyatür vs. kitap halinde basılmış ve birer adet katılımcılara verildi. Bu sergilerden bazıları şunlardı:

1. Antik Tıp Sergisi: İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki bu sergi 1 Kasım'a kadar açık kalacaktır. Sergilenen eşya, eser, kalıntı ve belgeler arasında Sümerlerin zehirlenmeye karşı hazırladığı reçete ve antikçağda gerçekleştirilen cerrahi müdahaleler (özellikle beyin cerrahisi, kafatasının delinmesi) ile ilgili olanlar dikkat çekicidir.
2. Minyatürlerle Tıp Tarihi Sergisi/Yazma Eserlerden Tıbbi Bitki, Hayvan ve Madenler Sergisi: Bu sergi, Harbiye Askeri Müze ve Kültür Sitesi'nde 4 Eylül Çarşamba günü gerçekleştirildi. Söz konusu çalışma Prof. Dr. Nil Sarı'nın önderliğinde Ülker Erke ve Süheyl Ünver Nakışhanesi sanatkârları tarafından hazırlandı. "Ülker Erke'nin Yorumu ve Fırçasıyla Türkiye'de Sağlık Kurumları" adlı sergi de yine aynı mekânda idi.
3. Swissôtel'de de sergiler düzenlenmişti. Kongre süresince açık kalan sergilerden bazıları "Pullarda Türk Tıp Tarihi", "Osmanlı Tılsım Dünyasından Seçme Eserler", "Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri" gibi adlar taşıyordu.

Kongrenin sergi düzenlemeleri dışında bir başka sosyal etkinliği de günlük olarak düzenlenen şehir turlarıydı.

Bu tarzda bir uluslararası kongrenin ülkemizde yapılmasını sağlayan ve çok yoğun çabalarla bunu başarılı bir biçimde gerçekleştiren herkese, Türk Tıp Tarihi Kurumu başkanı Prof. Dr. Nil Sarı'nın şahsında teşekkür etmek gerekir.

Kongrede sunulan bildirileri burada tek tek saymaya gerek yok. Özet kitabı Türk Tıp Tarihi Kurumu'ndan temin edilebilir. Kongre başkanı Prof. Dr. Nil Sarı'nın bildirdiğine göre, sunulan bildiriler kitap olarak da yayımlanacaktır. Bununla birlikte kongrede sunulan ve benim de izleme olanağı bulduğum diğer bazı bildirilerle karşılaştırıldığında, kongrenin son günü "Türk-İtalyan Tıbbi İlişkileri" başlıklı oturumda sunulan bildiriler oldukça ilginçti. 17. yüzyılda Türkiye'ye gelen İtalyan doktorların raporları (Prof. Dr. Alfredo Musajo-Somma), Venedik'e giden bir Türk gemisinde bulunan ve vebaya yakalanan Türklerin iyileştirilmelerine karşılık yazdıkları mektup (Prof. Dr. Giorgio Zanchin) ve 19. yüzyılda Türkiye'de çalışan İtalyan doktorların bir listesini hazırlayıp sunan Orhan Koloğlu'nun bildirileri anılmaya değer.

Kongrede ele alınan bir konu da, bilimsel tıp kadar eski olan muskalar ve tılsımlardı. Din, dil, ırk ve renk ayrımı gözetilmeksizin, insanoğlu aklının almadığı birçok olayı dua, tılsım, muska vs. ile çözmeye çalışmıştı. Şifa taşları birçok kültürün ortak öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

7. Türk Tıp Tarihi Kongresi

7. Türk Tıp Tarihi Kongresi de aynı hafta içinde gerçekleştirildi. Düzenleme kurulunun ifadesine göre, Türk Tıp Tarihi Kongresi, "katılımcıların aynı zamanda her iki kongreyi de izleyebilmeleri" amacıyla aynı haftaya rast getirilmişti. Bu nedenle 2 -3 Eylül'de uluslararası olarak düzenlenen kongre, 4 Eylül 2002 Çarşamba günü ulusal düzeyde devam etti. Bir gün süren ve üç ayrı salonda gerçekleştirilen kongre, Harbiye Askeri Müze ve Kültür Sitesi'nde yapıldı. 5-6 Eylül günlerinde ise uluslararası kongreye devam edildi.

7. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nin de bildiri özetleri kitabı basılmış bulunmaktadır. Kongrenin bildiriler bölümünde "Tıp Eğitimi", "Tıp Yazmaları", "Hastaneler" ve "Cumhuriyet Döneminde Tıp" gibi konular yer almıştır. Türkiye'nin 12 ayrı şehrinden gelen katılımcılar tarafından yaklaşık 50 bildirinin sunulduğu 7. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Türk tıp yazmalarında yer alan 500'den fazla eserin, aslına sadık kalınarak yeniden canlandırıldığı serginin Sağlık Bakanı Doç. Dr. Osman Durmuş tarafından açılmasıyla devam ederek İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğu konseri ve akşam yemeğiyle sona erdi.

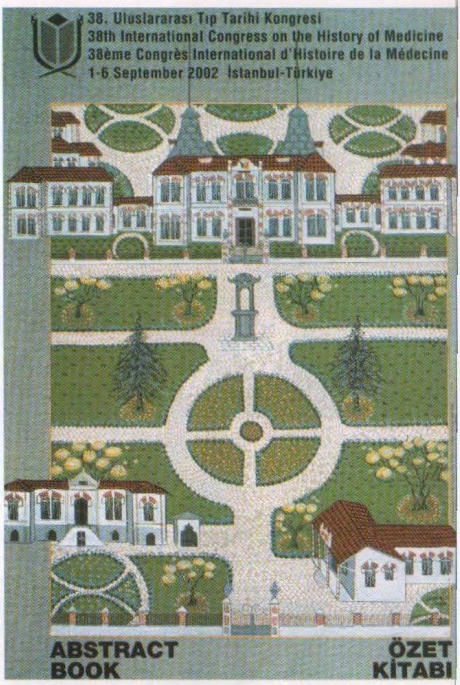
Kongrede sunulan birçok bildiri gerçekten ilginçti. 19. yüzyıl başlarında başlayan ve ilk yıllarında Fransızca'nın hâkim olduğu Türk tıp eğitiminin 1870'lerde nasıl Türkçeleştirildiği, Prof. Dr. Hüsrev Hatemi'nin bildirisinin temel konusuydu. Bugün birçok eğitim kurumunda, birçok bilim dalında olduğu gibi tıp eğitiminin de yabancı dille yapılmasını acaba nasıl yorumlamak gereklidir? İlerledik mi, yoksa eskiye mi döndük?

Kongrede sunulan bir diğer dikkat çekici bildiri de Şeref Etker'in "İstanbul'daki Balkan Savaş Yaralılarının Röntgen İncelemeleri Konusunda Amerikan Askeri İstihbaratı-Ford Raporu" başlıklı bildirisiydi. Zeynep Kamil Hastanesi doktorlarından olan Şeref Etker, Balkan Savaşı sırasında yaralanan Türk askerlerinin "radyogramlarını inceleyerek kurşunla oluşan yaraların özelliklerini araştırma" amacıyla ülkemize gelen Amerikalı askeri doktor Clyde Sinclair Ford'un inceleme raporunu gün ışığına çıkarmıştır. Dr. Ford'un raporu 1500 kadar kurşun yaralanmasının "radyolojik, klinik ve balistik" yorumundan oluşmaktaydı. Şeref Etker, uygulanan kimi tedavilerin deneysel olarak yorumlanması gerektiğini, yaralı Türk askerlerinin bir kobay gibi kullanıldıklarını ve bu rapora dayanarak Amerikalıların I. Dünya Savaşı sırasında yaralanan birçok Amerikan askerini tedavi ettiklerini belirtmekten kendini alamadı ve bu durumun ne kadar ahlaki olduğunu sorguladı.

Türk Tıp Tarihi Kurumu, Türk Tıp Tarihi Kongresi'nin 8.'sini Sivas ve Divriği'de gerçekleştirmeyi planlamaktadır.

Bir Değerlendirme

Her iki kongrede de alelacele ve metotsuz hazırlanmış bildiriler vardı. Bununla birlikte hem metot yönünden hem de bilgi/içerik açısından doyurucu bildiriler de sunuldu. Bildirileri dinlerken salgın hastalıkların toplumlara ve devletlere yapığı siyasal, sosyal ve ekonomik etkilerin ne kadar önemli olduğu, hatta devletlerarası ilişkilerde taşıdığı önem bir kez daha ortaya çıktı. Ortaya çıkan bir başka gerçek ise, savaşlar ve barışlarla dolu tarih ders kitaplarının yeniden değerlendirilmesinin kaçınılmaz oluşuydu. Öyle ya, devletleri

ve toplumları siyasal, sosyal ve ekonomik yönden doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen sağlık problemleri –tıp tarihi– neden ders kitaplarına da girmesin?

Kongreyi izlerken farkına vardığım bir başka konu ise, ülkemiz üniversitelerinde bulunan tıp tarihi ana bilim dalları ile tarih ana bilim dallarının birbirlerinden bir hayli kopuk çalıştıklarını görmem olmuştur. Ne lisans, ne yüksek lisans ne de doktora eğitimimde bu alanla ilgili ne bir ders ne de bir makale okuduğumu hatırlıyorum. Tıp tarihiyle ilgilenenlerin tarihçilerden, tarihçilerin de tıp tarihçilerinden öğreneceği pek çok şeyin olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle her iki ana bilim dalının ileriki yıllarda ortaklaşa gerçekleştireceği kongreler daha verimli olacak ve bilim dünyasında yeni ufuklar açacaktır.

Mehmet Demiryürek, Yrd. Doç. Dr.
Lefke Avrupa Üniversitesi

Tek Partili Hayat

Mustafa Yolaç | Dosya Editörü

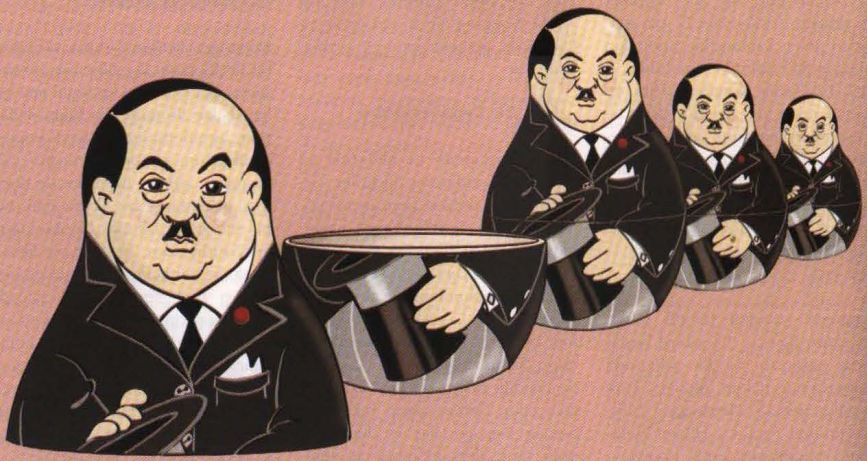
"Tek Partili Hayat" dosyasını hazırlamaya karar verdiğimizde, seçimler ülkenin gündeminde bile değildi. Nutuk'un okunmasının yıldönümü sebebiyle böyle bir dosya hazırlanması fikri yayın kurulumuzca benimsenmişti. Dolayısıyla, seçim eksenli bir dosya yerine, siyasi-hukuki-ekonomik ve sosyal yönden konuyu ele aldık.

Dosyamızın açılış yazısı Zafer Toprak'a ait. Nutuk'un okunduğu CHP (daha doğrusu CHF) kurultayını, nizamnameler, çalışma kâğıtları ve bildiriler ışığında ele alan Toprak, bu kurultayın birinci olup olmadığının yanı sıra, kurultayda ele alınan diğer maddeleri, nizamnamelerin hazırlanışını, buralardaki değişikliklerin ideolojik yansımalarını ayrıntılı şekilde tartışıyor. Erol Şadi Erdinç, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Halk Fırkası'nın grup toplantılarının yapısını konu edindiği yazısında, Fırka'nın siyasallaşma sürecinde, ne şekilde ülkenin sorunlarını tartıştığını, bunlara çözüm yolu ürettiğini inceliyor. Hakkı Uyar, tek parti iktidarında, ikinci seçmenlerin toplumsal kökenlerini incelediği yazısında, bu seçmenlerin kimler olduğunu, mesleki dağılımlarını, akrabalık ilişkilerini ayrıntılı şekilde ele alıyor.

Dosyamızın üçüncü yazısı Murat Koraltürk'e ait. CHP'nin 1930'lardaki devletçi söyleminin İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın nasıl liberalizme doğru kaydığını, Şirket-i Hayriye'nin devlet tarafından satın alınması örneğinde ele alıyor. TBMM'de bu konuda gerçekleşmiş tartışmaların ana ekseni oluşturduğu yazı, iktisadi tarih açısından, tek parti iktidarındaki değişimleri göstermesi bakımından dosyaya katkı sağlıyor.

Serap Tabak, Afyon örneğinde, tek partinin mahalli örgütlenmesini, parti içi seçim sistemlerini ve bunların dünya savaşı arifesinde ve savaşın ilk yıllarındaki değişimlerini konu ediniyor.

Dosyamızın son yazısı Nil Türker Tekin'e ait. Tekin, CHP içinden yükselen muhalefet seslerinin Demokrat Parti'ye dönüşme sürecini ve iki partinin katıldığı 1946 seçimlerinin propagandaları aracılığıyla nasıl ideolojik ve politik olarak farklılaştıklarını ortaya koyuyor.

Tek Partili Hayat

Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi *Zafer Toprak* | Tarihe not düşmek *Erol Şadi erdinç* | Tek parti iktidarının toplumsal kökenleri *Hakkı Uyar* | Şirket-i Hayriye'nin devletleştirilmesi *Murat Koraltürk* | Afyon'da CHP *Serap Tabak* | Tek parti döneminin sonu *Nil Türker Tekin*

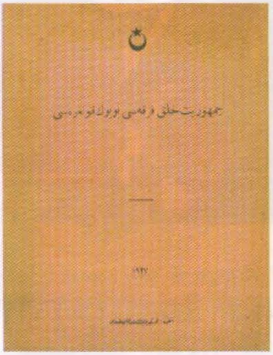
RADİKAL-SOSYALİST "ENTERNASYONAL" VE

Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi

1927 Kongresi Türk siyasal yaşamını ilgilendiren dört unsuru içeriyordu. İlki Gazi'nin geçmişe dönük hesaplaşması, büyük nutkuydu. Siyasal tarihimizin temel taşını oluşturan bu belge Milli Mücadele'nin evrelerinden oluşuyordu. İkinci unsur 1923 geçici nizamnamesinin yerini alan 1927 nizamnamesiydi. Kamu hukukumuzu ve anayasal düzenlemeleri içeren bu metin CHF'nin kurumsal kimliğini ortaya koyuyordu. "Radikal ve Mümasili Demokratik Fırkalar İtilafı"na katılım sorunu CHF'nin Avrupa'daki siyasal partiler yelpazesindeki yerini, belki de ileride kazanacağı sosyal demokrat kimliği belirliyordu. Umumi Riyasetin Beyannamesi ise 1931 programıyla olgunlaşarak CHF'ye siyasal kimlik kazandırıyor, Cumhuriyet'in yörüngesini çiziyordu.

Zafer Toprak ›

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (Fırkası) ilk kongresi ne zaman toplanmıştır? İlk kongre 1919 Sivas Kongresi midir yoksa 1927 yılında toplanan kongre midir? Dönemin basınına göre 1927 Kongresi CHF'nin ilk kongresidir. Nitekim Matbuat Müdüriyet-i Umumiyyesi'nin yayımladığı *Ayın Tarihi*, 1927 kongresine ayırdığı Ekim 1927 tarihli 43. sayısında başlık olarak "Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İlk Kongresi"ni kullanmıştır. Oysa, Gazi Mustafa Kemal 1927 kurultayını açış konuşmasında CHF'yi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı saymış ve 1919 Sivas Kongresi'ni ilk kongre olarak addederek 1927'yi ikinci kongre ilan etmiştir. *Ayın Tarihi* bu konuşmayı satır satır verdiği halde, başlığı yine "İlk Kongre" diye atmakta bir sakınca görmemiştir. Ancak, 1927 Kongresi zabıtlarını içeren kitabın kapağında ikinci kongreden söz edilmemesine karşın, kongreyi kapatırken İsmet Paşa "Efendiler, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci büyük kongresi hitam bulmuştur" ifadesini kullanmış ve bundan böyle 1927 Kongresi yazına CHP ikinci kurultayı olarak geçmiştir. Nitekim 1931 Kongresi zabıtları CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları başlığı ile yayımlanmıştır.

Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi 1927.

İkinci kurultay, o günkü adıyla Büyük Kongre 15 Ekim 1927 Cumartesi günü Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı salonunda, parti genel başkanı Gazi Mustafa Kemal'in başkanlığı altında toplanmıştır. Gazi, kısa açış konuşması ertesi kongre başkanlığını fırka genel başkan vekili İsmet İnönü'ye bırakmıştır. Başkanlık divanı İsmet İnönü'nün yanı sıra, Afyon mebusu Ruşen Eşref, Van mebusu Hakkı, Zonguldak mebusu Ragıp Beylerden oluşmuştur. Ardından tüzük gereği program, nizamname, murakabe, raporları tetkik, bütçe, neşriyat, hesapları tetkik encümenleri seçilmiştir.

1927 Büyük Kongresi'nin zabıtları bugüne değin Latin harflerine çevrilmemiştir. Oysa 1943 Kongresi hariç, 1947 Yedinci Kurultaya kadar CHP'nin tüm kurultaylarının (olağanüstü kurultaylar hariç) yayımlanmış zabıtları vardır. 1927 Kurultay zabıtları basılı şekliyle diğerlerine oranla kısadır. Nedeni, Gazi'nin 15 Ekim 1927 Cumartesi günü saat 19.30'da okumaya başladığı ve 20 Ekim 1927 Perşembe günü saat 18.15'te bitirdiği, toplam altı gün süren tarihi

büyük nutkun kurultay zabıtlarında yer almamasıdır. Kongre üyelerinin sürekli ve coşkun alkışları ertesi Erzurum Mebusu Necip Asım imzasıyla verilen bir önergeyle, nutkun, millet adına kongre genel kurulu tarafından onaylanması oya konmuş ve kabul edilmiştir. Ardından kongre bir gün ara vermiş ve 22 Ekim ve 23 Ekim günleri çalışarak 23 Ekim Pazar günü saat 16.00'da sona ermiştir.

Zabıtlar 15 Teşrinievvel (Ekim) 1927 Cumartesi günü, "Sürekli alkışlar arasında gazi hazretleri makam-i riyaseti işgal buyurdular" satırıyla başlamıştır. Gazi'nin açış nutkunun ardından "Kürsü-i riyaseti İsmet Paşa hazretleri alkışlar arasında işgal buyurmuşlardır"la kongre çalışmalarına geçilmiştir. Nizamnameye göre üç kâtip seçimi ile ilgili takrir okunmuş, kâtiplerin seçimini, her biri yedi kişiden oluşan yedi encümenin seçimi izlemiştir. Nihayet "Gazi hazretleri alkışlar arasında büyük nutuklarını irad buyurmak üzere kürsi-i hitabeti teşrif buyurdular" kaydı altında toplam 32 saat 31 dakika süren altı günün celseleri dakika saat olarak ayrıntılı bir biçimde verilmiştir.

Nutuk kongrede büyük heyecan doğurmuştur. Zabıtlarda bunu izlemek mümkündür: "Gazi hazretleri dakikalarca süren alkışlar, 'Yaşa, Var Ol!' sesleri arasında hitabet kürsüsünden indiler. Mebus Necib Asım Bey yerinden kalktı, mühtezz (titrek ZT) adımlarla kürsüye çıktı, cebinden irad edeceği nutkun notlarını çıkardı, o kadar müheyyic (heyecanlı ZT) ve hassas idi ki notlarını okuyamadı. Bunun üzerine kongreye divan riyasetinin katibi Ruşen Eşref Bey bu tarihi celsenin sonundaki nutku tannân (tınlayan ZT) sesisle okudu." Nihayet kongre aynı gün oybirliği ile Necib Asım Bey'in verdiği şu takriri kabul etmiştir:

> Riyaset-i Celileye
> Firkamızın umum-i reisi, Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin mücadele-i milliyye ve inkılab-ı tarihinüz hakkındaki beyanat ve izahatlarını kemal-i tevkir ve takdir ile istima' ettik.
> Bütün icraat ve hidemat-ı vatanperveranesi, vatan ve milletin halas ve itilasını temin eden Gazi hazretlerinin nutuklarını tamamen ve harfiyyen tasvib ve millet namına kongre heyet-i umumiyyesinin imzalarıyla tahriren arz-ı teşekkür ve takdirat edilmesini büyük kongreye arz ve teklif ederim efendim. Erzurum Mebusu Necib Asım

Yedinci ictima ya da oturum 22 Teşrinievvel 1927 Cumartesi günü toplanmıştır. İlk olarak Cumhuriyet Halk Fırkası nizamname layihası esbab-ı mucibe mazbatası okunmuş, ardından nizamname maddelerinin teker teker görüşülmesine geçilmiştir. 9 Eylül 1923 tarihli Büyük Millet Meclisi'nde CHF mebusları tarafın kabul edilen ve "muvakketen" yürürlüğe sokulan nizamname iki kez değişikliğe uğratılmış ve 1927 Kongresi'ne kadar yürürlükte kalmıştır.

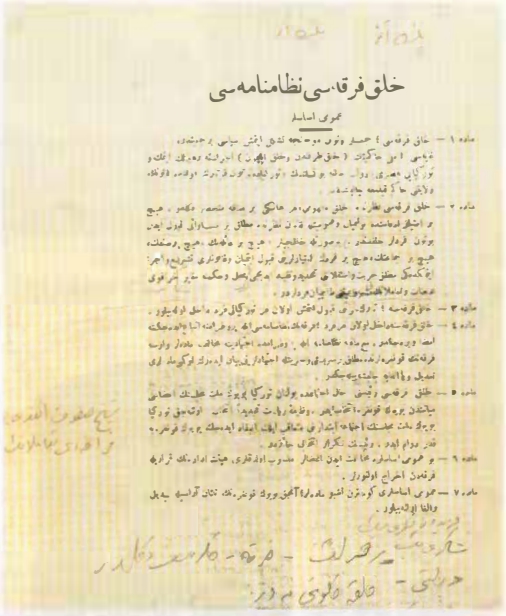
İlk değişiklikte, 1 Şubat 1924 günü fırka kararlarına karşı tavır alındığı takdirde 100. maddedeki kademeli ceza silsilesi uygulanmaksızın fırka grubu umumi heyetinin mutlak çoğunluğuyla partiden ihraç edileceği belirtiliyordu. İkinci değişiklik ise yine fırka grubu umumi heyetinin 10

Mustafa Kemal, Büyük Nutku okuduktan sonra meclisten çıkarken.

Kasım 1924 tarihli toplantısında "hâkimiyet-i milliyeyi istihsal ve cumhuriyet idareyi tesis ve ilan eden fırka"nın adının "Cumhuriyet Halk Fırkası"na dönüştürülmesi" ve nizamnameye ayrıca yeni maddeler eklenmesi kararlaştırılmıştı. İlginçtir, bu ikinci değişiklikte fırka grubu heyet-i umumiyyesi "kongre makamına kaim olan" diye kayda geçiyordu. Bir diğer deyişle fırka grubu kurultay işlevi görerek nizamnamede değişikliğe gidiyordu. Değişiklikler ana hatlarıyla parti içi etkinliklerin gizliliğiyle ilgiliydi. "İstîzâh", yani açıklama yapılması fırka bünyesinde fırka kararıyla yapılabilecekti. Fırka ilkeleri ve kararları aleyhine fırka mensubu açıklamada ya da yayında bulunamayacaktı. "Mahrem" tutulması gereken fırka görüşmelerini ancak fırka açıklayabilecekti. Ayrıca bir divan-ı haysiyet kuruluyor ve fırka bünyesindeki her türlü itilaf, uzlaşmazlık, anlaşmazlık bu divan aracılığıyla çözülüyordu. Nizamname, yapılan değişikliklerle birlikte 1926'da tekrar yayımlanmıştı. Nizamnameye eklenen bu maddeler CHF grup toplantı tutanakları için önem arz etmekteydi. CHF'de hiç ol-

Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi

خلق فرقه‌سی نظامنامه‌سی

Halk Fırkası Nizamnamesi (1923) Çalışma Belgesi: 1923 Halk Fırkası Nizamnamesi hazırlanırken mebusların program niteliğindeki "umumi esaslar" üzerinde çalıştıkları tek sayfalık belge. 3. maddenin ilk şekliyle kabul edilen şekline dikkati çekeriz:
Teklifteki şekli: Madde 3 - Halk fırkasına; Türk harsını kabul etmiş olan her Türkiyeli ferd dahil olabilir.
Kabul edilen şekli: Madde 3 - Halk Fırkası'na her Türk ve hariçten gelipTürk tâbiyet ve harsını kabul eden her fert dahil olabilir.

mazsa 1927 yılına kadar parti "mahremiyeti" anlayışının hâkim olduğunu kanıtlamaktaydı.

22 Ekim 1927 günü kati olarak kabul edilen nizamnamenin gerekçesinde, "esbab-ı mucibe mazbatası"nda, yeni nizamnamenin her şeyden önce fırkanın "maksad ve gaye-i teşekkülü çok açık ve çok katî bir lisanla" tespit edildiği kaydediliyordu. Fırkanın "cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi" olduğu ve devlet idaresinde din ile dünya işlerini birbirinden "suret i kat'iyyede ayırmanın en esaslı taraftarı" bulunduğu açıkça yer alıyordu. Bu nizamnamede ayrıca "fırkanın umumi reisi, fırkanın banisi olan Gazi hazretleri olduğu esas olarak kabul ve tesbit edilmişti".

Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999) adlı kaynak eserinde, Nutuk'tan sonraki iki günde (22-23 Ekim) yalnız nizamname encümeni raporunun tartışılarak onaylandığını kaydetmektedir. Oysa, kitabında bir dipnotla yetinmesine karşın (s. 183) Mete Tunçay 1981'de 23 Ekim günü farklı bir konunun gündemde olduğunu bir yazısında kaydetmiştir. Kongre tüzüğünden de görülebileceği gibi, gündemde başka konular da vardı. Nitekim nizamnamenin onayı iki celsenin toplandığı 22 Ekim günü tamamlanmış, ayrıca "Raporlar Tetkik Encümeni Mazbatası", "İrşad Encümeni Mazbatası" ve "Muratkabe Encümeni Mazbatası" yine aynı gün ele alınmıştı. 23 Ekim günü ilk celse Tetkik-i Muhasebât Encümeni mazbatasının onayıyla başlamış ardından Radikal ve Mümasili Fırkaların Beynelmilel İtilâf'ına Cumhuriyet Halk Fırkası'nın gündemine gelmişti. Mete Tunçay ilgili makalesinde kurultay zabıtlarında yer alan bu tartışmaları veriyor. Ama "Tek-Parti" kitabının her üç baskısında da, konuyu önemsememiş olsa gerek, bu konu yer almamaktadır.

Oysa, iki dünya savaşı yılları arasında en "demokrat" girişimler Üçüncü, İki-Buçuğuncu, Sendikalist ve benzeri enternasyonallere bir alternatif oluşturma çabası içerisinde olan bu çevreden gelmiştir. Demokrasilerin bir anlamda çöküşü anlamına gelen Cihan Harbi ertesi, Avrupa'da siyasal rejimler sağa sola savrulurken, faşizm, komünizm, nazizm giderek yığınları peşinden sürüklerken Avrupa'da çoğulcu, katılımcı "demokrat" çevreler radikal, sosyalist, radikal sosyalist, demokrat, halkçı, liberal etiketleri altında bir araya gelmişler ve iki dünya savaşı arası bunalımını aşmayı denemişlerdir.

Fransız Radikal Partisi Türkiye tarihi açısından ayrı bir önem taşır. Zira İttihatçılar ve ardından Cumhuriyetçi kadrolar Fransız Radikal Partisi'nden ve onun ideolojisi solidarizmden büyük ölçüde esinlenmişlerdir. Leon Bourgeois'nın tezleri ve onun yakın çevresinde oluşturduğu solidarist düşünce, değişik düşünürlerce Osmanlı topraklarına taşınmış ve en azından 1946'ya kadar solidarizm, Osmanlı'daki karşılığıyla "tesanütçülük", bugünkü deyişle "dayanışmacılık" ulus inşa sürecinin omurgasını oluşturmuştur. Charles Gide, Charles Seignobos, Leon Duguit, Celestin Bougle, Emile Durkheim bu düşüncenin Osmanlı'ya aktarılmasında baş rolleri oynamışlardır. Bu nedenle nasıl Fransız Devrimi Tanzimat ve sonrasında Osmanlı düşününü yönlendirmişse, III. Cumhuriyet Fransa'sı İttihatçıların ve Kemalist kadroların Batı'daki referans noktalarını oluşturmuştur.

1926 yazında Fransa Radikal Partisi milletvekillerinden Paul Bastid Ankara'ya gelmiş ve Cumhuriyet Halk Fırkası ile yakın temasa geçerek bu parti hakkında ayrıntılı bilgi toplamıştır. Bir süre sonra CHF bir davet almış ve bu davette CHF programının Avrupa'daki radikal partilerin programıyla tümüyle örtüştüğü ifade edilerek yapılan uluslararası birliğe, "antant"a ya da tüzüklerinde kabul edilmese de, o günkü moda deyimiyle enternasyonale CHF'nin de katılması, "iltihakı" önerilmiştir. CHF'nin verdiği cevapta, bu davetin "memnuniyetle ve hüsn-i nazarla" telakki edildiği, ancak, bu konunun Büyük Kongre'de karara bağlanabileceği belirtilmiştir. Bu arada Radikal-Sosyalist Antant'ın programı Ankara'ya ulaşmış, Türkçe'ye çevrilmiş ve *Ayın Tarihi*'nde yayımlanmıştır. Bu arada Antant'ın ikinci kongresine Kâtib-i Umumi Saffet (Arıkan) gözlemci sıfatıyla çağrılmıştır.

Radikal-Sosyalist Antant, kuruluş toplantısını Cenevre'de 29 Ağustos 1924'te yapmıştı. Aynı yıl 13 Ekim'de Paris'te, ardından 18 Ekim'de Bologne-sur-Mer'de toplanmıştı. İlk kongresini 1-2 Haziran 1925'te Kopenhag'da toplamış, ikinci kongresini ise 15-17 Ocak 1927'de Karlsruhe'de gerçekleştirmişti. CHF genel sekreteri Saffet Arıkan işte bu kongreye katılmıştı. Fransa'nın Radikal ve Radikal Sosyalist, Cumhuriyetçi Demokratik Partileri; Almanya'nın Demokrat Partisi; Belçika'nın Radikal ve Radikal Sosyalist Partisi; Danimarka'nın Radikal Sosyalist Partisi; Macaristan'ın Radikal Partisi; Bulgaristan'ın Radikal ve Demokrat Partileri; Hollanda'nın Demokratik Radikal Partisi; Polonya'nın Radikal Halk Partisi; Litvanya'nın Halk Partisi; Çekoslovakya'nın Ulusal Sosyalist Partisi; Yunanistan'ın Demokratik Birliği; İsveç, Norveç Radikal Sosyalist Partileri ve İngiltere'de liberallerden bir zümre bu "enternasyonal"e üye olmuşlardı. Karlsruhe kurultayında Türkiye ve İsviçre gözlemci olarak bulunuyordu.

Karlsruhe Kurultayı'nın gündeminin ilk maddesi "manevî silahsızlanma"ydı. Bu amaca ulaşmak için eğitim programlarının ve yayın organlarının işbirliği gerekiyordu. Bu gündem için "mazbata muharriri" yani raportör olarak Alman Demokrat Fırkası reisi Mösyö Koh ve ünlü Fransız profesörü Mösyö Celestin Bougle seçilmişlerdi. Celestin Bougle'nin *Qu'est-ce que la sociologie?* adlı ünlü el kitabı daha II. Meşrutiyet yıllarında *İlm-i İçtimaî Nedir?* başlığı altında Mustafa Suphi tarafından Türkçe'ye çevrilmişti. Nitekim bu kitap "solidarist sosyoloji"nin temel eserlerinden biriydi. Celestin Bougle daha sonra, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da gelmiş, konferanslar vermişti.

Gündemin ikinci konusu, ilköğretimin "demokrat" ilkelere ve kurumlara dayandırılmasıydı. Bu konunun da birinci raportörü Fransa'nın eski bakanlarından Mösyö Bertou, ikicisi ise Alman akademisyenlerden Profesör Hofmanis'ti. Üçüncü bir gündem maddesi işçi ücretlerinin artırılmasıydı. Bu konuda Fransız milletvekillerinden Mösyö Shairon ile Alman milletvekili ve eski bakanlarından Mösyö Golç raportörlük işlevi görüyorlardı. Kongrede Saffet Arıkan da söz almış ve Türkiye'de Cumhuriyet yönetiminin icraatı hakkında bilgi vermişti. Bu arada silahsızlanma, o günkü deyimiyle "terk-i teslihat" konusunda görüşlerini dile getirmişti.

Kongre silahsızlanma konusuda şu kararı almıştı: Kongre muhtelif ülkelerde sosyalist ve demokratik fikirlerin etkisiyle barış ve sükun görüşlerinin geliştiğini ve olgunlaştığını görmekle bahtiyardır. Kongre, muhtelif ülke öğretmenlerinin bilhassa Fransız ve Alman öğretmenlerinin tarih kitaplarını barışçı bir anlayışla düzenleme girişimlerinin önemini kaydeder. Kongre, uluslarının ilerlemesi ve gelişme için demokrasiden yana olanların Uluslararası Fikirsel ve Ortak Çalışma Enstitüsü'nün çabasını ve gayretini himaye ve takviye etmelerini temenni eder.

İlköğretim konusunda ise demokrasilerde ülke gençliğini okutmanın farz olduğu, bu görevin devlet tarafından yerine getirilmesi ve hükümetin denetimi altında yürütülmesi gerektiği kaydediliyordu. Okul çağına gelmiş tüm çocukların velilerinin iktisadi, toplumsal ve mesleki durumlarına bakılmaksızın ilk yıllarda genel ve ortak bir eğitime tabi tutulmaları, bu eğitimin parasız ve zorunlu olması gerekiyordu. Zorunlu eğitim sekiz yıl olmalı ve çocuklar 18 yaşını tamamlayıncaya kadar öğrenimlerine devam ettirilmeliydiler. Zorunlu eğitim sonrası eğitimini sürdüren çocuklar çalışıyorlarsa, eğitim saatleri günlük mesai saatleri içinde olmalıydı. Zorunlu eğitim sonrası 18 yaşına kadar sürecek eğitim çocukları mesleğe hazırlayacak ve onlara genel kültür verecekti. Amaç, meslek edinmeleri yanı sıra yurt sevgisi ve görevlerine müdrik yurttaşlar yetiştirmekti.

جمهوریت خلق فرقه‌سی

نظامنامه‌سی

تورکیه بیوك ملت مجلسنده‌کی خلق فرقه‌سی اعضالری طرفندن
یاپلمش اولان فوق العاده عمومیه‌سی ۹ ایلول ۱۳۳۹ تاریخنده
قبول اولونمشدر .

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1926 tarihli nizamnamesi.

Büyük Kongre'nin Ruznamesi [Gündemi]

1 - Fırka umumî reisi hazretlerinin kongreyi küşad nutku, 2 - Nizamnamenin on birinci maddesi mucibince kongreye ikinci reis ve üç kâtib intihabı, 3 - Nizamnameye tevfiken: Program, İrşad ve Neşriyat, Nizamname, Murakabe Raporları Tetkik ve Bütçe - Tetkik-i Hesabât Encümenlerinin intihabı, 4 - Fırka Umumî Reisi Gazi Hazretlerinin nutukları, 5 - Nizamname tadilâtı, 6 - Vilayet kongrelerinin temenniyatı hakkında encümenin mazbatası, 7 - Tetkik-i Hesabat Encümeninin heyet-i umumiyyeye maruzatı, 8 - Radikal ve Mümasili Demokrat Fırkaları İtilafı'nın iltihak teklifinin tetkiki, 9 - Umumi Heyet-i İdare intihabı, 10 - Nizamnamenin on yedinci maddesine tevfiken makam-ı riyasetin beyanatı.

Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi

Kongrede sosyal devlet anlayışı doğrultusunda, ailelerin ekonomik ve toplumsal durumlarına bakılmaksızın her çocuğun tek tip eğitimle eşit koşullar altında eğitim görmesi özellikle vurgulanıyordu. Saffet Arıkan kongrede yaptığı konuşmada ilköğretimin Türkiye'de zaten parasız ve zorunlu, ve laik olduğunu üyelere bildirmişti.

Saffet Arıkan'ın verdiği bilgiler ışığında CHF Büyük Kongresi'nde görüşmelere geçilmiş, Yusuf Akçura, Yusuf Kemal (Tengirşek) söz alarak görüşlerini dile getirmişlerdi. Yusuf Kemal, diğer enternasyonallerden davet alınıp alınmadığını sorarken, Yusuf Akçura CHF'nin diğer "demokratik" partilerden farklı bir konumda olduğunu vurgulamıştı. CHF iktidarda bulunan bir partiydi. Fransa'da Radikal ve Radikal Sosyalist ve Sosyalist Cumhuriyetçiler ittifaka gittikleri halde iktidarlarını koruyamamışlardı. Antant'a yer alan partilerin hiçbiri kendi ülkelerinde tam anlamıyla çoğunlukta, (ekseriyet i tammie) bulunmuyorlardı. Bu nedenle kongrede aldıkları kararlar "temennî"nin ötesine geçemezdi. Oysa Türkiye'de tek parti vardı. "Tam bir ekseriyet"i, hatta oybirliğini "ittifak-ı ârâ"yı temsil ediyordu. Avrupa'daki radikal ve sosyalist partiler azınlıkta partilerdi. CHF "antant"a dahil olduğu takdirde bu "temenni"leri uygulamak durumundaydı. Barıştan yana bir eğitim politikası takdirle karşılanacak bir politikaydı. Bu temenniler alkışlanırdı. Ancak, Türk ulusu, sürekli taarruza uğramış bir halktı. Türk ulusu mazlumu simgeliyordu. Milli Mücadele'den daha yeni çıkmış bir ulusun savaştığı tüm ülkeleri dost gösterecek barışçı bir eğitim politikası ulusal çıkarlarla, "menafi-i hakikiyye-i milliyye" ile uzlaşmazdı.

Radikal ve Mümasili Demokratik Partilerin Beynelmilel İtilafı Nizamnamesi

Esaslar

1 - Muhtelif memleketlerin halkçı ve içtimai prensiplere sahib olan ve işbu nizamnameyi kabul eden radikal ve mümasili partileri arasında daimi beraberlik teşkil edilmiş ve bu birliğe "Radikal ve Mümasili Demokratik Partilerin Beynelmilel İtilafı" unvanı verilmiştir. Bu birliğe iltihak birinci kongreden itibaren icrai komitenin ekseriyet-i arasıyle olur.

2 - Bu suretle teşekkül eden itilaf, kendisine iltihak eden partilere veya gruplara mutahakkimane bir istikamet veren ve tek bir programı olan Enternasyonal mahiyetini asla iktisab edemez. Her milli parti kendi mutlak serbestisini muhafaza eder.

3 - İtilafta temsil edilen fırkalar mesai-i müşterekelerinde diğer demokratik partilere karşı husumet ibrazından ictinab edecekleri gibi muhtelif memleketlerin dahili politikalarına karışmaktan da memnudurlar. Mahza her milli fırka memleketinin mesail-i siyasiyesine müteallik hususatta gerek malumat almak veya efkâr-ı umumiyeye hitab etmek için icrai komite vasıtasıyla itilafa muracaat hakkını haizdir.

4 - Şahsi iltihaklar kabul olunmaz. Aynı milletin itilafa iltihak eden radikal ve mümasil partileri kendilerini milli bir grup halinde temsil edebilirler. Bunu yaptıkları takdirde her parti kendi murahhasını gönderir ki bunların kongrede yalnız rey-i istişarisi vardır. Bir memleketin müteaddid murahhasları olursa azami rey'e selahiyetdar murahhasları kendi aralarında tesbit ederler. Bu babda zuhur edecek ihtilaf icrai komite tarafından hal edilir.

2 - Takib olunan maksad

5 - Radikal ve mümasili partilerin beynelmilel itilafı bervech-i ati gayeye vasıl olmak ister:

Elif - Muhtelif memleketlerde programları az çok yekdiğerine benzeyen veya aynı siyasi ideali taşıyan partilerin teşrik-i mesaisini temin etmek;

Be - Muhtelif memleketlerde siyasi hayata atılmış bulunan ve halkçı fikirleri propagandada etmekte olan eşhasın yekdiğeriyle tanışması sayesinde milletlerin birbiriyle uzlaşmasına çalışmak;

Pe - Fırkalarımızı ve memleketlerimizi yekdiğerine daha iyi tanıtmak vesailini ihzar ve temin etmek; her milletin milli nukât-ı nazarını iyice anlatmak, ali ve müşterek prensipler sayesinde ihtilafâtı ve çok eski fikir ve an'anelerin mirası olan husumeti hal ve bertaraf etmek ve bu suretle muhtelif memleketlerin milli nukâd-ı nazarlarını telif ve halkın arzularını tatmin çarelerini bulmak. Hülasa; tesanüd-i beşeri ifade eden "takviye ve tevsi' edilmiş bir cemiyet-i akvam" luzumuna kail olarak umumi sulh arzu ve iradesini izhar ve teyid etmek, her hangi bir meselede adem-i itilaf hadis olursa hâkime müracaat usulünü bütün vesaite müracaatla himaye ve takviye eylemek.

3 - Teşkilat, İdare ve İcraat

6 - Beynelmilel İtilaf'ın idaresi; azası her sene kongrede intihab edilen bir icrai komiteye mevdu'dur.

İcrai komite azasının adedi asgari 18 azami 30'dur. İtilafa iltihak eden her memleket icrai komitede temsil edilir. İcrai komite azasından mazereti dolayısıyla gelmeyecek olan zat aynı milletten bir diğerini selahiyetname ile tevkil edebilir.

Murahhaslar, her milli grup içinden, mebus olsun, olmasın partilerini temsil edecek şahsiyetlerden (erkek, kadın) intihab edilirler.

7 - İcrai komite her sene:

Bir reis

Altı reis vekili

Bir kâtib-i umumi

Bir kasadardan mürekkeb olan "büro"sunu intihab eder.

8 - İcrai komitenin bürosu; dahili nizamnamesini, yeniden müracaat eden partilerin itilafa kabul edilip edilmemesini ve kongre nizamnamesini tesbit eder. Büro; dokümanlar teatisi ve matbuat vasıtasıyla propoganda icrası işleriyle iştigal eder. Aynı zamanda memleketten memlekete ziyaretler icrasını, konferanslar verilmesini veya beynelmilel kongreler yapılmasını temin veya bunlara delalet eder.

9 - Kâtib-i umumi; büronun kontrolü altında olarak bilhassa her partinin kâtib-i umumileriyle muhaberatı temin, celselerin hülasalarını tesvid (müsvedde yapma ZT) eyler. Dosyaları muhafaza eder. İtilafı alakadar eden dokümanları toplar ve zaman zaman tebliğ neşr eder.

10 - Kasadar; aidatı cibayet ve Antant'a verilen mebaliği ahz u kabz eyler. Cemiyetin masraf listelerini tutar ve Büronun kontrolü altında hesab işlerini görür. Kasa, kasadarın mensup olduğu memleket dahilinde bulunur.

11 - İtilafın menabii şunlardır:

Aidat

Teberruat

Neşr ettiği risalelerin veya Antant tarafından vuku bulan neşriyatın satış hasılatı

Aidatın miktarını ve her parti ve gruplar için asgari ve azami ne kadar olacağını kongre tespit eder. Aidat Fransız frangı üzerinden hesab edilir.

12 - Tekmil mukarrerat veya temenni kararları Fransızca olarak hülasa edilir ve mahzen-i evrakta hıfz olunur.

Ayın Tarihi

Batılılar için "temenni" düzeyinde kalacak silahsızlanmadan yana barışçı bir eğitim politikasının Türkiye'de uygulanması, ulusal kimliğin oluştuğu Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçeklerle bağdaşmazdı.

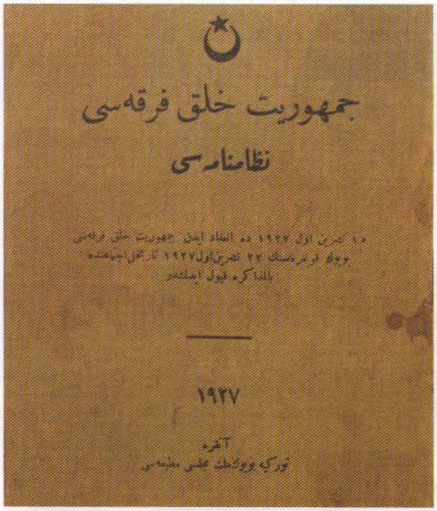
Saffet Arıkan, Yusuf Akçura'ya verdiği cevapta, Fransa'dan antantta yer alan partilerin hükümetle yakın ilişkisi olduğunu, diğer ülkelerde de söz konusu olan partilerin hükümetlerde yer aldıklarını belirttikten sonra, "Bendenizce biz esasen müstevli olmadığımız ve sulhperver olduğumuz için yapacak hiçbir şey yoktur" diyordu. Kısaca Türk eğitimindeki "ulusal" kimlik oluşturma süreci daha yeni başlamıştı. Türkiye istilacı bir ülke değil, bilakis "müstevli", yani istilaya uğrayan bir ülkeydi. Avrupa'nın gündemindeki irredantist politikalara cevap niteliğindeki silahsızlanma ve barış anlayışı Türkiye için gerçekçi değildi.

Radikal-Sosyalist Antant'a üyelik o gün için erkendi. Yusuf Kemal'in bir takririyle üyelik zamana bırakıldı. Bu takrirde şu satırlar yer alıyordu: "Radikal ve mümasili demokratik fırkalar ittilâfının kendilerine ittihak etmekliğimiz için vuku bulan davetine memnuniyetle muttali olduk. Ancak fırkamız devlet idaresine tamamen vaz-ı yed bulunduğundan bu teşekküle mümasil ve müşabih ittilaflar olup olmadığı etraflıca tetkik olunarak ona bunlara ittihak edip etmemek hususunda verilecek kararın fırka divanına terk ve tevdi'ini arz ve teklif eylerim."

Kongrenin son gününün ikinci celsesi ise 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programını oluşturacak temel ilkeleri içeren "Umumî Riyasetin Beyannamesi"ne ayrılmıştı. Oturumun başlangıcında dokuz kişilik genel idare kurulu seçimlerinin sonuçları ilan ediliyordu. 378 kişinin katıldığı bu seçimlerde oybirliği ile "umumî heyet-i idare"ye Erzincan mebusu Saffet (Arıkan), Kütahya mebusu Recep (Peker), Tekirdağ mebusu Cemil (Übaydın), İstanbul mebusu Doktor Refik (Saydam), İzmir mebusu Necati, İzmir mebusu Celal (Bayar), Rize mebusu Fuad (Bulca), Konya mebusu Kâzım Hüsnü ve Erzurum mebusu Nafiz Beyler seçilmişlerdi.

Bu beyanname ile ilgili olarak araştırmacılar genellikle 1931'de yayımlanan Latin harfli 1927 Nizamnamesi'ndeki metne gönderme yapmaktadırlar. Oysa metnin aslı 1927 zabıtlarında ve *Aym Tarihi*'nde yer almaktadır. Bu beyanname okunduktan sonra 1927 Kongresi'nde, İzmir mebusu Kâmil, Diyarbekir mebusu Ahmed Midhat, Maraş mümessili Sadık, İstanbul mümessili Müderris Doktor Neşet Ömer Bey, Zonguldak mümessili Hayri, Kastomunu mümessili, Hasan Fehmi, Zonguldak mümessili İbrahim, İzmir mümessili Salih, Kayseri mümessili Faik, Van mebusu Münib, Bolu mebusu Mehmed Tahir ve Gaziantep Halk Fırkası reisi Hüseyin Beyler, kongre riyasetine verdikleri bir takrirle "bu devre-i intihabiyyede fırkamız hükümetlerinin hatt-ı hareketlerine işaret eden bu mevaddın büyük kongremizce tamamen tasvib ve kabulünü arz ve tekif" etmişlerdi. Yapılan oylama sonucu Umumi Riyasetin Beyannamesi oybirliği ile tasvip ve kabul edilmiştir. İlginçtir, bu beyanname parti genel başkanlık divanı tarafından hazırlanmış olmasına karşın 1931'de "Umumi Reis Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin Program Beyannamesi" olarak

Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1927 tarihli nizamnamesi.

1927 Nizamnamesi'nin yeni baskısında yer almıştı. Oysa Umumi Riyaset genel başkan, genel başkan vekili ve genel sekreterden oluşuyordu. Yani belge Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), İsmet (İnönü) ve Saffet (Arıkan)'ın ortak ürünüydü. Nitekim ikinci celsenin açılışında Reis İsmet Paşa, beyannameyi şu sözlerle gündeme alıyordu: "Umumi heyet-i idare büyük kongre tarafından ittifakla intihab olunmuştur. Nizamnamemizin 18 inci maddesi dolayısıyla umumi riyasetimizin, fırkanın istikameti hakkındaki beyannamesini yeni kongreye arz edeceğim."

1931 Programı'na da kaynaklık eden bu metin Türkiye siyasal tarihinin belki de en önemli belgelerinden biriydi. Bu beyanname ile "altı ok", genel nitelikte bir ilke olan inkılapçılık dışında hemen hemen tamamlamıyordu. İlk maddede Cumhuriyet Halk Partisi'nin cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi ve milletin iktisadi menfaatını temin etmeyi birinci derecede önemli addettiği kaydediliyor, "laik" sözcüğü ilk kez resmi bir belgede yer alıyordu. Beyannamede demokratikleşme açısından önemli bir diğer husus, genel seçimlerde tek dereceli seçimlere geçişin amaç olduğu kaydıydı. Partinin bu geçişi "azami derecede" hızlandıracağı ayrıca belirtiliyordu.

Bu arada bir not düşelim. CHF ile Türk Ocakları bu kongrede yol ayrımına gelmişti. CHF iktidarını pekiştirirken, bir süre sonra, 1931 yılında Türk Ocaklarını kapatacak ve Halk Evlerini açacaktı. CHF *Nizamname*'nin 40. maddesi ile Türk Ocaklarını denetim altına almayı amaçlıyordu. Kongrede Hamdullah Suphi buna itiraz etmiş, parti müfettişlerinin Ocak faaliyetlerini "akamet"e uğratacağını söylemişti. Genel Sekreter Saffet Bey'in Hamdullah Suphi'ye verdiği cevap kısa olmuş ve Ocakların parti denetimine gireceğini kesin bir dille ifade etmişti: "Fırka ile Ocak arasında ayrı gayrı yoktur. Hakikaten böyledir ve bizim de istediğimiz budur. Böyle olunca müfettişlerin teftiş ve murakabesi elzemdir."

1927 *Nizamnamesi* aslında "Umumi Esaslar" başlığı altında CHF'nin programını da içeriyordu. Cumhuriyet Halk Fırkası, Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi siyasi bir dernekti. Merkezi Ankara'daydı. Devlet şekli cumhuriyetti. Fırka, devlet yönetiminde ve toplum anlayışında din ile dünya işlerinin ayrılmasını öngörüyordu. Yani laiklik böylece programın bir parçası oluyordu. Yasalar önünde mutlak bir eşitlik kabul ediliyor ve hiçbir aileye, sınıfa, cemaate ya da ferde imtiyaz tanımıyordu. Bireyleri halktan ve halkçı olarak görüyordu. Yurttaşlar arasında en güçlü bağın dil, his ve fikir birliği olduğu kanısıyla Türk dilini ve kültürünü bihakkın yaymak ve inkişaf ettirmek parti görevleri arasındaydı. CHF'nin umumi reisi, yani genel başkanı, partinin kurucusu (bânisi) Gazi

1 CHP üzerine çok şey yazılmasına karşın bu kongre üzerine tek derli toplu bilgi Fahir Giritlioğlu'nun kitabındadır: Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, cilt I, Ankara; Ayyıldız Matbaası, 1965, s. 68-73. (CHP İkinci Büyük Kurultayı). Mahmut Goloğlu, çok cildli Cumhuriyet tarihinde, 1927 Kongresi'ne bir paragraf ayırmıştır. Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Ankara; Başnur Matbaası, 1972, s. 230. Metinde kongre "ilk büyük kongre" olarak ele alınmaktadır. Şerafettin Turan ise yine çok cildli *Türk Devrim Tarihi*'nde 1927 Kurultayı başlığı altında Nutuk'la yetinmektedir, Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), Ankara; Bilgi Yayınevi, 1995, s. 279-287, Keza Mete Tunçay da kongreyi büyük ölçüde Nutuk bağlamında ele almaktadır: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 180-186.

2 *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, Ankara; Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1927. Kongre tutanakları, büyük nutkun bir özetiyle birlikte *Ayın Tarihi*'nin kongre özel sayısında da yayınlanmıştır. *Ayın Tarihi*, nümero 43, Teşrin-i evvel 1927, Ankara; Matbuat Müdüriyet-i Umumiyyesi, 1927.

3 Gazi'nin kurultayı açış nutku zabıtların 1-2 sayfalarında yer almaktadır. Ayrıca *Ayın Tarihi*'nde yayınlanmıştır. "Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilk kongresi ve reis-i cumhur hazretlerinin nutukları," *Ayın Tarihi*, nümero 43, Teşrin-i evvel 1927, Ankara; Matbuat Müdüriyet-i Umumiyyesi, 1927, s. 2498-2500. Latin harfleriyle dili kısmen sadeleştirilmiş ve kısaltılmış olarak: Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ankara; Ayyıldız Matbaası, 1965, s. 422-423.

4 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi* (15 Teşrin-i evvel 1927'de inikad eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi'nin 22 Teşrin-i evvel 1927 tarihli içtimanda bilmüzakere kabul edilmiştir), Ankara; Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1927.

5 *Halk Fırkası Nizamnamesi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Halk Fırkası azaları tarafından bilmüzakere heyet-i umumiyesi 9 Eylül 339 tarihinde kabul olunmuştur. Ankara, 1339-1342.

6 Nizamnamenin birinci maddesine zeyl olarak ilavesi 1 Şubat 1340 tarihinde vuku' bulan fırka grubu içtimaında kabul edilen madde i mûzeyyele: "Herhangi bir zamın fırka mukarrerâtına karşı irtikab eylediği hata, yüzüncü maddedeki derecât-ı cezayi sırasıyle tatbik etmeksizin hemen ihracını icab ettirecek derecede ağır görülürse fırka grubu heyet-i umumiyyesinin ekseriyet-i mutlaka ile ittihaz edeceği karar ile ihraç olunur."

7 Kongre makamına kaim olan Meclis'teki fırka grubu heyet-i umumiyyesinin 10 Teşrin-i sani 1340 tarihli içtimaında müteahhir kınalarla hâkimiyet-i milliyeyi istihsal ve cumhuriyet idaresini tesis ve idâre eden fırkamız isminin Cumhuriyet Halk Fırkası' namını ihtiyar ve nizamnameye hervech-i zir mevâdd ilâveyi kılınmışlar.
Madde 1 - İstîzâh fırka kararıyla fırkada cereyan eder.
Madde 2 - İstîzâhın Meclis'e intikali ancak fırka kararıyla vuku' bulur.
Madde 3 - Fırka kararı olmadan sual, istîzâha kalb edilemez.
Madde 4 - Fırkanın esasât ve mukarrerâtı aleyhinde fırka azası beyanât ve neşriyâtta bulunamaz. Mahrem unulması lâzım gelen fırka müzâkerâtı fırkaca tabi-i karara alınır.
Divan-ı hâysiyyet
Madde 1 - Cumhuriyet Halk Fırkası grubunu

Faytonun üstüne yerleştirilmiş levhada eski harflerle aynı şekilde yazılan üç kelimenin yeni harflerle yazılışı yer alıyor.

Mustafa Kemal'di. Yukarıda sayılan hususlar hiçbir şekilde değiştirilemezdi. Oysa 1923 Nizamnamesi'nde umumi esaslar, umumi kongrenin üçte iki çoğunluğu ile değiştirilebilir, kaldırılabilirdi. Böylece kamu hukuku açısından yeni bir düzenlemeye gidilmiş oluyordu. Nizamname, genel başkanı değişmez kabul etmiş ve ona geniş yetkiler tanımıştı. Umumi riyaset divanı, yani genel başkanlık divanı, kendisi, bizzat kendisinin seçtiği vekili ve parti genel sekreterinden oluşuyordu. Bu divan seçimlerde parti namzetlerini saptıyor, vereceği kararlara tüm parti üyelerinin kayıtsız şartsız riayet etmelerini bekliyordu. Böylece "millî egemenlik" kurumlarının oluşumu ve yönetimi parti genel başkanının mutlak irade ve otoritesine bırakılıyordu. Nizamnamenin gerekçesinde de bu tür rejimin kapanışına yönelik, otoriter yapıdan yana bir değerlendirme gözleniyordu. Fahir Giritlioğlu, eserinde şu yorumu yapıyordu: "Gerek bu sözler (nizamnamenin gerekçeli raporundaki sözler ZT), gerek memleketin tek siyasî teşekkülünün kabul ettiği tüzük hükümleri ve gerek B.M. Meclisinin teşekkül tarzının tatbikatı, 1927 yılındaki rejimimizin faşist rejimlere son derece benzediğini, fakat otoriteyi ellerinde tutan liderlerin böyle bir rejimi hiç bir suretle gaye etmediklerini ortaya koymaktadır." Bu nizamnamede ayrıca ülke teftiş mıntıkalarına göre taksim ediliyor ve bölge müfettişleri (mıntıka müfettişleri) genel idare kurulu (umumi heyet-i idare) tarafından seçilip Umumi Riyaset Divanı'nca tayin ediliyordu.

Zafer Toprak, *Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi*

teşkil eden zevat arasında tahaddüs edecek hususi ihtilâfâtı rüyet etmek üzere bir divan-ı haysiyyet teşkil olunacaktır.

Madde 2 - Divan-ı haysiyyet grup heyet-i umumiyyesince grup azası meyanında intihab edilecek yedi zattan terekküb eder.

Madde 3 - Divan-ı haysiyyet asgari beş aza ile içtima' eder ve ademinin ekseriyet-i mutlakasıyla karar verir.

Madde 4 - Divan-ı haysiyetin birinci maddede muharrer vazifeyi ya azanın müracaatı üzerine veyahud göreceği lüzuma binaen bizzat vaz'iyyed etmek suretiyle rüyet eder. Grup reisi dahi bu mahiyette bir meseleyi divan-ı haysiyyete tevdi edebilir.

Madde 6 - Divan-ı haysiyetin kararları aid olduğu divan reisi tarafından tahriren tebliğ ve kararın bir sureti bera-i malumat fırka grubu riyasetine takdim olunur.

Madde 7 - Tebliğ tarihinden itibaren üç gün zarfında itiraz vuku' bulmazsa karar kesb-i katiyyet eder. Tarafeynce kabul edilmeleri arz olunur. Fırka riyasetine tahriren ve esbab-ı mucibeli olarak takdim edilir. İtiraznâme reis tarafından fırka grubu heyet-i umumiyyesine on gün zarfında arz edilir. Heyet-i umumiyyece tarafeyn istimâ' olundukten ve azadan biri lehinde biri aleyhinde olmak üzere iki zata söz verildikten sonra reye vaz' olunur. Grup heyet-i umumiyyesinin ekseriyetle vereceği karar herkes için sureti-i kat'iyyede mutâ' olur. 87. maddenin tadili

Madde 87 - Fırka grubu heyet-i idaresinin intihabı senede bir tecdid olunur. Sene başı teşrin-i sâni ayıdır. Aynı zatın tekrar intihabı caizdir.

8 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Halk Fırkası azaları tarafından bilmüzakere heyet-i umumiyesi 9 Eylül 339 tarihinde kabul olunmuştur. İstanbul: Şehremaneti Matbaası, 1926.

9 *CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)*, Yayına hazırlayanlar: Yücel Demirel, Osman Zeki Konur. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

10. "Cumhuriyet Halk Fırkası nizamname layihası esbab-ı mucibe mazbatasıdır," *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, Ankara; Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1927, s. 6-8.

11. Mete Tunçay, "Radikal ve Mümasili Fırkaların Beynelmilel İttifâkı ve CHF," *Mustafa Kemal'i Anlemak* içinde (hazırlayan: Fahrünisa Kadıbeşegil), Ankara; Oluşum, 1981, s. 16-25. Mete Tunçay, Tek-Parti kitabının üçüncü baskısında bu kitabın derleyicisi olarak Emre Kongar'ı göstermektedir. Biz kitabı görmedik. Mete Tunçay'ın verdiği fotokopiye göre dipnot attık.

Metnin aslı için bkz.: *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1927, s. 33-36. (Bu metin Ayın Tarihi, cilt 14, nümero 43, Teşrin-i evvel 1927, s. 2571-2575'de de vardır. Başlığı "Büyük kongrenin son içtimaında Katib-i Umumi Saf vet Bey'in Radikal ve Mümasili Demokratik fırkalar ittifakının alınacak davetine dair izahatı" ; (Radikal ve mümasili demokratik partilerin beynelmilel ittifakı hakkında fırka katib-i umumisi Sevfet Bey tarafından Büyük Kongre'nin son celsesinde verilen izahatın hülasası berveçhi-i atidir) Ayın Tarihi'ndeki metin ara başlıklar ve ufak değişiklikler içermektedir.

12 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 306.

13. Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, cilt 1, Ankara; ayyıldız Matbaası, 1965, s. 73.

14. "Radikal ve Mümasili Demokratik Partiletin Beynelmilel İttifakı Nizamnamesi," *Ayın Tarihi*, cilt 14, nümero 43, Teşrin-i evvel 1927, s. 2554-2555.

Tarihe not düşmek

Halk Fırkası grup toplantılarının, Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasal yapılanma yanında toplumsal ve ekonomik gelişmelerin çözüme kavuşturulduğu ya da yönlendirildiği, hatta giderek kurallara bağlanarak kurumsallaştığı bir tartışma ortamını yarattığı kesindir.

Erol Şadi Erdinç ›

Anadolu[1] ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin[2] Halk Fırkası'na dönüşümü 11 Eylül 1339/1923 tarihlidir ve Cemiyet'in siyasallaşma dönemi içinde öncelikli olarak seçimi yenileme kararı[3] ile "Siyasal Program" haline getirilecek olan "Dokuz Umde"nin de yayımlanması, bu yönelimin, siyasal bir parti haline gelişin birbirini izleyen adımları sayılmalıdır. Burada esas amaç, Cumhuriyet'in ilanıdır. Sonuçta TBMM'nin II. Seçim döneminde 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 29 Teşrinievvel (Ekim) 1339/1923 tarihli ve 364 sayılı Kanun'la bu durum gerçekleştirilmiştir.[4]

Siyasallaşma süreci içinde kabul edilen "Halk Fırkası" nizamnamesinin bir siyasal partinin hukukiliğe dayanan yapısal özelliklerini değerlendirmek, bu yazının konusu dışındadır; ancak bizim üzerinde duracağımız konu, bu siyasal partinin nizamnamesi içinde birtakım kurallar ile oluşturulan Fırka Grubu ve kuruluş amacı ile çalışma özelliklerini özet olarak göstermektir ve bununla sınırlıdır. Nizamname'nin[5] yedinci mebhası (fasl) Halk Fırkası Grubu'nun "Meclis'te Grup Teşkilatı" başlığı altında kuruluşu, yönetimi ve amaçları yönünden konulmuş kuralları kapsamaktadır (m. 83-100). Önemi de Cumhuriyet'in ana sorunları ve kurumları açısından değişimleri ve yeni yapılanmaları değerlendirmesinden gelir. Burada iki ayrıma dikkat etmek gerekmektedir; bunlardan birincisi hukuki

yapılanma, ikincisi de siyasal yönelimi belirlemedir. Fırka Grubu, üyelerinin tümü arasından seçilmiş olanlardan (TBMM üyelerinden) oluşmuştur ve "Fırka Grubu" olarak adlandırılmıştır (m. 83); kuruluşun doğal olarak başkanı genel başkandır (m.84). Grubun yönetimi için üyeler arasından ayrıca bir başkan[6] ile iki başkan vekili, dokuz üyeden oluşacak bir idare heyeti seçilecektir (m. 85). Görev süresi –yılın başı mart ayı olmak üzere– bir yıl olarak belirlenmiştir ve idare heyetinde bulunan üye, yeniden seçilebilir (m. 87). Bir de idare heyeti aralarından bir veznedar (muhasip üye) ile iki kâtip üye seçeceklerdir. Kâtip üyelerin grup görüşmelerini kayıt ve tespit gibi önemli görevleri vardır (m. 90). En az haftada bir kez toplanması gereken idare heyeti, Grupla ilgili işleri görüşecektir (m. 88); ancak, genel başkanın, Grup başkanının ya da Grup üyelerinden on beşinin[7] isteği üzerine grup özel olarak da toplanır (m. 89). Toplantıları genel başkanın başkanlık etmediği hallerde grup başkanı ya da başkan vekilleri başkanlık edeceklerdir (m. 90). İdare heyetinin toplantısı üyelerinin yarısından bir fazlası ile olacak ve kararlar çoğunlukla alınacaktır (m. 86). Grup toplantılarında Gruba (Fırkaya) ait genel sorunlar başkanlık, idare heyeti ya da üyeler tarafından ileri sürülen diğer konular görüşülüp karara bağlanacaktır (m. 91).

Bu kurallar Grup çalışmaları açısından nizamnamenin getirdiği şekli düzenlemelerdir. Esasta dikkati çeken özellik, Grup toplantılarında üyelerin görüşülen konular hakkındaki oy ve kanaat serbestisidir (m. 92). Yine bu maddeye göre Grup toplantılarında üyeler, vekiller (bakanlar) ve milletvekilleri ile devlet ve hükümet meseleleri hakkında hiçbir kayda ve şarta bağlı olmaksızın düşüncelerini açıklayacakları gibi, bakanların her hangi birinden açıklama da isteyebileceklerdir.

Grupta görüşülüp kabul edilen kararlar tüm üyelerce verilmiş (kabul edilmiş) demektir; nitekim bundan çıkarılan sonuç, bu görüşmelerde alınan kararlar için azınlıkta kalanlar (karara karşı olanlar) çoğunluk kararına uymakla yükümlü olacaklardır (m. 93). Bir de milletvekillerinin denetlenmesi söz konusudur. Buna göre Grup idare heyeti tarafından seçilen yeteri kadar üye, Meclis'te diğer Fırka üyelerinin devamlarını, Grup kararlarına uygun davranıp davranmadıklarını izleyecekler, ayrıca Meclis'te önemli konuların görüşülmesi sırasında üyelerin bir arada bulunmalarını, birlikte oy vermelerini sağlayacaklardır (m. 95).

Grup üyeleri Meclis görüşmelerinde Fırkanın görüşünü desteklemekle yükümlüdürler, ayrıca da Meclis başkanlığına, Meclis başkanlık divanına, Bakanlar Kurulu'na, encümen üyeliklerine seçim sırasında Fırkaya mensup olanların seçimini sağlayacaklardır (m. 96). Birtakım görevlere Grupça aday gösterilmesi kararlaştırılmışsa Grup üyeleri, Grup kararı doğrultusunda hareket etmekle de yükümlüdürler (m. 97). Bu sayılanların dışında bir ayrıcalık vardır: Bir konu ya da konular Grupça görüşülüp karara bağlanmamışsa Grup üyeleri oy ve kanaatlerinde serbesttirler. Meclis görüşmelerinde Grup namına başkanlardan

Atatürk İş Bankası'nı ziyaretinden sonra Celal Bayar tarafından uğurlanırken.

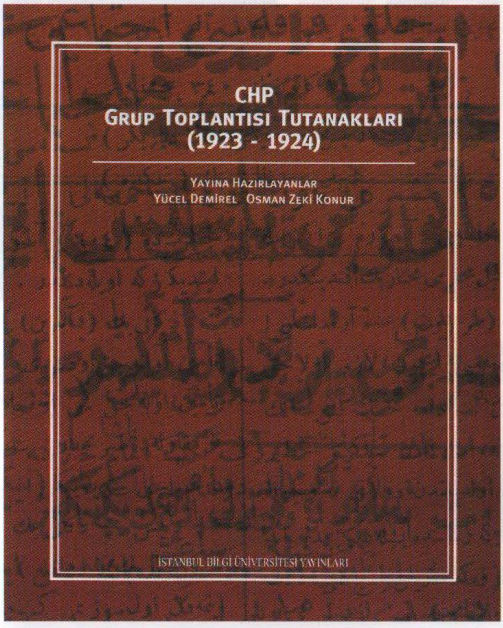
ya da Grupça seçilmiş olanlardan başka kimse söz söylemek salahiyetine sahip değildir (m. 98). Fırka üyeleri, idare heyetine önceden bildirmeksizin izinli olamazlar (m. 99). Bu kurallara (nizamname hükümlerine) uymayanlar hakkında başkanlık ya da idare heyeti tarafından önce ikaz, ikincide ihtar, üçüncüde ise Fırka divanının kararı ile ihraç cezası uygulanır (m. 100).[8]

Halk Fırkası grup toplantılarının, Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasal yapılanma yanında toplumsal ve ekonomik gelişmelerin çözüme kavuşturulduğu ya da yönlendirildiği, hatta giderek kurallara bağlanarak kurumsallaştığı bir tartışma ortamını yarattığı kesindir. Nitekim burada sözünü edeceğimiz Halk Fırkası'nın kuruluşundan 1924 yılı sonuna değin, iki yıllık çalışma süresi ile sınırladığımız konu, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nce yayımlanan CHP'nin grup toplantıları tutanaklarıdır.[9] Özellikle dönemin gazetelerinde haber olarak ya da ayrıca yayımlanan CHP grup tutanakları, uzunca bir tartışma dönemi geçirmiş ve sonuçlandırılmış Cumhuriyet ve ilanı ile bu olayları izleyen değişiklikler ve gelişmeler, belirtmek gerekir ki Cumhuriyet tarihimiz incelemelerinde ayrıntılara inilmesi yönünden çok önemli belgelerdir; hatta bu kaynaklardan –bulmak ve okumak açısından– yararlanamayacak yeni kuşakların böylece faydalanması büyük bir hizmet olmuştur. Biz bu inançla eseri incelemeye çalıştık.

Tarihe not düşmek

Tutanakları Mete Tunçay şöyle değerlendirmiştir: "1923-1924 Kasımı ayları arasındaki bir yıllık sürenin siyasal gelişmelerine ışık tutan bu tutanaklar, bize hiç bilmediğimiz olayları anlatmıyor. Cumhuriyet'in ilk yılında nelerin olup bittiği, belirli yandaşlıklarla da olsa, yakın tarihle ilgilenen herkesin malumudur. Ama bu belgelerde, o dönemde yaşanan olayları günlük bir gazete okur, televizyon seyreder gibi olanca ayrıntıları ile buluyoruz. Bunları öğrenmek belki genel yargılarımızı bile etkileyebilir. Fakat o kadar ileri sonuçlar vermese de, bu çalışmanın, Cumhuriyetimizin kuruluş döneminin temel taşlarını daha iyi kavramamıza yardım edeceği şüphesizdir." (Sunuş, s. 11)

Bu yargıya katılmamak olanaksız; ancak, nizamname gereği en az haftada bir kez toplanması gereken Fırka Grubu için, iki yıllık süre göz önüne alınırsa –konuların önemine göre haftada birkaç kez de toplanılmıştır– Halk Fırkası'nın sürekli yinelediğimiz gibi toplumsal, siyasal ve ekonomik konularda niçin öncelikle Fırka Grubunda görüştüldüğü, tartışıldığım açıklığa kavuşturulduğunu incelemek gerekir. Nizamname'nin genel yapısı içinde, yetkilerin merkezi konumu, alt kademelerin dilek ve şikâyetlerinin bir sonuca bağlanması yanında bir de bu merkezi yönetim etkinliğini korumak amacı ve zorunluluğudur. Cumhuriyet idaresine geçişin karşılaştığı sorunlar da burada yoğunluk kazanmaktadır. Düşünecek olursak, bir konu neden öncelikle Fırka Grubunda ele alınır, sonra Meclis genel kuruluna gider? Yasama, yürütme ve yargı gibi yetkileri kendinde toplamış bir Meclis'e hâkim nitelikteki bir siyasal parti –açık bir muhalifi de yokken– bir konuyu neden Fırka Grubu'nda görüşüp bir sonuca bağladıktan sonra Meclis genel kuruluna getirir?

Bildiğimiz ve anladığımız kadarıyla, ayrı yapısı kurallara bağlanmış olan Fırka Grubu, –üyelerinin hiçbir kayıt ve koşula bağlı olmaksızın– öncelikle Fırkanın izleyeceği siyasal düzenleme ve gelişmelerin gereği olarak ele aldığı sorunları iki yönde değerlendirmiştir. Bunlardan birincisi, her ne kadar seçimde tasfiyeye uğramış olsalar bile parti içi karşıtların düşünce ve davranışlarının parti içi sorun olması (Rauf Bey örneğinde olduğu gibi), ikincisi de devlet kurumsallaşmasında yapılan ile yapılması gerekenin parti görüşü olarak kurallara bağlanması, Meclis yolu ile de kanunlaşmasıdır (Hilafetin ilgasında olduğu gibi). Cemiyet'in Fırkaya dönüşmesinde de bu esas vardır ve sürdürülmüştür. Kaldı ki, birbirini izleyen ya da etkileyen olayların Grup toplantılarındaki görüşmelerin sebep-sonuç ilişkisi de dikkate alınarak öncesi ve sonrasının açıklamaları ile yayımlanması ne büyük fayda sağlar. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nce yayımlanan ilk iki yıllık Grup toplantı tutanaklarında bu yöntem sağlanabilmiş midir?

"Yayına hazırlayanların açıklamaları"nda hangi amaçla, ne için ve nasıl bir yöntem izledikleri belirtilmemek bir yana, gerekli özen de gösterilmemiş, bu tutanakların neye dair olduğu, nasıl sonuçlandığı anlatılmamıştır. Yine hazırlayanların açıklamasındaki, "Bu dönemde bütün toplantılarda tutanaklarda tutanak tutulmamıştır" şeklindeki anlamsız cümle neyi açıklar? Derlemenin "...Halk Fırkası'nın Meclis'te tek parti olduğu dönem" yani 22 Kasım 1923 ile 10 Kasım 1924 tarihleri arası tek dönem midir? Siyaset bilimi açısından cümleye malumdur; kısa süreli iki parti –Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası hariç– Demokrat Parti hareketine kadar CHP tek parti, bundan sonra da 1950'ye kadar hâkim parti konumundadır; ayrıca Fırka ya da Parti Grubu'na ait kurallar yenilenen nizamnamelerinde hep yer almıştır. Biz, incelenmiş ve açıklanmış bir derleme yerine düzensiz, bir yığın görmekteyiz. İddiamızı belgeleyelim: Düzensizlik, kaynaklarda gözükmektedir; örneğin 22 Teşrinievvel 1339/1923 tarihli Fırka Grubu toplantısı için –ki Rauf Bey'in *Vatan* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde yayımlanan beyanatı üzerindedir– kaynak olarak *Ayın Tarihi*'nden denilmiştir. *Ayın Tarihi*, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce yayımlanan bir süreli yayındır. Bu toplantı tutanakları hangi cilt, hangi sayı, hangi sayfalarda yer almaktadır? Öğrenci ödevinde bile bu kaynak, I/3 (Teşrinisani 1923), s. 419-483 olarak gösterilmek gerekir; aksi halde geçer not alamaz. Bir başka düzensizlik, Grup toplantı tutanaklarının ön kapaklarında görülmektedir; örneğin, "15 Ocak 1924 tarihli Grup Toplantısı/Halk Fırkası İctimaı 15 Kânunusani 1340 Salı" başlığında birincisi ne, ikincisi ne? Bundan anladığımız biri eski, tekraren biri yeni aynı tarih gösterilerek yapılan Grup toplantısı; Anadolu Demiryolları hakkındaki bu önemli toplantı için pekâlâ aydınlatıcı bir başlık ve açıklama konulabilirdi.

Tutanakların çeviri yazılarına gelince, düzeltme hatalarını ayrı tutuyoruz, burada da ayrı bir düzensizlik karşımıza çıkıyor. Aynı sayfada yer almış bir sözcüğün farklı yazımı bir yana, çeviri ve terkip yanlışlarının çokluğu adeta bunaltıyor. Burada bir yanlış-doğru cetveli düzenlemek amacında değiliz; buna gerek de yok. Biz ancak seçtiklerimizden örnekleme yolu ile sonuçlar çıkarmaya çalışacağız. Bunlardan biri, Cebelibereket mebusu İhsan [Eryavuz] Bey'in takririnde (s. 17) ikinci cümledeki "...muhalif partinin kuvvet ve mahiyeti malum olmasın"da, malum olması değil, malum olmaması esastır. O günkü gazetelerde muhaliflerin bilinmeyen gücü, ana tartışmanın odak noktasıdır. Çeviri yazılardan da bir-iki örnek gösterelim: Cumhuriyet-i idare (s. 19, 31) ne anlama gelmektedir? Tamlamayı çözelim: İdare cumhuriyeti. Ne demektir? Bunu doğrudan doğruya Cumhuriyet idare olarak okumak lazım gelir. Bir başkası rücl-i siyasi (s. 47, 85, 91), rücl-i devlet (s. 66) gibi tamlamalarda geçen bu rücl sözcüğü ne ola ki? Sözlüklerde bunu bulmak olanaksız; asıl metne bakınca anlaşılıyor ki, recül sözcüğü olacak. Örnekleri çoğaltmak mümkün; ancak ne yararı olacak? ‹

1 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, yenilenen seçimden sonra, 23 Teşrinievvel (Ekim) 1339/1923'te "Halk Fırkası" adını alarak cemiyetlikten siyasal bir partiye dönüşmüş, kuruluşu 10 Teşrinisani (Kasım) 1340/1924 tarihli Fırka Grubu'nda adının başına "Cumhuriyet" sözcüğünü eklemiş ve 4. Büyük Kurultay'ında (1935) bu ad, "Cumhuriyet Halk Partisi" olmuştur (Nizamname, m. 1).

2 Bilgi için bkz.: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilatı Hakkında Talimatname (İstanbul), ARMHC yayını, 1339/1923.

3 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na göre bir seçim dönemi iki yıldır (m. 5); ancak Nisab-ı Müzakere Kanunu'na göre Meclis, "Hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlas ve istiklalinden ibaret olan gayesinin husûlüne kadar ... müstemirren in'ikad eder" [TBMM Kavanin Mecmuası I. 3. Basım, Ankara, 1943, s. 19]. Bu nedenle üç yıldan fazla sürmüş çalışmalarında "Gayenin husûl bulduğuna" kanaat getirerek seçim kararı almıştır. Bkz.: "Yeniden intihabat icrası karargir oldu.", no. 369, 1 Nisan 1339/1923. Aynı eser, s. 503.

4 "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun bazı mevaddının tavzihan tadiline dair kanun", no: 364, TBMM Kavanin Mecmuası II., (II. İntihap devresi. I. içtima yılı) Ankara, TBMM Mat., 1340/1924, s. 125 [Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun (Anayasa'nın) 1, 2, 4, 10, 11, 12. maddeleri değiştirilmiştir.

5 Halk Fırkası Nizamnamesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Halk Fırkası azaları taraflarından bilmüzakereheyet-i umumiyesi 9 Eylül 339 tarihinde kabul olunmuştur. Ankara, 1339 - 1342.

6 1927'de toplanan İkinci Kongre'de nizamnamenin birçok maddesi değiştiği gibi, Grup başkanlığı da başvekillere geçmiştir.

7 Bu sayı 1931 ve 1935 kurultaylarında on kişi olmuştur.

8 CHP'nin kuruluş ve gelişimi tarihini konu edinen birçok eser yayınlanmıştır; ancak bunlarda Fırka Grup ve toplantılarının öneminden söz edenler yok denecek kadar azdır. Bizce bu az olanlardan birkaçı şunlardır: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul, 1999; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. basım, İstanbul, 1999.

9 *CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)*, Yayına hazırlayanlar: Yücel Demirel-Osman Zeki Konur, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

CHP'NİN İKİNCİ SEÇMENLERİNDEN HAREKETLE

Tek parti iktidarının toplumsal kökenleri

Ülkedeki tüm toplumsal kesimleri temsil etme iddiasında olan CHP, tek parti yönetimi boyunca seçimlere rakipsiz olarak girdi. Gerçi, bu seçimleri gerçek anlamda bir seçim olarak kabul etmek bile mümkün değil.

Hakkı Uyar ›

CHP, tek parti dönemi boyunca elinde tuttuğu iktidarı çeşitli toplumsal kesimlere dayandırdı. Turan Güneş bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:[1]

> CHP'ye dönüşen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ana unsurunu eşraf teşkil ediyordu. Cumhuriyetin çağdaşlaşma politikasına en yakın sınıf da bu idi. Aynı yatkınlık, aydın-bürokratlar için de söz konusudur. Hatta daha doğrusu, topluma getirilmek istenen yeni sosyal hayat ve yeni kıymet hükümleri, aydın-bürokratların görüşleri olmuştur. Cumhuriyet yönetimi, eşrafın yardımıyla aydın-bürokratların yönetimi olmuştur. Bu yönetimde toplumun diğer sınıfları, halk yoktu. 1946'dan itibaren, genel oyla birlikte, Türkiye'de sosyal güçlerin dengesi değişmiştir.

Doğan Avcıoğlu'nun CHP'nin tek parti yönetimi ile ilgili görüşleri oldukça serttir. Avcıoğlu'na göre, 1950 öncesinde CHP halk için "jandarma dayağı, tahsildar baskısı ve fakirlik demekti".[2] Mümtaz Soysal CHP'nin başlangıçta oldukça basit bir şema üzerine kurulduğunu, genel merkez (Ankara) ve parti vitrininde okumuş orta sınıfın (aydın-bürokrat), taşrada ise Kurtuluş Savaşı sırasında daha da güçlenen eşrafın egemen olduğunu belirtmektedir. Kasaba eşrafının partinin öncü kadrolarıyla işbirliği yapması, öncü kadronun köylüyle bir bağlantı kurması bir yana, öncü kadronun tamamen köylüden uzaklaşmasına neden oldu. Eşraf, ticaret yoluyla sömürdüğü köylü üzerindeki sömürüsünü devam ettirmek istiyordu. Eşraf, partinin devrimci kadrolarıyla köylünün arasını açmak için elinden geleni yaptı ve ayrıca köylüyü kalkındırmak için yapılan girişimleri de engelledi.[3]

Nüfusa Göre Toplumsal Kesimler

1927 yılında yapılan nüfus sayımı, Türkiye'nin toplumsal yapısının geleneksel özelliklerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sayımın sonuçlarını meslek gruplarına göre değerlendirdiğimizde, geleneksel/tarım toplum yapısının özellikleri belirgin olarak görülmektedir. Modern/sanayi toplum yapısını temsil eden meslek gruplarının oranın son derece azdır.[4] Bu sayıma göre nüfusun % 32'sini ziraat, % 2.2'sini sanayi, % 1.89'unu ticaret, % 1.84'ünü hizmet sektörü ve % 1.28'ini serbest meslekler oluşturuyordu. Mesleksizler ise % 60.74'tü.

Tek Parti Yönetiminin İdeolojik Dayanakları

Tek parti dönemi boyunca iktidarı tek başına elinde tutan CHP, ülkedeki tüm toplumsal kesimleri temsil ettiği iddiasındaydı. Her kesimi temsil etme düşüncesi, rakip partileri gereksiz kılıyordu. CHP'nin tek parti iktidarının ideolojik dayanaklarını iki başlıkta toplamak mümkün:

a. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri temelinden gelme: Milli Mücadele'nin kazanılmasında büyük rol oynayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin partiye dönüşmesi sonucu ortaya çıkan CHP, Milli Mücadele'yi kazanmış, ülkeyi kurtarmış olmanın sağladığı prestijle, ülkeyi yönetmenin/toplumu modernleştirmenin kendi hakkı olduğunu düşünüyordu.

b. Sınıfsal yapının zayıflığı: 1927 nüfus sayımı örneğinde de görüleceği üzere, toplumdaki egemen geleneksel yapı ve modern sınıfsal yapının zayıflığı, CHP'yi "sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış kitle" düşüncesine götürdü. CHP, bu kitlenin tümünü temsil ettiği, tüm toplumsal kesimlerin üstünde "ulusal" bir parti olduğu iddiasındaydı.[5]

Tek Parti Dönemi Seçimlerinin Özellikleri

Seçimler iki dereceliydi (1877'den 1943 yılına kadar yapılan seçimler iki dereceliydi). Halk ikinci seçmenleri seçiyor, ikinci seçmenler de milletvekillerini seçiyordu. Aslında yapılan, seçimden ziyade iki dereceli bir onaylamadan ibaretti. İkinci seçmenler CHP üyesiydiler ve parti tüzüğü gereği parti üyelerine oy vermek zorundaydılar. Bağımsız

1939'da ikinci seçmen seçiminin yapıldığı bir sandık.

olarak ikinci seçmenliğe ya da milletvekilliğine soyunanların şansı yoktu. CHP'li ikinci seçmenler, partinin olur verdiği "müstakil" milletvekili adaylarına oy verebiliyordu.[6]

Tek parti yönetiminin giderek pekiştiği 1931 tarihinden itibaren –şeklen de olsa– CHP, toplumun çeşitli kesimlerinden adaylar göstererek, tüm kesimleri temsil ettiği iddiasını pekiştirmeye çalışıyordu. Örneğin 1931 seçimlerinde tarım ağırlıklı yerler olan Konya, Kastamonu ve Ankara'dan köylü/çiftçi kökenli milletvekillerinin; sanayinin ön planda olduğu ve işçilerin görece fazla olduğu Zonguldak ve İstanbul gibi yerlerden de işçi kökenli milletvekillerinin seçilmesine özen gösteriliyordu. Gerçi, söz konusu milletvekili adayları büyük bir titizlikle saptanıyor ve çoğunlukla –kaçınılmaz olarak– bir gösteriştен öte anlam taşımıyordu.[7]

1935 yılında yapılan genel seçimlerin hemen öncesinde, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verildi. Oy kullanma yaşı 18'den 22'ye çıktı. Her 40.000 seçmen için 1 milletvekili seçilmesi kararlaştırıldı. Her 400 birinci seçmen için 1 ikinci seçmen seçilmesi kabul edildi. 1935 seçimleri öncesinde, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilince, CHP Genel Merkezi'nin parti örgütüne 12 Aralık 1934 tarihinde gönderdiği bir yazıda, kadınların artık ikinci seçmen de seçilebilecekleri, bunun için partiye üye olmaları gerektiği belirtilmekteydi.

Milletvekillerinin seçiminde ikinci seçmenlerin kilit bir rolü vardı. İkinci seçmenlerin saptanmasına bu nedenle büyük bir özen gösteriliyordu. 1935 seçimlerinde bazı illerde bağımsız milletvekillerinin aday olmasına olanak tanınmasının (bağımsız milletvekilliği için 4'ü azınlıklara ait olmak üzere 13 yer boş bırakılmıştı), CHP Genel Merkezi'nin fazlasıyla endişeye/vehme kapılmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. İkinci seçmenleri tamamıyla kontrol eden CHP Genel Merkezi, bağımsız adaylardan kendi istediklerini ikinci seçmenlere seçtirmiştir. TBMM'de muhalif kimselerin olmasına sıcak bakmamış, kendisinin uygun gördüklerine yeşil ışık yakmıştır. Meclis'te CHP için –tek başına da olsa– tehlike oluşturabilecek (!) kimseler, adaylıklarını ilan eder etmez, ağır hakaret ve saldırılara uğramışlardır. Örneğin, Birinci Meclis'teki (1920-1923) İkinci Grup'un liderlerinden Hüseyin Avni Ulaş bunlardan biridir.[8]

Aldığı önlemler sayesinde, ikinci seçmenlerin saptanmasında son derece dikkatli olan ve dışarıdan "sızmalara" engel olan CHP yönetimi, seçimlerde –bazı istisnalar hariç–[9] önemli bir sorun da yaşamadı.

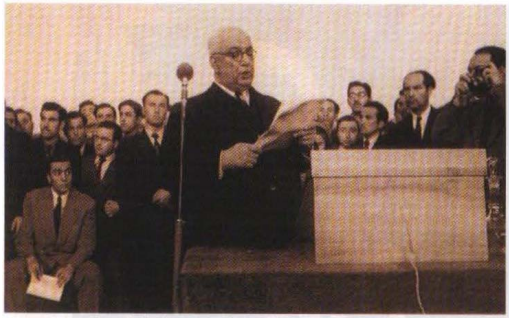
Parlamenter Elitin Toplumsal Kökenleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında milletvekillerinin toplumsal kökenleri ile ilgili verilere baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşıyoruz:

Milletvekillerinin Mesleki Değişimleri (1920-1946)

Meslekler	Yıllar		
	1920	1935	1946
Bürokrasi	% 43	% 48	% 36
Serbest meslek	% 20	% 28	% 38
Girişimcilik	% 19	% 19	% 24

Tek parti iktidarının toplumsal kökenleri

Bürokrasi içerisinde sivil idare, askerlik ve eğitim çalışanları vardır. Serbest meslek grubuyla da hukuk, doktorluk, dişçilik, eczacılık, veterinerlik, mühendislik ve gazetecilik kastedilmektedir. Girişimciler ise ticaret, tarım, bankacılık ve diğerleridir.[10]

İkinci Seçmenlerin Toplumsal Kökenleri: Denizli ve Konya Örneği (1935)

İkinci seçmenlerin toplumsal, mesleksel kökenlerini saptamak oldukça güçtür. Bunun bir nedeni ikinci seçmenlerin isimlerinin o dönemdeki yerel gazetelerde yayımlanmamasıdır. Bu yerel gazetelere ulaşmak güç olduğu gibi, her ile ait bir yerel gazete bulmak da zordur. Ayrıca, liste olarak verilen ikinci seçmenlerin isimlerinin yanında çok azının mesleği verilmektedir. Sadece ismin verilenlerin bir çoğunun soyadının verilmemiş olması (Soyadı Kanunu'nun yeni çıkmış olması nedeniyle), o kişileri tanımayı da güçleştirmektedir. Ben bu çalışmada, tek parti döneminin tipik bir örneği olabilecek olan 1935 seçimleri öncesinde seçilen ikinci seçmenleri inceledim. Daha geniş boyutlu bir araştırmada 10 civarında seçilen il bazında yapılan incelemenin, tek parti dönemindeki ikinci seçmenlerin toplumsal kökenlerini önemli ölçüde aydınlatacağını düşünüyorum. Denizli ve Konya'nın 1935 yılı ikinci seçmenlerinin toplumsal kökenlerini, mesleklerini ortaya koymaya çalışacağım. Denizli'deki ikinci seçmenlerin toplumsal kökenleri, aileleri ve mesleklerini belirlemede Denizlili emekli ilköğretim müfettişi Mehmet Emin Ilhan'ın büyük yardımı oldu. Konya için de, Konyalı avukat ve CHP eski Konya senatörü Erdoğan Bakkalbaşı'nın önemli katkısı oldu (Konya ikinci seçmenleri arasında Erdoğan Bakkalbaşı'nın anne ve babası da bulunmaktadır. Bakkalbaşı sülalesinin başka üyeleri de ikinci seçmen durumundadır). Kendilerine teşekkür ediyorum.

Denizli ve Konya Örneği

CHP Denizli Merkez İlçe Yönetim Kurulu tarafından, 14 Ocak 1935 tarihinde belirlenen 129 müntehibi saninin (ikinci seçmenin) isimleri, *Denizli* gazetesinde yayımlandı.[11] Bu isimlerin çok azının karşısında yaptığı meslekleri yazması, soyadlarının pek belirtilmemesi, bunların toplumsal kökenlerini belirlememi zorlaştırdı. Mehmet Emin Ilhan'ın da yardımıyla ikinci seçmenler hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olabildim: 129 ikinci seçmenden toplumsal kökeni belli olanların sayısı 41'dir. Bunların 11'i tüccar, 5'i toprak sahibi, 9'u serbest meslek sahibi, 8'i memur, 6'sı küçük esnaf, 2'si seçimle gelen yöneticidir.

Mesleklere göre dağılıma ilişkin birkaç açıklama yapmak gerekmektedir: Serbest meslek sahiplerinin 3'ü avukat, 1'i doktor, 1'i noter ve 4'ü eczacıdır. Memur kökenli olanların 5'i halen çalışan memur, 3'ü emekli memurdur. Emekli memurlardan biri binbaşıdır. Küçük esnaf olarak saydıklarım (sayılan her meslekten birer kişi olmak üzere) bakkal, bakırcı, debbağ, marangoz, terzi ve yumurtacıdır. Seçimle gelen yönetici olarak verilen iki kişiden biri belediye başkanı, diğeri de muhtardır. Yukarıdaki açıklamalarda görüleceği üzere, ikinci seçmen olarak belirlenenler genellikle şehrin ileri gelenleri (eşrafı) olan ticaretle uğraşanlar, toprak sahipleri ve serbest meslek sahipleridir. Bunlar arasında küçük esnafa da rastlanmaktadır.

129 ikinci seçmenden 23'ü kadındır. Bu, ikinci seçmenlerin % 17.8'i etmektedir. Söz konusu kadın ikinci seçmenlerin önemli bir bölümü, ikinci seçmen olarak yer alan eşrafa mensup erkeklerin eşidir. Örneğin, "Nesime Mebus Yusuf", Denizli milletvekili Yusuf Başkaya'nın eşidir. "Habibe Avukat Hulusi" ise, Avukat Hulusi'nin eşidir. Av. Hulusi Oral, daha sonraki yıllarda CHP milletvekilliği yapacaktır. Oğlu Hüdai Oral ise, CHP/SHP milletvekilliğinin yanı sıra, 1963-65 dönemindeki İnönü hükümetinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı görevinde bulunacaktır.12 Kadın ikinci seçmenlerin yarıya yakını ileri gelenlerin eşidir. Kendi adıyla, eşi olmadan ikinci seçmen olan kadınlar da vardır; bunlardan biri Noter Behice Hanım'dır. Diğer birkaçının da memur olduğunu belirleyebildim. Aynı aileye mensup birden fazla ikinci seçmene bir hayli rastlanmaktadır. Bu aileler şehrin ileri gelen aileleridir: Kaymakçı, Sücüllü, Samakol, Küçüka, Karcılı, Mücellit. Sücüllü ailesi belirleyebildiğim kadarıyla en fazla ikinci seçmene sahip ailedir (7 ikinci seçmen). İkinci seçmenlerden biri olan Molla Osman Kösten, Fikret Başkaya'nın dedesidir. İkinci seçmen lise hesap memuru Şevket Mocan, Cüneyt Arkın'ın ilk eşinin babasıdır.

CHP Konya merkez ilçenin ikinci seçmenlerinin isimleri 22-24 Ocak 1935 tarihli *Babalık* gazetesinde yayımlandı. Gazetede yer alan bilgiye göre, ikinci seçmenlerin isimleri parti yönetimi tarafından "ittifakla" belirlenmişti.[13] Her alandaki adayların birinci ve ikinci seçmenler ile parti yönetimi tarafından ittifakla belirlenmesi dikkat çekicidir. Bu, tek parti yönetiminin dikkat çekici ve otoriter yönünü gösteren bir özelliğidir. Konya merkez ilçenin sahip olduğu 233 ikinci seçmenin toplumsal kökenleri ile ilgili olarak yayınlanan isimlerin karşısında çok az bilgi yer almaktadır. Bu bilgileri, Erdoğan Bakkalbaşı'dan aldıklarımla tamamlamaya çalıştım ve 147 tanesinin kökenini belirleyebildim. Buna göre 19'u tüccar, 3'ü toprak sahibi, 15'i serbest meslek sahibi, 48'i memur, 8'i küçük esnaf, 47'si seçimle gelen yönetici ve 7'si üst düzey yönetici eşiydi.

Ticaret ve toprak sahibi kökenli olanların sayısının daha yüksek olması muhtemeldir. Aşağıda adını vereceğim eşraf ailelerinin geçim kaynağı ticaret ya da toprak sahipliği olsa gerektir. Bunlardan bir bölümünün geçim kaynaklarıyla ilgili bilgilere ulaşamadım. Serbest meslek sahiplerinden 7'si avukat, 4'ü doktor, 2'si eczacı, 1'i noter ve 1'i de gazetecidir. E. Bakkalbaşı'nın belirttiğine göre ikinci seçmen eczacı Mustafa Fevzi Esen Karaağaçlı, Dalin firmasının sahibidir. Memur kökenli olanların sayısı Konya'da Denizli'ye nazaran bir hayli fazladır. Bu sayının fazla olması, çeşitli meslek kategorilerinde çalışanların "memur" başlığı altında toplanmasından da kaynaklanmaktadır: Örneğin 3 nahiye (bucak) müdürü, 2 fırka kâtibi, 1 vali, 1 savcı, 1 hâkim, Ziraat ve İş Bankası müdürleriyle İktisat ve Ahali Bankası çalışanları, posta ve muhasebe müdürleri memur kategorisi içerisinde gösterildi. Yine 1'i Halkevi başkanı olmak üzere 7 öğretmen memur grubuna dahil edildi. 48 memurdan 3'ü emekli olup, 45'i çalışmaktaydı. Küçük esnaf olarak sayılan 8 kişi, manifaturacı, bakkal, berber, çiçekçi, bakırcı ve kitapçıdır. Seçimle gelen yönetici olarak tanımlanan kişilerin sayısı da bir hayli yüksektir: Bunların 35'i CHP ocak başkanıdır. 233 ikinci seçmenin seçildiği 44 mıntıkadan 35 ocak başkanının ikinci seçmen olması oldukça yüksektir. Bu bakımdan Denizli'den ayrılmaktadır. 1'i eski olmak üzere 7 milletvekili de ikinci seçmendir. 1'i eski olmak üzere 4 muhtar ve 1 belediye başkan yardımcısı ikinci seçmendir. Üst düzey yönetici eşi olarak tanımlananlar ise 3 general eşi (Melahat General C. Toydemir, Refia General V. Ünivar ve Kevser General İzzettin Çalışlar), 1 vali eşi (Nuriye Cemal Bardakçı, Konya valisinin eşi), 2 milletvekili eşi, 1 de eski milletvekili eşidir. Bunların dışında diğer gruplara mensup kişilerin eşlerinden ikinci seçmen olanlar vardır. Bunlardan ayrıca söz edeceğim. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Konya'da partili-eşraf-bürokrat ağırlığı dikkat çekmektedir. Parti yöneticilerinin, ocak başkanlarının da eşrafa mensup oldukları düşünülecek olursa, eşraf-bürokrat ağırlığından söz edilebilir.

233 ikinci seçmenden, 45'i kadındır ve ikinci seçmenlerin % 19.3'üne karşılık gelmektedir. Kadın ikinci seçmenlerin bir bölümü, yukarıda söz edildiği gibi üst düzey yöneticilerin eşleridir. Öğretmen, memur olan kadın ikinci seçmenlerin sayısı da bir hayli yüksektir. Eşrafa mensup kişilerin eşleri de, sırf onların eşleri oldukları için ikinci seçmen olarak seçilebilmektedir. Bunu isimlerinin yazılışında bile görmek mümkündür: "Saliha Halil İbrahim karısı" gibi. Halkevi başkanı öğretmen Ferid Uğur'un eşi Naciye Ferid Uğur, Eczacı Yümni'nin eşi Şerife Yümni, Dr. Cevat Atasagun'un eşi Süreyya Cevat Atasagun ikinci seçmendir. Sonraki yıllarda CHP Konya senatörü olacak olan Erdoğan Bakkalbaşı'nın babası Recep ve annesi Vesile Bakkalbaşı da ikinci seçmendir. Bakkalbaşı sülalesi, Konya'nın köklü ailelerindendir. Köklü aileler içinde belirleyebildiğimiz kadarıyla en fazla (5) ikinci seçmene sahip ailedir. Daha sonra Ulusan ailesi gelmektedir. Bu aileye mensup 4 ikinci seçmen vardır.

İkinci seçmenlerin toplumsal kökenleri ile ilgili olarak, sadece Denizli ve Konya'ya bakarak genel bir değerlendirme yapmak zordur. İllerin özelliklerine göre bazı farklılıklar olsa da (ticaret, tarım vs.'nin ağırlık durumu, toplumsal yapının farklılığı, yerel parti yöneticilerinin aktif katılımı) ikinci seçmenlerin genellikle eşraf-bürokrat ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu, tek parti yönetiminin Merkez'deki (Ankara, TBMM) durumu ile de paralellik taşımaktadır. Ancak, arada bir fark vardır: Ankara'da bürokratlar, taşrada eşraf ağırlıktadır.

Hakkı Uyar, Yrd. Doç. Dr.,
Dokuz Eylül Üniversitesi

1 Turan Güneş, *Ardı Devrilmeden Önce*, Kaynak Yay., İstanbul, 1983, ss. 112-113.
2 Doğan Avcıoğlu, "Tepesi Üstü Duran Ağaç", *Yön*, sayı 48, 3 Nisan 1963, s. 3.
3 Mümtaz Soysal, "Büyük Yalan", *Yön*, sayı 40, 19 Eylül 1962, s. 3.
4 Mufdi Ete, "İktisadi Kısım: Türkiye'de Meslek Meseleleri", *Yeni Türk Mecmuası*, cilt 1, No 1, Kânunusani 1933, ss. 257-264.
5 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
6 Hakkı Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler", *Toplumsal Tarih*, sayı 61, Nisan 1999, ss. 21-31.
7 Uyar, agm, s. 26.
8 Uyar, agm, s. 28.
9 Seçimlerde yaşanan bazı sorunların ender de olsa yerel basına yansıdığını görmekteyiz. Bunlardan biri 1939 yılında Kayseri'de yaşanandır. Atatürk'ün ölümü ve İnönü'nün Cumhurbaşkanı ve Milli Şef olmasından sonra, yapılan genel seçimlerde, milletvekili adayları arasında adını göremeyenlerin buna tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Kayseri'nin *Atayolu* gazetesinde Emin Bilge yazdığı yazıda, milletvekilliğine "hasrei ey-kenlerin" kendilerini aday ilan edilenlerden daha üstün gördüklerini, milletvekilliğine daha layık olduklarını düşündüklerini, aday listesinde adlarını göremeyince sarsıldıklarını, "yerli, yersiz münakaşeler yaptık"larını, listenin hazırlanmasında "isabet bulunmadığı" düşüncesine kapıldıklarını belirtmektedir. Bilge'ye göre ise, bu seçimin tek bir manası vardır, o da, oyların bizzat İsmet İnönü'ye verilmiş olmasıdır. Bkz. Emin Bilge, "Son İntihap ve Bundan Anlaşılmalarımız", *Atayolu* (Kayseri), Adımız Yolumuzdur, yıl 1, sayı 6, 3 Nisan 1939, s. 1, 2.
Kayseri'de yaşanan sorunlar bununla da kalmamış, belediye seçimlerinde yapılan yolsuzluklardan dolayı mülkiye müfettişlerinin yaptığı inceleme sonucunda hazırlanan evrak, Şurayı Devlet'e gönderilmiştir. Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi, ölülerin ve başka yerlerde bulunanların oy kullanmış gösterildiğini, oy vermek üzere gelmemiş kişilerin yerine de başkalarının oy kullanıp parmak bastıklarını ya da imza attıklarını belirlemiş ve bunun sonucunda seçimlerin iptaline karar vermiştir. Bkz. "Belediye İntihabı Feshedildi", *Atayolu*, 3 Nisan 1939, s. 1.
Atayolu gazetesi, önceki belediye yöneticiliğinin ilkokul mezunlarının eline geçtiğini, bunların kanunları yanlış yorumlayarak, haksız ve gereksiz yere bir çok ev dükkânları yıktıklarını, istimlak etiklerini, bunu başarının ölçüsü olarak aldıklarını; bu 32 kişilik belediye heyetinin halka "istemeyerek" seçtirildiğini yazmaktadır. "Belediyenin Feshi Münasebetile", *Atayolu*, 10 Nisan 1939, s. 1, 2.
10 Mehmet Turhan, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yay., Ankara, 1991, s. 109.
Türk siyasal elit hakkında temel bir kaynak için bkz. Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*, MIT Press, Cambridge, 1965.
Genel anlamda seçkinler için bkz. T. B. Bottomore, *Seçkinler ve Toplum*, Gündoğan Yay., Ankara, 1990.
Tek parti döneminde kitlelerin siyasal yaşama katılımı için bkz. Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992.
11 "CHF Merkez Kaza Heyeti Tarafından 14/1/935 Tarihinde Tesbit Edilen 129 Müntehi Sani İsimleri Aşağı Çıkarılmıştır", *Denizli*, haftada bir çıkar vilayet gazetesi, 17 Ocak 1935.
12 11 Eylül 2002 tarihi itibarıyla, 3 Kasım 2002 tarihindeki seçimler için belirlenen milletvekili adaylarından bir bölümü kamuoyuna yansıdı. CHP Denizli milletvekili adaylarından Haşim Oral da bu aileden olsa gerektir.
13 "İkinci Seçmenler", *Babalık* (Konya), 22, 23 ve 24 İkinci Kânun (Ocak) 1935.

CHP'NİN DEVLETÇİLİK ANLAYIŞINDA KIRILMA

Şirket-i Hayriye'nin devletleştirilmesi

Küçük tasarrufların şirketler biçiminde girişime dönüştürülmesi ve özellikle var olan işletmelerin bu yolla halka satılması, yani sermayenin tabana yayılması ve bugünkü ifadesi ile özelleştirmeye gidilmesi, Türkiye'de uygulanan devletçiliğin teorik ayaklarından birini oluşturmakla birlikte 1930'larda hayata geçirilememiş ve ancak 1945'lerde anılmaya başlanmıştır.

Murat Koraltürk ›

Şirket-i Hayriye 1851'de İstanbul'da Cevdet ve Fuat Paşaların girişimi ile kurulur. İstanbul ve Boğaziçi arasında bulardı gemiler ile yolcu taşımacılığı yapan Şirket-i Hayriye hem Türkiye'de faaliyete geçen ilk kent içi toplu taşıma işletmesi hem de kurulan ilk anonim şirkettir.[1] Şirket-i Hayriye özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar İstanbul ve Boğaziçi arasında sağladığı ulaşım imkânı ile Boğaziçi'nde iskânın yaygınlaşmasında ve yörenin İstanbul ile bütünleşmeye başlamasında büyük rol oynar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında filosundaki birçok gemiyi asker ve mühimmat taşınması amacıyla ordunun hizmetine veren Şirket-i Hayriye, savaşta bu gemilerin yitirilmesi nedeniyle önemli zararlar görür. Mütareke dönemi ve ardından Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda İstanbul'un başta nüfusunda yaşanan azalmaya bağlı olarak şirketin gemileri ile taşıdığı yolcu sayısında gerileme kaydedilir.[2] Böylece başlayan sıkıntılı bir dönem, şirketin 1944 yılında hükümetçe satın alınmasına kadar sürer.

Şirketin hükümetçe satın alınmasına ilişkin hükümet ile şirket arasında varılan ve imzalan sözleşmenin yasalaşması sürecinde, 1945'te TBMM'de yapılan görüşme ve tartışmalar, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmemiş olsa da artık sonucunun belirdiği günlerde, Türkiye'de ülkeyi yöneten tek parti olan CHP'nin devletçiliğe bakışındaki kırılmayı yansıtan örnek olaydır.[3] Bu tartışmalar, Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasının ötesinde İkinci Dünya Savaşı'nın sonunun belirmesi ve Türkiye'de savaş ertesi yön değiştiren iktisat politikalarına ilişkin ilk işaretleri vermesi açısından da önem taşır. Özellikle tartışmaların odak noktasında yer alan devletçiliğe ilişkin eleştiri ve değerlendirmeler Türkiye'de siyasal seçkinlerin, dolayısıyla CHP'nin ve CHP'lilerin devletçiliği algılayış biçimini yansıtacak ipuçlarını vermektedir.

Şirket-i Hayriye, İkinci Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenir. Savaş yıllarında kaydedilen fiyat artışları, buna karşın şirketin filosunu yenileme olanağı bulamaması, Şirket-i Hayriye'nin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetinin aksaması tehlikesini gündeme getirir. Yöneticileri bu durumu gerekçe göstererek, 1903'te elli yıl süre ile uzatılan işletme imtiyazının sona ermesinden on yıl önce hükümet nezdinde girişimde bulunarak, şirketin hükümetçe satın alınması talebini ifade ederler. İki tarafın temsilcileri arasında gerçekleşen görüşmeler sonucu 20 Ekim 1944'te Şirket-i Hayriye'nin bütün mal, hak ve imtiyazlarının 2.550.000 TL'ye hükümetçe satın alınmasını sağlayan mukavelename imza edilir.[4]

Başbakanlığın 10 Kasım 1944 tarih ve 6/2978 sayılı tezkeresiyle Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasına ilişkin mukavelenamenin onayı hakkında Münakalat Vekâleti'nin hazırladığı kanun layihası TBMM Başkanlığı'na sunulur. 13 Kasım 1944'te TBMM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmede kanun teklifinin bütçe, münakalat ve ticaret encümenlerinden oluşan karma encümende incelenmesi kararlaştırılır. Karma encümen görüşünü 9 Ocak 1945 tarih, 1/369 esas ve 24 karar numaralı mazbata ile TBMM Başkanlığı'na sunar. Kanun layihasında da encümen mazbatasında da Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasına gerekçe olarak, şirketin zor durumda bulunmasına bağlı olarak yürütmekte olduğu kamu hizmetinin aksaması tehlikesi gösterilir.

Tahsin Bekir Balta'ya Göre Devletçilik

15 Ocak 1945'te TBMM Genel Kurulu'nda Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasına ilişkin olarak yapılan mukavelenamenin onaylanması öncesindeki görüşmelerde, ilk olarak önerinin aleyhine görüş belirtmek üzere Rize milletvekili Tahsin Bekir Balta söz alır. Konuşmasının başında şirketin hükümetçe 2.550.000 TL'ye satın alınması ile borsadaki değeri 30-35 lira olan hisse senetlerinin 50-60 liraya satılma şansının doğduğunu, şirketin en son dağıttığı kârın hisse başına 2,4 lira olduğunu, Hazine tahvillerinde dahi % 7 faiz verildiği göz önüne alınacak olur-

sa şirketin hükümet tarafından satın alınmasının büyük hissedarların çıkarına hizmet edeceğini söyledikten sonra, bu bağlamda devletçiliğin bir değerlendirmesini yapar ve "Devletçiliğimizin Parti programında makesini bulan esasları arasında Parti, şahısların hiç veya kâfi derecede yapamadığı işleri devlet eliyle veya devlet sermayesiyle yapmaya çalışır. Devletin hususi teşebbüsleri teşvik ve bunları murakabe etmesi tabiidir. Devletçilik açık veyahut kapalı olarak hiç bir hususi menfaate vasıta kılmaz, devletçiliğimizin millet menfaatının zaruri kılmadığı bir şekilde hususi menfaatlarla mücadele etmez kaideleri vardır. Şu halde Şirket-i Hayriye meselesini bu ölçülere dayanarak halletmekliğimiz tabiidir." biçiminde nitelendirir.[5]

Balta'nın bu nitelendirmesi ve Şirket-i Hayriye'nin satın alınmasının devletçiliğin temel ilkelerine aykırı bir uygulama olduğu yönündeki yorumu, Türkiye'de uygulanan devletçiliğin teorik temellerinin hemen hiç bulunmadığı, yalnızca pratik bir amaca hizmet ettiği anlayışını doğruladığı gibi bu politikaları bir kenara itme olanağının bulunmadığı günlerde, serbest girişime karşı olunmadığı düşüncesinin yüksek sesle ifade edilmiş olması nedeniyle önem taşır. Balta, Şirket-i Hayriye'nin satış teklifinin yine şirketten geldiğini, çünkü taşıma ücretlerinde yeterli zammı yapamayan şirketin buna zorunlu olduğunu, hatta zorunlu bırakıldığını da belirtir. Balta, konuşmasının devamında hükümetin Şirket-i Hayriye'nin satış bedeli olarak vereceği paranın kaynağına ilişkin olarak da önemli bir ithamda bulunur. Devlet veya yerel yönetimin mali açıdan kamu hizmetlerini görecek olanaklara sahip olması halinde bu hizmetleri üstlenmelerinin doğal olduğunu, ancak yatırımların yeterli olmaması nedeniyle özel sermayenin bu hizmet alanlarında etkinlik göstermesinin bir zorunluluk olduğunu da belirtir. Özel sermayenin kâr amacıyla hareket etmesi halinde üreteceği hizmetlerin pahalıya mal olacağı düşüncesine katılmayan Balta, bu düşüncesini şu şekilde açıklar:

> Bir kere hususi bir teşebbüs, Devlet müesseselerinden daha ucuz ve daha güzel işlemektedir. Binaenaleyh, aradaki kâr farkını temin edilen ucuzluk kapamaktadır. İkincisi, Devlet parayı bedava bulmamakta faiz ödemektedir. Mesela, satın aldığımız Şirketin mubayaa bedelinden 50-60 lira gibi bir para alacak olan hisse senedine verdiği kâr, bu paranın tekabül ettiği Hazine tahviline verdiğimiz % 7 faizin cumundadır. Hulasa umumi şekilde mütalaa edildiği takdirde bu Şirketi satınalmadan ise devamını temin etmek devletin ekonomik politikasına daha uygun düşer.[6]

Balta, itirazlarını belirttikten sonra hem gerekli mali olanaklar, hem de ulaştırma hizmetini daha ucuza mal etmek için İstanbul'da faaliyet gösteren bütün ulaştırma işletmelerinin özel sermaye girişimi olarak bir tek idarenin yönetimi altında toplanmasını önerir.

Recep Peker ve Şirket Kurtarma

Balta'nın ardından, Kütahya milletvekili Recep Peker söz alır. Şirket-i Hayriye'nin 40.000 hissesinin 500 hissedar

arasında dağıldığını, 1000'den fazla hisseye sahip yalnızca beş hissedarın bulunduğunu, bunların en büyüğünün 3.348 hisse ile şirketin tekaüt sandığına ait olduğunu, iki hissedarın 2000'den fazla hisseye, iki hissedarın ise 1000'den fazla hisseye sahip olduklarını, 15 hissedarın 500 ile 1.000 arasında hisseye, 60 hissedarın 100 ile 500 arasında ve 400 hissedarın 1 ile 100 arasında hisseye sahip, hissedarların % 80'inin 100 hisseden az hisseye sahip bulunduklarını belirten Peker, hisselerin bu dağılımına dayanarak Şirket-i Hayriye'ye ilişkin olarak "Milli olan bu Şirket aynı zamanda halkçıdır da. Yani nama yazılı olan hisselerin hissedarlara dağılış nispetleri bakımından tahakkümlü bir kapitalist durum yoktur. Bunun içinde yüksek bir kapitale sahip bir, iki, üç, beş adamın Şirket-i Hayriye'nin bütün kâr ve menfaatlerini kendi şahsi tasarruflarında toplamış olması tarzında muhtelif zemin ve zamanlarda muhtelif ağızlardan söylenmiş sözlerin doğru olmadığını gösterir." değerlendirmesini yapar.[7]

Şirket-i Hayriye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu koşullarda 1939-1943 yıllarında taşıdığı yolcu sayısında ufak da olsa artışlar olduğunu, buna bağlı olarak şirket gelirlerinde de artışların kaydedildiğini, şirketin giderlerinin yalnızca 1943'te gelirlerin üzerinde gerçekleştiğini, bu yıla ilişkin bilançonun 38.000 TL açıkla kapandığını belirten Peker, şirketin 1943 yılında hesaplarında açık vermesinin nedenini açıklarken, şirketin 1939 yılı itibariyle giderlerinde yalnızca kömürün artış gösterdiğini, dolayısıyla kömüre ödediği fazla paranın karşılanması ile şirketin hesaplarında açık çıkmayacağını, elde edilen kârla, şikâyetlere konu olan onarımların yapılarak hizmetin sürdürülmesi ve çalışanların ücretlerinde iyileştirmeler yapılabilmesi olanağının bulunacağını, bunlar için 3-4 yüz bin liralık tarife zammının dahi yeterli olabileceğini ileri sürer.

Savaştan önce tonu 5.75 TL iken savaşın son yıllarında 20 TL'ye kadar fiyatı artan kömür başta olmak üzere şirketin

Şirket-i Hayriye'nin devletleştirilmesi

bütün giderlerinde artış yaşanırken, bu artışa karşı savaş süresince taşına fiyatlarında yalnızca bir kez ve % 15 oranında zam içeren tarife yenilemesi ile şirketin gereksinim duyduğu geliri sağlayamadığını belirten Peker, şirketin gereksinim duyduğu oranda bir tarife zammı elde edememesi ve böylece mali olanaksızlıklardan kaynaklanan bunalımı aşamaması karşısında hükümetten satın alınma yoluyla sorunun halline zorlandığını ifade eder. Peker bu düşüncesini desteklemek üzere Şirket-i Hayriye dışındaki ulaştırma işletmelerinin fiyat tarifelerine savaş süresince % 100-400 oranında zam yapıldığını söyler.

Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasının maddi boyutu üzerine uzun uzun açıklamalarda bulunan Peker, Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmasının son bölümünde bu satın alma işinin kendi ifadesi ile "manevi" boyutu üzerinde durur ve Şirket-i Hayriye'nin kurucularının, şirketin kuruluşu ile güttükleri şirketleşme sürecini başlatma için bir örnek işletme oluşturmak amacına da göndeme yapar. Peker'in özellikle savaş sonrasına ilişkin görüşleri, dolayısıyla tek parti yani CHP yönetiminin savaş sonrası politikalarındaki değişime ilişkin önemli işaretler taşıyan konuşmasının son bölümü dikkat çekicidir. Bu bağlamda Peker şirketleşmenin ülke için önemini ve yararını "Bir milletin medeni vasıfları bilhassa içinde bulunduğumuz devir ve harpten sonraki devirde medeni vasıfların ifadesi, onun sosyal hayatta cemiyetleşmesi ve ekonomi hayatında da, şirketleşmesindedir. Şirketler ve cemiyetler kurmak ve yaşatmak yeni dünyada bir milletin kıymetini gösterir. Sosyal, kültürel ve saire cemiyetlerin adedi, miktarı, derinliği, yaşayışı ile ticaret, endüstri vs. şirketlerinin başarı ile çalışabilmeleri ve bunların hepsinin teşkil edeceği yekûn bir milletin medeni simasını ve kudretini belirtir. Bunların babası gibi olan yakın yaşayışımızın yüz akı olan bir mevcudiyetin ve yani Şirket-i Hayriye'nin kafi olmayan sebeplerle ortadan kaldırılış muamelesi kendi varlıklarımızın ilerlemesine doğru gidecek kıymetlerin bir kısmını yok etmek ve bundan sonra doğacak benzerlerini korkutarak Devletimize büyük zararlar vermez mi?" biçiminde belirtir.[8]

Peker'in konuşmasında geçen "harpten sonraki devir" ve "yeni dünya" ifadeleri, İkinci Dünya Savaşı'nın daha cephelerde sona ermemiş olmasına karşın sonucunun belli olması ve buna bağlı olarak Türkiye'nin savaş sonrası oluşacak yeni dünya düzeni içinde hangi yönde yer alacağına ilişkin bir anlam taşımaktadır.

Savaştan sonra girişilecek kalkınma hamlesini devlet bütçesi ile karşılamanın olanaksız olduğunu, bunun için tasarrufun önemini vurgulayan ancak hazine tahvillerinin bu tasarrufların sağlanmasında yeterli bir araç olmadığını ifade eden Peker, buna bağlı olarak şirketleşmenin önemini coşkulu alkışlar ile kesilen "Şimdi artık sade devlet parası değil, ekonomik varlığımıza temel olacak milli sermaye denilen ve onu durgunluktan, yarı ölü halden çıkarıp harekete getiren yeni ve yaratıcı bir ruh doğmalıdır. Paraları biriktirdikten sonra birleştirip, birbirlerine ekleyip, Devletin rejimine güvenen, Hükümetin umumi gidişine inanan bir görüşle bu bir paraları birleştirip, şirketler kurarak onu medeni bir gelir vasıtası olarak işletme ruhu, işte asıl ideal ekonomi telakkisi budur, doğuşunu selamlıyacağımız medeni ekonomi telakkisi budur. Küpten bankaya geçmek kâfi adım değildir. Bankadan teşebbüse geçilmek lazımdır. Bu paraları şirketlere yatıracak teminatı millete vermeliyiz..." sözleri ile belirtir.[9]

Peker'in ifadeleri Türkiye'de 1930'larda CHP iktidarının uyguladığı devletçiliğin devlet kapitalizmi niteliğinin ve bunun bir amaç değil bir araç olarak görüldüğünün, amacın yerli burjuvaziyi yaratmak ve kalkındırmak olduğunun, en azından dönemin sonunda ve dönem içinde etkin rol oynamış bir kişinin ağzından söylenmiş olması bakımından tarihsel değer taşır.

Peker, hemen tamamı imtiyazlı şirketler olarak faaliyet gösteren elektrik, su, ulaşım gibi kentsel altyapı işletmelerinin küçük tasarrufların yatırım alanı olabileceğini, büyük sermaye gerektiren alanlarda devletin yatırımlarda bulunabilmesinin de "devlet parası" ile "milli sermaye" arasında bir işbölümünü gerekli kıldığını belirtir. Peker Şirket-i Hayriye sorununa ilişkin olarak da yapılacakları şirketin hükümetçe satın alınmaması ve şirketin imtiyaz süresini uzatıp yeni koşullarda faaliyet göstermesine olanak tanımak biçiminde iki madde halinde sıralar.

Balta'nın konuşmasından olduğu gibi Peker'in TBMM'de yaptığı konuşmadan da Türk siyasal seçkininin ve CHP'nin devletçiliğe ilişkin 1930'lardaki yorumu ile 1945'teki değerlendirmeleri arasında ortaya çıkan farklılığı saptamak mümkündür. Devletçiliğin uygulandığı ilk yıllarda ülkeyi yöneten tek parti olan CHP'nin genel sekreterliğini de yapan ve partinin teorisyeni olarak da ünlenen Peker'in, Şirket-i Hayriye'ye ilişkin olarak TBMM'deki konuşmasında açıkça olmasa da devletçiliğin tasfiyesi anlamına gelen görüşler ileri sürmesi, Türkiye'nin yakın dönem iktisadi tarihi açısından önem taşır.[10]

Küçük tasarrufların şirketler biçiminde girişime dönüştürülmesi ve özellikle var olan işletmelerin bu yolla halka satılması, yani sermayenin tabana yayılması ve bugünkü ifadesi ile özelleştirmeye gidilmesi, Türkiye'de uygulanan devletçiliğin teorik ayaklarından birini oluşturmakla birlikte 1930'larda hayata geçirilememiş ve ancak 1945'lerde

anılmaya başlanmıştır. Yine Peker'in Şirket-i Hayriye sorununun halledilmesine ilişkin olarak şirketin kurtarılmasından söz etmesi Türkiye'de 1980'li yıllarda gündelik siyaset ve ekonomi dilinde çok sık kullanılan "şirket kurtarma" teriminin büyük olasılıkla ilk kez kullanılışıdır. Türkiye ekonomisinde 1930'lara göre 1945 yılında bir gelişme değil aksine savaşın neden olduğu koşullarda bir bunalımın yaşanmasına karşın ciddi bir teorik boyutu olmamakla birlikte devletçiliğin tasfiyesi yönünde siyasal düzlemde tartışmaların artması ve Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasına ilişkin olarak TBMM'de yapılan görüşmelerde oldukça belirginlik kazanan bu değişim, içeriden savaş süresince çekilen iktisadi sıkıntılara bağlı olarak artan hoşnutsuzluğun ve muhalefetin baskısı ve dışarıdan ise Türkiye'nin Batılı müttefik devletler ile sınırlı yakınlığına karşın savaşın sonucunun belirmesi ile Türkiye'nin müttefikler yanında hareket etme zorunluluğunu hissetmesinin etkisi ile gelişir. Bu tartışmalarda Peker gibi müfrit bir devletçinin başı çekmesi ise bir anlamda CHP içinden gelen "sözde" bir özeleştiri olarak da nitelendirilebilir.

Peker'in TBMM'deki konuşmasında devletçiliğin özel girişime engel oluşturmadığını vurgulaması, yani oldukça ılımlı bir devletçilik tarifi yapması bu konuşmadan çok değil 8 yıl önce, Şubat 1937'de yine TBMM'de devletçiliğin anayasaya girmesine ilişkin yapılan görüşmeler sırasında gerek kendisinin, gerek başkalarının devletçiliğe ilişkin heyecanlı konuşmaları yanında çok ciddi boyutta bir yumuşamayı ifade etmektedir.[11] Bu yumuşama, İkinci Dünya Savaşı ertesi 1946-1950 döneminde CHP'nin muhalefet karşısında ayakta durabilmek için başvurduğu önemli bir yoldur. Bu dönemde muhalefetin gündeme getirdiği temel tartışma konularının başında devletçilik gelir.[12] Peker başkanlığındaki hükümetin icraatı olan ve Türkiye'nin iktisadi tarihine "7 Eylül Kararları" olarak geçen iktisadi istikrar tedbirlerinin amacı da savaş sonrasında CHP'deki aşırılara karşı hükümetin daha yumuşak bir siyaset izleyerek muhalefet karşısında şansını artırmak idi. Bu siyaset bir noktaya kadar başarılı olur.[13] CHP içinde liberal eğilimliler, aşırılar karşısında egemen hale gelir. Ancak gerçek siyasal zaferi DP kazanır. CHP iktidarının 1946-1950 döneminde iktisadi politikalarda sürdürdüğü liberalleşme ve bu yöndeki birikim DP'nin iktisat politikalarının temelini oluşturur.[14] Gelişmelerin bu seyri Peker'in daha başbakanlığa gelmeden önce Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasına ilişkin olarak TBMM'de yapılan görüşmeler sırasındaki konuşmasının tarihsel önemini ortaya koyar.

Görüşmelerin ardından Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasına ilişkin yasa önerisi milletvekillerinin oyuna sunulur. 455 üyesi bulunan TBMM'de 284 üyenin katıldığı oylamada, 7 red oyuna karşı 277 kabul oyu ile Şirket-i Hayriye'nin hükümetçe satın alınmasına ilişkin yapılan mukavelename onanır ve yasalaşır. İlgili 4697 sayılı Yasa, 24 Ocak 1945 tarih ve 5913 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girer.[15] Böylece yüz yıla yakın bir

süre İstanbul'da faaliyette bulunmuş olan Şirket-i Hayriye'nin bütün mal, hak ve imtiyazları T.C. Münakalat Vekâleti Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'ne geçer.

Murat Koraltürk, Dr.
Marmara Üniversitesi

1 Şirket-i Hayriye için bkz. Orhan Kazdemir, *Şirket-i Hayriye*, Türkiye Denizciler Sendikası yay., ty., İstanbul. Murat Koraltürk, İstanbul'da Şehiriçi Ulaşımında Şirket-i Hayriye (1850-1945), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmış yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1992. Eser Tutel. *Şirket-i Hayriye*, İletişim Yay., İstanbul 1994

2 Bu konu için bkz. Murat Koraltürk, "Mütareke Sonrası Dönemde Nüfusun Azalması ve Kent Ekonomisine Yansımaları: Cumhuriyetin İlk Yıllarında İstanbul", *Toplumsal Tarih*, Cilt 10, Sayı 59, (1998), s. 36-42.

3 Bu tartışmaların yakın dönem Türkiye tarihi için önemine ilk kez Cemil Koçak dikkat çekmiştir. Bkz. Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi*, yay. yön. Sina Akşin, Cilt 4, İstanbul 1992, s. 135. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, 2. bs., Cilt 2, İletişim Yay., İstanbul 1996, s. 530-536.

4 Mukavelenamenin metni için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt 15, Ankara 1945, s. 7-9.

5 TBMM Zabıt Ceridesi, s. 75.

6 TBMM Zabıt Ceridesi, s. 77.

7 TBMM Zabıt Ceridesi, s. 78-79.

8 TBMM Zabıt Ceridesi, s. 83-84.

9 TBMM Zabıt Ceridesi, s. 84-85.

10 Recep Peker'in devletçiliğe ilişkin görüşleri için bkz. Recep [Peker], *CHP Programının İzahı*, Ulus Matbaası, CHP Genel Sekreteri R. Peker'in Söylevleri, Ankara 1935.

11 Bu tartışmalar için bkz. Murat Koraltürk, "CHP'nin Altıoku ve Devletçiliğin Anayasa'ya Girişi", *Tarih ve Toplum*, Cilt 24, Sayı 141, (1995), s. 8-16.

12 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yay., İstanbul 1994, s. 20.

13 Ahmad, 1994, 35-36.

14 Ahmad, 1994, 153.

15 *Resmi Gazete*, 24 Ocak 1945, Sayı 5913.

II. Dünya Savaşı'nın İlk Yıllarında

Afyon'da CHP

1939-1945 yılları arasında, bütün dünyayı etkisi altına alan II. Dünya Savaşı, Türkiye'yi de ekonomik ve siyasi alanda etkiledi. Hükümet ve CHP 1940 yılında köy enstitüleri kurup, köylüyü her konuda bilinçlendirip, verimi de artırmak istiyordu. Bundan sonra, yapılmak istenen toprak reformu CHP içinde muhalefet buldu. Başta Emin Sazak, Adnan Menderes gibi büyük arazi sahipleri, hem köy enstitülerine hem de toprak reformuna karşı çıktılar.

Serap Tabak ›

23 Ekim 1923 tarihinde Halk Fırkası, Atatürk tarafından resmen kuruldu. 1927 yılında toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası İkinci Büyük Kongresi'nde kabul edilen fırka programına göre, parti sınıf ayrımı yapmadan bütün ulusa dayanıyordu. 10 Mayıs 1931 tarihinde, CHP III. Büyük Kongresi toplandı. Serbest Fırka'nın kapanmasından sonra toplanan kongre ile parti içinde bazı yeni düzenlemeler yapıldı. İlk kez açık ve ayrıntılı bir program benimsendi. CHP'nin 6 okunu oluşturan 6 ilke, bu programında yer aldı. Ayrıca, kongrede "Türk Ocaklarının" feshi ve onun yerine "Halk evleri"nin açılması kararlaştırıldı. Fırka tüzüğünde de bazı değişiklikler yapıldı.

CHP IV. Kurultayı, 9 Kasım 1935'te, devrimlerin büyük bir kısmı gerçekleştirildikten sonra yapıldı. Bu kongrede "fırka" adı "parti"ye, "kongre" adı "kurultay"a dönüştürüldü. Parti programı Öztürkçe'ye çevrildi. Kurultayda, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parti devleti olduğu ileri sürüldü ve partinin devletle birlikte çalışacağı belirtildi.

29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP V. Kurultayı'nda önemli tüzük ve program değişiklikleri yapıldı. Bu değişikliklerden ilki, 1936 yılında başlatılan ve parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı'nı birleştiren uygulamanın sona erdirilmesiydi. İkinci değişiklik ise, il başkanlığı görevi ile valilik görevinin birbirinden ayrılmasıydı. Yeni düzenlemelerle, parti içinde denetim amacıyla bir "müstakil grup" kuruldu, parti genel sekreterinin Bakanlar Kurulu'na üye olması sağlandı, müstakil gruptan sorumlu genel başkan vekili hükümet dışı bırakıldı. CHP'ye üyelik yaşı da 18'den 22'ye çıkarıldı, devlet memurlarının üyeliği yasaklandı.

1939-1945 yılları arasında, bütün dünyayı etkisi altına alan II. Dünya Savaşı, Türkiye'yi de ekonomik ve siyasi alanda etkiledi. Hükümet ve CHP 1940 yılında köy enstitüleri kurup, köylüyü her konuda bilinçlendirip, verimi de artırmak istiyordu. Bundan sonra, yapılmak istenen toprak reformu CHP içinde muhalefet buldu. Başta Emin Sazak, Adnan Menderes gibi büyük arazi sahipleri, hem köy enstitülerine hem de toprak reformuna karşı çıktılar. 1942 yılında çıkarılan "varlık vergisi" ile bütçe açığını kapamak, savunma ihtiyaçlarını karşılamak ve milli burjuvazi oluşturulmak isteniyordu.

Afyon'da CHP 1939-1945 yılları arasında sırasıyla önce nahiye, daha sonra da kaza ve vilayet kongrelerini topladı. Bu kongrelerde, Afyon'un nahiye ve kazalarının çeşitli konulardaki sorunları görüşülerek, bunlara çözümler bulunmaya çalışıldı. Bu sorunların çözümünde Cumhuriyet Halk Partisi'nin uyguladığı politika pek başarı sağlamamış olmalı ki CHP'nin içinden çıkan ve yeni kurulan Demokrat Parti'ye bütün Türkiye ve Afyon halkı akın akın kaydoldu. Demokrat Pani ile, Türkiye'de çokpartili siyasi hayata gerçek anlamda geçildi.

1939 yılında Türkiye'de yapılan milletvekili seçimleri iki dereceliydi. Birinci seçmenler, (müntehib-i evvel) ikinci seçmenleri (müntehib-i sani) seçiyor, onlar da milletvekillerini seçiyordu.[1]

Afyon'da 15 Mart 1939 Çarşamba günü başlayan müntehib-i sani seçimi 19 Mart 1939 Pazar günü bitti. CHP yoklama talimatnamesine göre, il yönetim kurulu, CHP namzetlerini ittifakla seçti. Parti il yönetim kurulu, bu hususta düzenlediği ve onayladığı namzet listesini de halka sundu.[2] Daha sonra, 26 Mart 1939 Pazar günü, müntehib-i saniler Afyon merkez ve kazalarında milletvekili seçimi yaptılar. Seçim sonunda, eski Afyon milletvekillerinden Ali Çetinkaya, Haydar Çerçel, Cemal Akçin, İzzet Akosman Beyler ve Mebrure Güneç Hanım ile yeni milletvekili adayı Hamza Osman Erkan Bey 694'er oy alıp ittifakla seçildiler. Ayrıca bağımsız milletvekilliğine adaylığını

koyan eski Afyon milletvekillerinden Berç Türker Bey 548 oy alarak Afyon milletvekilliğine yeniden seçildi.[4]

Afyon milletvekilleri, 29 Mayıs 1939'da yapılacak olan CHP V. Büyük Kurultayı'na katılmak için Ankara'ya gittiler. Kurultayda İzzet Akosman, Hamza Erkan, Berç Türker Beyler iktisat encümenine, Haydar Çerçer ve Cemal Akçın Beyler maliye encümenine ve Memure Gönenç Hanımı da nafıa encümenine seçildiler. Ayrıca, Cemal Akçın Bey, maliye encümeni raportörlüğü görevini de yapacaktı.[4]

29 Mayıs 1935 günü Ankara'da toplanacak olan CHP V. Büyük Kurultayı'na Afyon'dan delege olarak seçilen Galip Demirer ve Saib Mumcu Beyler Ankara'ya gittiler.[5] Ankara'da, CHP 5. Büyük Kurultayı'nın toplanması nedeniyle, Afyon'daki yerel gazetelerde konuyla ilgili çeşitli yazılar yayımlandı. Ayrıca, şehirdeki bütün resmi binalar ışıklarla donatıldı. CHP Afyon teşkilatı tarafından şehirde bir sinema gösterisi ve konferans tertip edildi.[6]

Afyon'u temsilen CHP V. Büyük Kurultayı'na katılan delegeler, kurultayda, inşaat için kredi, vergi kanunları, pancar ve afyon fiyatlarının yükseltilmesi gibi şehrin sorunlarından bahsettiler. Özellikle Bay Galip Demirer, "Bankalar Kanunu'nun inşaat için kredi imkânını sınırlandığından, mükelleflere vergi hesaplarını müfredatıyla bildirmek lüzumundan ve Afyon hisarı'nın kâr temin etmek gayesi olmadığına göre, harice yapılan satış fiyatları ile alınan fiyatları arasındaki farkın fazlalığından bahsedip şeker ve pancar fiyatlarını da karşılaştırarak, ya şekerin daha fazla ucuzlatılmasını yahut da pancarın çiftçiden daha yüksek fiyatla satın alınmasını istemiştir."[7]

CHP V. Büyük Kurultayı'nda önemli tüzük ve program değişiklikleri yapıldı. Bu değişikliklerden biri, 1936 yılında başlatılan ve parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı'nı bileştiren uygulamanın sona erdirilmesiydi. İl başkanlıklarının valiliklerden ayrılması da bu değişikliklerden diğeriydi. Yeni düzenleme ile parti içinde denetim amacıyla bir "müstakil grup" kuruldu, genel sekreterin Bakanlar Kurulu'na üye olması sağlandı, müstakil gruptan sorumlu genel başkan vekili hükümet dışı bırakıldı. CHP'ye üyelik yaşı 18'de 22'ye çıkarıldı, devlet memurlarının üyeliği yasaklandı. V. Kurultay'da İsmet İnönü yine CHP genel başkanı seçildi. Dr. Refik Saydam genel başkan vekilliğine, Dr. Fikri Tüzer de genel sekreterliğe getirildi.[8]

Afyon İli CHP Başkanlığı Seçimi (1939)

CHP'nin 1927 tüzüğünün 37. maddesine göre, ülke belirli sayıda ili kapsayan denetim bölgelerine ayrılacak ve her bölgede bir müfettiş bulundurulacaktı. Müfettişler, bölgelerindeki fırka işlerinin en yetkilisi ve fırkanın o bölgedeki en büyük temsilcisiydiler.[9] Temmuz 1939'da, CHP Afyon ve çevre iller mıntıka müfettişi olan Adnan Menderes Bey'in de hazır bulunduğu Afyon CHP il yönetim kurulu başkanlığı seçimi yapıldı. Belediye Başkanı Hüseyin Tiryakioğlu Bey, CHP parti il yönetim kurulu başkanlığına seçildi. Afyon Valisi Durmuş Evrendilek Bey'in CHP il yönetim kurulundan ayrılması dolayısıyla, ondan boşalan azalığa CHP kongresinde en fazla oy alan azalar arasından çekilen kura sonucunda Emin Çangal Bey getirildi.[10]

CHP Afyon Merkez Kaza Kongresi (1939)

CHP'nin 1935 tüzüğüne göre, ilçelerde (kazalarda) 5-7 kişiden oluşan bir yönetim kurulu (kaza idare) heyeti bulunacaktı.[11] 20 Kasım 1935 Pazartesi günü, CHP merkez kaza kongresi parti salonunda toplandı. Kongreye, parti nahiye teşkilatından gelen 50'yi aşkın delege katıldı. Saib Mumcu Bey kongre başkanlığına, Niyazi Genel ve Ahmet Leblebicioğlu Beyler ise kâtiplikler seçildiler. Nahiye kongrelerinde kabul edilen dilekler incelenerek, çoğunluk hakkında kabul kararı verildi.[12]

CHP Afyon Mıntıka Müfettişinin Faaliyetleri (1939-1940)

CHP Afyon mıntıkası müfettişi, Aydın mebusu Adnan Menderes Bey 1939 yılının Kasım ayının başında Afyon'a gelip, şehir merkezi ve kazalarda incelemede bulundu. 1940 yılının Mart ayının sonlarında da Adnan Menderes Bey, Afyon'a gelerek şehir merkezi ve Dinar kazasında teftişlerde bulundu.[13] CHP Afyon mıntıka müfettişliği görevine, Adnan Menderes Bey'in yerine, İstanbul milletvekili Saadettin Uraz Bey atandı. 19 Eylül 1940 günü, yeni parti müfettişi teftişlerde bulunmak üzere Afyon'a geldi, oradan Dinar'a gitti. Başbakan Refik Saydam ile birlikte Saadeddin Uraz Bey Afyon merkeze döndü.[14] Yeni parti müfettişi, Afyon CHP teşkilatını inceleyip düzenledi. Yeni parti müfettişi Afyon'da her mahalle ve köyde toplanacak ocak kongrelerine büyük önem verilerek halkın isteklerinin tespit edilmesini istedi. Ocak kongresinde seçilen delegeler ile nahiye kongrelerinde seçilen delegelerde birleşerek, kaza kongrelerini meydana getireceklerdi.[15]

CHP Afyon mıntıka müfettişi Saadeddin Uraz Bey, 23 Eylül 1940 Pazartesi günü CHP Afyon il heyeti toplantısına başkanlık etti. Toplantıda, 1940 yılında yapılacak parti kongrelerinin nizamname hükümlerine tamamı ile uygun olarak toplanmalarını sağlamak için çeşitli tedbirler alınması kararlaştırıldı. Bu yüzden kaza kongrelerini, vilayet idare heyeti namına kuralına göre düzenlemek ve kongrelerin seyrini takip etmek üzere vilayet idare heyeti azasından bazı kişiler görevlendirildi: Ali Taşkapılı merkez kongresinde, Saib Mumcu ve Cemil Bubik Sandıklı-Dinar kazaları kongrelerinde, Emir Çangal ve Kemal Bayık Bolvadin, Emirdağ kongrelerinde bulunacaktı.

23 Eylül 1940 günü akşamı ise, Afyon Halkevi komitesi, CHP mıntıka müfettişi Saadeddin Uraz'ın başkanlığında toplandı. Afyon Valisi Durmuş Evrendilek Bey de bu toplantıya katıldı. Toplantıda, Afyon Halkevi'nin bir senelik faaliyeti hakkında bilgi verildi ve gelecek sene daha yararlı nasıl çalışılabileceği konusunda tartışmalar yapıldı.[16] Parti ve müfettişi, okullarda bulunan fakir öğrencilere sıcak yemek vermek konusunda, halkevinin sosyal yardım komitesinin faaliyette bulunmasını ve bunu en kısa sürede sonuçlandırmasını istiyordu. Yeni parti müfettişi, Afyon belediye azası ile de bir toplantı yaptı. 25 Eylül 1940 günü Saaddeddin Uraz Bey, Afyon'dan ayrılıp Eskişehir'e gitti. Yeni parti müfettiş, 1940 yılının Ekim ayı ile 1941 yılının Mart aylarında da teftişlerde bulunmak üzere tekrar Afyon'a geldi.[17]

Ocak Kongresi (1940) ve Kaza Kongresi (1940)

1935 CHP tüzüğüne göre ocak kongrelerinin 3-5 kişiden oluşan bir yönetimi kurulu vardı. 5 Ekim 1940 tarihinden itibaren Afyon merkezindeki mahalle ve köylerde yapılan ocak kongrelerine katılan halk pek çok memleket sorununu tartışıp bazı dileklerde bulundu. CHP Afyon mıntıkası parti müfettişi Saadeddin Uraz Bey de, 10 Ekim 1940'da yapılan Hacı Nuh Ocağı kongresine katıldı.[18]

29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP V. Kurultayı'nda önemli tüzük ve program değişiklikleri yapıldı. Bu değişikliklerden ilki, 1936 yılında başlatılan ve parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı'nı birleştiren uygulamanın sona erdirilmesiydi. İkinci değişiklik ise, il başkanlığı görevi ile valilik görevinin birbirinden ayrılmasıydı. Yeni düzenlemelerle, parti içinde denetim amacıyla bir "müstakil grup" kuruldu, parti genel sekreterinin Bakanlar Kurulu'na üye olması sağlandı, müstakil gruptan sorumlu genel başkan vekili hükümet dışı bırakıldı. CHP'ye üyelik yaşı da 18'den 22'ye çıkarıldı, devlet memurlarının üyeliği yasaklandı.

Afyon vilayetinde, 1940 yılındaki ocak ve nahiye kongreleri bitti ve onlardan sonra yapılması gerekli olan kaza kongreleri için de hazırlıklar tamamlandı. Afyon'un Bolvadin kazasının kongresi 6 Aralık 1940 Pazar günü, Sandıklı kazası kongresi 10 Aralık 1940 Salı günü, Emirdağ kazası kongresi 13 Aralık Cuma günü, Afyon merkez kaza kongresi ise, 17 Aralık 1940 Salı günü yapıldı.[19] Bu kongreler sırasında, memleket işleri üzerinde bazı tartışmalar yapıldı, nahiye kongrelerinden gelen bazı dilekler incelendi ve gizli oyla kaza idare heyeti seçimi yapıldı.[20]

CHP Afyon Merkez Kaza Kongresi (1940)

CHP Merkez kaza kongresi, 17 Kânunuevvel 1940 Salı günü toplandı. Kongreyi, CHP vilayet idare heyeti reisi Ali Taşkapılı bir konuşmayla açtı. Kaza kongresindeki işlerin idaresi için bir başkan ve iki kâtip seçilmesi gerekmekteydi. Bu nedenle seçim yapıldı; seçim sonucunda kongre başkanlığına Avukat Kemal Aşkar, kâtipliklere de Hakkı Nakiki ve Mehmet Tokmam Beyler seçildi. Kongrede bütçe ve dilekler üzerinde inceleme yapan encümenlerin raporları okundu ve kabul edildi. Dilekler kongrece incelenip kabul edildikten sonra, merkez kaza idare heyeti ve yedekleri seçildi, vilayet kongresine katı-

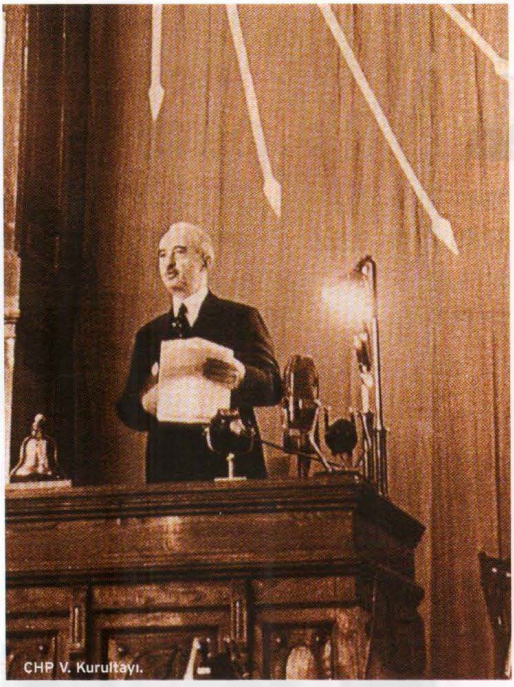
lacak temsilciler de seçildikten sonra toplantıya son verildi. Kongrede aramızın ruhu anıldıktan sonra parti büyüklerine bağlılık telgrafları çekildi.[21]

Afyon vilayetine bağlı kazalarda yapılan CHP kaza kongreleri sonucunda idare heyetlerine şu kişiler seçildi: Emirdağ Kazası: Ömer Sezer, Emin Erenoğlu, Mehmed Çalışkan, Ali Bağcı, Abdullah Yener, Yusuf Karca, İzzet Akın Beyler. Bolvadin Kazası: Kazım Yüksel, Fevzi Taktak, Rüştü Aksoy, Hasan Gemici, Salih Selek, Kamil Bilgin ve Mehmed Gümüş Beyler. Sandıklı Kazası: Ali Karagöz, Ahmed Gevrek, İbrahim Belge, Mustafa Tiryaki, Raşit İnceer, Mehmed Gülşeni ve Mehmed Çakır Beyler. Dinar Kazası: Ali Keskin, Ahmed Refik, Celal Toksöz, Nadir Emekli, Ziya Canev, Mehmed Rasim Kitiş ve Nuri Dedeoğlu Beyler. Merkez Kaza İdare Heyeti: Kemal Erçelen, Niyazi Genel, Cemal Hafız, Abidin Çelebi, İsmail Çakır, Mustafa Hancıoğlu ve Mehmet Tokman Beyler.[22]

CHP Vilayet Kongresi (1940)

CHP'nin Afyon vilayet kongresindeki aza sayısı eski senelere göre daha fazlalaşmıştı. 1940 senesindeki kongrenin diğer bir özelliği de, delegeler içinde köylü ve nahiyeli üyelerin de bulunmasıydı.[23] Daha önceki yapılan vilayet kongresine katılan üyeler tamamen, kaza merkezleri veya Afyon şehir merkezindeki halk arasından seçilmekteydi. 1940 yılında, Afyon şehrinden, başta Emirdağ kaza kongresi olmak üzere, diğer kaza kongrelerindeki azaların teklifleri üzerine bu usul değiştirildi ve CHP kongresine köylülerin de katılması sağlandı.[24]

CHP vilayet idare heyeti başkanı Ali Taşkapılı Bey CHP vilayet kongresini açıktan sonra, Dinar delegesi Şemseddin Şener Bey birinci başkanlığa, merkez delegesi Kemal Aşkar Bey de ikinci başkanlığa seçildi. Niyazi Genel ve Hakkı Nakilci Beyler de kâtipliklere seçildiler. İdare heyeti çalışma raporu okundu; hesap, bütçe ve dilek encümenleri seçildi ve celse tatil edildi. 24 Kasım Salı günü öğleden sonraya kadar, encümenler çalışarak raporlarını hazırladılar. İkinci celse, Kemal Aşkar Bey'in başkanlığında toplandı. 1939 yılının dileklerine alınan cevaplar ile encümen raporları okunarak kabul edildi. Yapılan görüşmelerden sonra, 1941 yılı bütçesi kabul ve kaza bütçeleri tasdik edildi. Vilayet idare heyetinin yedek üyeleri için de seçim yapıldı. Seçim sonucunda, Kemal Aşkar Bey 26, Halil Hilmi Bozca Bey 24, eski adliye müfettişi Nazif Akan

CHP V. Kurultayı.

Bey 23, Avukat Abdullah Arı Bey 22 oy aldı. Birer-ikişer oy fark ile seçilen diğer yedekler ise şunlardı: Ragıb Bey (eski Ziraat Bankası müdürü), Hüsnü Bey (mütekait binbaşı), Ali Turan, Hüsnü Bayer ve Şükrü Ekşi Beyler.[25]

Ankara'da yapılacak CHP kurultayına Afyon'dan delege olarak Şemseddin Şener, Kemal Aşkar ve Necip Yersel Beylerin katılmaları uygun bulundu. Afyon CHP vilayet kongresi bitmek üzere iken parti müfettiş Saadeddin Uraz ile Afyon milletvekilleri İzzet Akosman ve Haydar Çerçel Beyler söz aldılar ve çeşitli konularda görüşlerini belirttiler.[26]

Serap Tıbalı, Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi

Bu yazı "II. Dünya Savaş Yıllarında Afyon'da CHP (1939-1945)" isimli makalemden derlenmiştir.

1 Bu seçim sistemi içinde bkz. Tevfik Çavdar, *"Müntehib-i Sanî"den Seçmene*, Verso Yay., Ankara, 1987.
2 *Son Haber*, 16 Mart 1939, *Son Haber* gazetesinin bu sayısında, CHP Afyon müntelib-i sanîlerin tam listesi ve seçildikleri semtler yer almaktadır.
3 *Son Haber*, 27 Mart 1939.
4 *Son Haber*, 1 Mayıs 1939.
5 *Son Haber*, 29 Mayıs 1939.
6 *Son Haber*, 29 Mayıs 1939.
7 *Son Haber*, 8 Haziran 1939.
8 Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi, 1908-1960*, İstanbul, 1991, s. 140-141.
9 M. Kabasakal, *age*, 147.
10 *Son Haber*, 30 Temmuz, 1939.
11 M. Kabasakal, *age*, s. 150.
12 *Son Haber*, 23 Kasım 1939.
13 *Son Haber*, 6 Kasım 1939; 26 Mart 1940; 15 Nisan 1940.
14 *Son Haber*, 19 Eylül 1940.
15 *Son Haber*, 23 Eylül 1940.
16 *Son Haber* 26 Eylül 1940; 10 İlktesrin 1940
17 *Son Haber*, 3,11 İlk teşrin 1940; M. Kabasakal, *age*, s. 150.
18 *Son Haber*, 3,11 İlk teşrin 1940; M. Kabasakal, *age*, s. 150.
19 *Son Haber*, 5,12,16 Kânunuevvel 1940.
20 *Son Haber*, 12,16 Kânunuevvel 1940
21 *Son Haber*, 19 Kânunuevvel 1940.
22 *Son Haber*, 19 Kânunuevvel 1940.
23 *Son Haber*, 19 Kânunuevvel 1940
24 *Son Haber*, 23 Kânunuevvel 1940.
25 *Son Haber*, 26 Kânunuevvel 1940.
26 *Son Haber*, 26 Kânunuevvel 1940

1946 SEÇİMLERİNDE PROPAGANDA

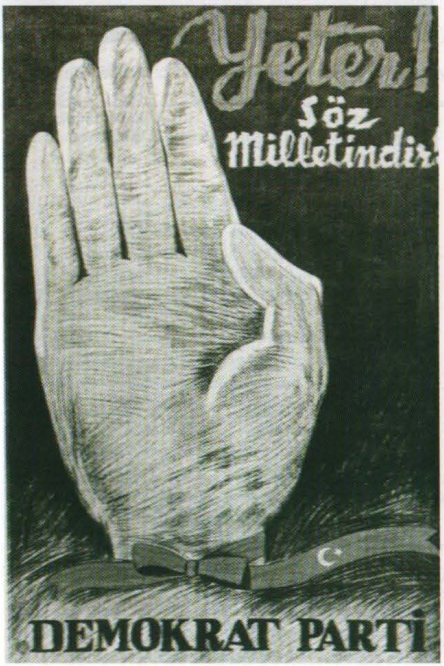
Tek parti döneminin sonu

1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin bir yıl önceye alınarak 21 Temmuz 1946'da yapılması, gittikçe güçlenen Demokrat Parti'nin halk üzerindeki etkisini fark eden CHP'nin, Demokrat Parti'nin örgütlenmesini tamamlamadan onu saf dışı bırakmanın en iyi yolu olduğu düşüncesinin bir ürünüdür.

Nil Türker Tekin ›

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girişi, Almanya ve İtalya gibi savaştan yeni çıkmış ülkelerde tek parti rejiminin bitmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde Türkiye'ye karşı tek parti rejiminin kalkmasını isteyen tavırların belirmesi çokpartili rejime geçişin nedenlerinden sayılabilir.

Ayrıca, 1923 sonrası oluşan sosyoekonomik ve kültürel yapı ile Atatürk devriminin bürokratik yapı içinde oluşturduğu ikilem, yani devrimi destekleyenlere karşı, devrim sürecinden uzak duran ve katılmayanların oluşturduğu muhalefet de bu değişimin oluşumunda şüphesiz çok etkilidir. Savaş yıllarının yarattığı mali kriz, halkın içinde yaşadığı zor şartların yanı sıra savaşın zengin ettiği bir grup insan, oluşan karaborsacılık ve tek parti yönetimi toplumda da belli bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Bu muhalefeti oluşturanlar ise sadece devrimlere karşı gelen kimseler değil, aynı zamanda savaş ortamında yorulan ve bunalan halkın bir kısmı idi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yaptığı konuşmalarla demokratikleşme hareketinden vazgeçmeyeceklerini garanti ediyordu (Karpat, 1967: 127; Toker, 1990: 38-58). Ayrıca Nihat Erim'e "Ben ömrümü tek parti rejimiyle geçirebilirim ama sonunu düşünüyorum. Benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepden vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz" (Toker, 1990: 59) derken, 1945 Kasım nutkunda ise "bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" (Toker, 1990: 37) diyerek gerçek bir muhalefet partisinin kurulmasına ve demokrasi kavramının hak ettiği biçimde yerleşmesine olumlu baktığını göstermiştir. Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün 7 Haziran 1945'te "Dörtlü Takrir" diye verdiği "Milli hâkimiyetin tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi'nde hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan Anayasanın hakçı ruhunu taklit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını" (Çavdar, 1983: 2064) istedikleri önerge her ne kadar parti içinde bir reform gibi göründüyse de aslında yeni bir demokratik atılımın, yeni bir partinin doğuşunu hazırlayan bir olaydı. Dörtlü takririn reddedilmesinin ardından Refik Koraltan, Hikmet Bayur, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü CHP grubunun oybirliği ile partiden çıkarılmış, Celal Bayar ise istifa etmiştir. Nitekim Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Celal Bayar 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurarak Türkiye'de önemli bir siyasal oluşumu başlatmışlardır. Demokrat Parti'nin parti programı incelendiğinde demokrasi ve liberalizmin iki temel kavram olarak yer aldığı görülmektedir (*Cumhuriyet*, 8 Ocak 1946, s. 2). Ekonomik politikalarında özel sektörü temel

Selçuk Milâr'ın "Yeter Söz Milletindir!" afişi.

DP'nin kurulmasına yol açan "Dörtlü Takrir"i veren Köprülü, Bayar, Koraltan ve Menderes 1950'de bir DP kongresinde.

alan karma ekonomiyi benimsedikleri, yani devletçiliği, özel sektörün gelişimine katkıda bulunacak bir ilke olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

DP'nin Örgütlenmesi

Demokrat Parti'nin ülke çapında hızla teşkilatlanması sürerken, CHP de buna karşı birtakım zorunlu önlemler almıştır. Örneğin, Demokrat Parti'nin Ege Bölgesi'nde genel olarak her ilde örgütlenmesi sonucu CHP, müfettişlik örgütünde önemli değişiklikler yapmış; Manisa, İzmir'den ayrılıp ayrı bir müfettişlik olmuş; Aydın bölgesi ikiye ayrılmıştı (*Cumhuriyet*, 13 Şubat 1946, s. 1). Demokrat Parti'nin kuruluşunu izleyen birkaç ay içinde örgütsel gelişimini hızla tamamlama çabaları ve kamuoyunun büyük bir kısmında Demokrat Parti'ye olan ilginin artışı gözden kaçmayan gelişmelerdi. Bu nedenle CHP il başkanları halkla nasıl daha iyi ilişki kurulabileceğini belirlemeye ve Demokrat Parti ile mücadelede izleyecekleri politika için ortak bir tavır almaya yönelmişlerdi. Özellikle CHP ve Demokrat Parti'nin Ege Bölgesi'nde ayrı ayrı kahvelere giderek propaganda yaptıkları gözlenmiştir (*Cumhuriyet*, 30 Mart 1946, s. 1).

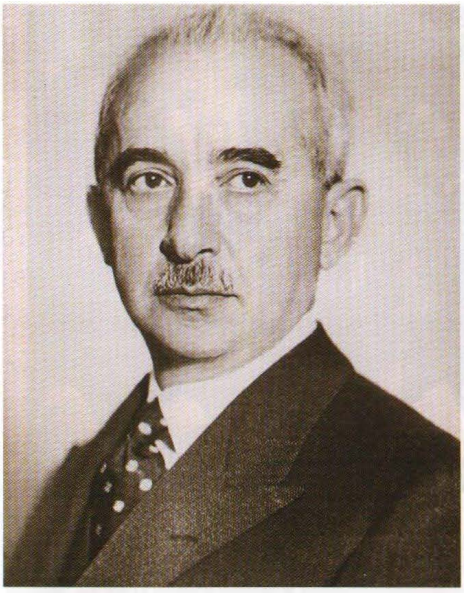

Bütün bu gelişmeler ışığında CHP Meclis Grubu'nun, eylül ayında yapılması gereken yerel seçimlerin mayıs ayına alınmasının kararlaştırılması Demokrat Parti'de tepkilere yol açmıştır. 1946 yılının diğer önemli gelişmeleri 10 Mayıs 1946'da toplanan CHP Büyük Kurultayı'nda oluşmuştur. Kurultay'da, tek dereceli seçimsistemine geçiş ile, dernek kurma özgürlüğünün daha serbest hale getirilmesi tek parti geleneğindeki "şef" ve "genel başkan" unvanlarının kaldırılması kararları alınmıştır (Tunaya, 1952: 575; *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1946, s. 1, Nadir Nadi: "Milli Şefi Dinlerken"). Kuşkusuz bu kararların alınmasında demokratik gelişim isteğinin yanı sıra, kamuoyunda Demokrat Parti'ye karşı gösterilen sempatinin biraz da hükümete gösterilmesi isteği ve amacı vardır.

1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin bir yıl önceye alınarak 21 Temmuz 1946'da yapılması, gittikçe güçlenen Demokrat Parti'nin halk üzerindeki etkisini fark eden CHP'nin, Demokrat Parti'nin örgütlenmesini tamamlamadan onu saf dışı bırakmanın en iyi yolu olduğu düşüncesinin bir ürünüdür. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ise bir yıl önceye alınan seçimler için "Dış ve iç politika gerekleri, memleketin idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi" (Toker, 1990: 107) yorumunu yapmıştır.

Yeter! Söz Milletindir

Demokrat Parti teşkilat başkanları 16 Haziran 1946'da Ankara'da toplanarak seçimlere katılma kararı almıştır (Bayar: 56). Böylece sert ve ateşli bir propaganda dönemi başlamıştır. Bu propaganda çalışmalarında en önemli yeri "Yeter! Söz Milletindir" ibaresi ve afişi oluşturmuştur (Sevgen, 1951: 345). Afişi hazırlayan Selçuk Milar bu afişi, Hasan Âli Yücel'in "yeter" sözü

İsmet İnönü

üzerine: "Muhalefeti destekleyen vatandaşlara yapılana yeter, devletin görevi olan hizmetleri muhalefetteki vatandaşlardan esirgenmesine yeter. Kısaca millet sözünü söyleyecek ve yeni iktidar iş başına geçecek" şeklinde yorumlanmıştır (Milar, 1988: 343-344). Bu afiş gazetelerde de yer almış ve kamuoyunun dikkatini çekmiştir (*Vatan*, 9 Temmuz 1946, s. 1). Cumhuriyet Halk Partisi ise bastırdığı afişte: "Atatürk, İnönü Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlarıdır. Oylarımızı onların partisine vereceğiz." diyerek halk üzerinde etkili olabilmek için Türk halkının çok değer verdiği Atatürk ve İsmet Paşa isimlerini kullanmıştır (*Vatan*, 5 Temmuz 1946, s. 1).

Bayar'ın Seçim Gezileri

Bu hareketli dönemde Demokrat Parti kurucularından Celal Bayar'ın ilk durağı Adana idi. 29 Haziran 1946 günü Demokrat Parti'yi öven konuşması sırasında "Bizim güttüğümüz maksatlardan biri de müsavi olmaktır. Hizmette, külfette hep müsaviyiz, beraberiz. Hep birlikte aynı istikamete ve aynı seviyede yürüyelim" diyerek eşitlik ilkesini vurgulamıştır (Sevgen, 1951: 115).

Celal Bayar, İzmir nutkunda ise Balkan Harbi'nin acılarını ve I. Dünya Savaşı'nın zorluklarını İzmir'de yaşadığını söyleyerek sözüne başlamış, demokrasi, cumhuriyet, temel hak ve özgürlükler, milli irade gibi kavramların önemine değinmiş, iktidar partisini eleştirerek, iç ve dış politikadaki yanlışları bir bir ortaya koymuştur. Toplumda kaborsacılığın, pahalılığın alıp yürüdüğünü vurgulayarak, toplum yapısında bir çöküşün başladığı imajını vermeye çalışmıştır. Celal Bayar konuşmasını halkı oy kullanmaya davet ederek bitirmiştir (Sevgen, 1951: 120-127). Bayar'a göre, CHP, seçim propagandalarında genel sıkıntılara değinmemiş ve ileride ne gibi önlemler alınacağına dair çözüm önerisi getirmemiştir. Böylece, Bayar'ın konuşmasında bir tür karşı propaganda işaretlerini görmek mümkündür.

Celal Bayar, Balıkesir ve Karacabey'de de özgür seçim, baskısız seçim kavramlarının önemini ve demokrasiyle olan bağlantısını halka aktarırken, Karacabey'de "sefaleti de kovacağız" (Sevgen, 1951: 128) diyerek halkın refah seviyesini yükselteceklerini vaat etmiştir. Demokrat Parti kurucularından Adnan Menderes ise "Memleket partiler için değil, partiler memleket içindir" diyerek, partisinin halka olan yaklaşımını vurgulamıştır (*Vatan*, 1 Nisan 1946, s. 1). Demokrat Parti'nin yayınladığı beyannamede idare amirlerinin ve devlet memurlarının partilerinin karşısında cephe almış bulunmalarının Halk Partisi'nin ciddi muhalefete hayat hakkı tanımamak azminde olduğu belirtiliyordu (*Vatan*, 19 Haziran 1946, s. 3). Burada, İsmet İnönü'nün hem cumhurbaşkanı hem parti başkanı olmasının seçimlerde baskıyı da beraberinde getirdiği söylenerek, çok zor şartlar altında seçim faaliyetlerine devam ettikleri kamuoyuna duyurulmuştur. Bu da bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

Demokrat Parti seçimler sırasında tüccarlara da bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede (*Vatan*, 12 Temmuz 1946, s. 5) tek parti döneminde tüccarların hak ettikleri davranıştan yoksun kaldığı, Demokrat Parti'nin tüccar için tek çare olacağı vurgulanmıştır.

Propaganda Broşürü

Demokrat Parti baskı konusunu tam bir propaganda aracı haline getirmiş, hatta belediye seçimlerinden de bu konuda örnekler verip kamuoyuna duyurmak için bir broşür bile bastırmıştır. Broşürde, "Belediye seçimlerindeki müdahale tazyik ve yolsuzluklara ait vesikalar" başlığı altında, "15 liradan 150 liraya kadar bedelle satın alınan reyler", "Seçim listelerine geçirilmesi unutulan emniyet müdürü", "Her tarafı delik deşik sandıklar", "Bir şehrin seçim defterindeki parmak işaretleri aynı elin izi!", "Hahamın propaganda nutku", "Defterdeki ismi hizasına imza yerine parmak basılan gazete muharriri", "Oy sandıklarının muhafaza edildiği odada dolaba saklanan adam" başlıklarıyla birtakım iddiaları Cumhuriyet Halk Partisi aleyhinde kullanmışlardır (*Vatan*, 25 Haziran 1946, s. 3).

Demokrat Parti'nin kuruluşundan itibaren, teşkilatlarına ve 1946 seçimleri sürecinde en üçra köşelerdeki vatandaşların yanına giderek onlarla yakınlık kurması, halk arasındaki prestijini yükseltmiştir. Dr. Fuat Köse, İsabeyli köyünde bir teneke gazyağını halka dağıtmış ve onlara "Arkadaşlar, bu gazı size Demokrat Parti gönderdi. Bu bir

şey değil. Daha teneke teneke göndereceğiz" (*Ulus*, 5 Temmuz 1946, s. 1) diyerek propagandanın popülist boyutunu biraz da maddiyatçı bir özelliğe büründürmüştür.

Ahmet Emin Yalman, *Vatan* gazetesindeki bir yazısında Nihat Erim'in "Hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmeli" sözlerine tepki olarak bunun faşist ve baskıcı bir yaklaşımın ürünü olduğunu, bunun da CHP ile bütünleştiğini vurgulamaya çalışmıştır (Yalman, 1997: 1396-1397).

İnönü, Halkı Sandığa Davet Ediyor

İsmet İnönü Akşehir ve Konya nutuklarında (*Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1946, s. 1-3) seçimin önemini ve bu demokratik gelişimin CHP'nin ileri bir hamlesi olarak yorumlamıştır. İnönü, Sivas konuşmasında iç ve dış politikanın önemli sorunların aktarmış, milletvekili seçiminde vatanın kaderi ile yakından ve candan ilgili olmak vazifesinin gereklerine uyarak, halkı oy sandıkları başına davet etmiştir. Türk milletinin vatanın kadrini bilir ve onun üzerinde iradesini kullanır büyük bir millet olarak dünya üzerinde göz önünde mevki almasını istemiştir (*Vatan*, 25 Mayıs 1946, s. 1). Erzincan konuşmasında, cumhuriyet yönetiminde vatandaşın vazifesini anlatırken, tek dereceli seçimde, kadın erkek herkesin göreve yani seçimlerde oy kullanmaya önem vermelerini bildirmiştir (*Vatan*, 25 Mayıs 1946, s. 1).

İstanbulda netice saat 24 ten evvel belli olmıyacak

Vali Lütfi Kırdar dün bir beyanname neşretti

Alınan yeni tedbirler

Cumhuriyet, 21 Temmuz 1946

1946 seçimlerinde en dikkat çekici propaganda unsurlarından biri, seçim öncesi parti çalışmalarında CHP'nin Demokrat Parti'ye karşı baskı kullandığına dair öğelerdir. *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman "Halk Partisi'ni kurtarmak lazım" adlı yazısında partinin baskı yapmakla "Halk Partisi kendi aleyhine çalıştırmakta, kendini yıkmakla meşguldür" yorumuna yol açmış (*Vatan*, 22 Haziran 1946, s.1); aynı yazar "Parti hesabına istibdat" adlı makalesinde ise "görülüyor ki iktidar hırsı yüzünden gözleri dönen bir avuç insan, Türk milletinin haklarını hiçe

> Türk demokrasisi büyük sınavını 21 Temmuz 1946 tarihinde vermiş, ancak sınavın demokrasi açısından değerlendirilmesi yıllarca tartışılagelmiştir. Katılım oranı % 85 olan 1946 seçimleri, olaysız ve sakin geçmesine rağmen, sayım sırasında ve sonrasında ortaya atılan iddialar, seçimin hiç de söylendiği kadar olaysız geçmediğini gösteriyordu.

saymaya, anayasayı apaçık ihlal etmeye kalkışmışlar ve böylece kendi buyurma zevklerini milletin varlığının, hakkını ve hayati menfaatlerinin çok üstünde tutttuklarını bütün alemin huzurunda açığa vurmuşlardır." (*Vatan*, 12 Temmuz 1946, s. 1-3) şeklinde bir saptama yaparken, "Vatandaşlık Hakkı" adlı makalesinde de "Halkın sevgisinin güveninin ve hoşnutluğunun kendi tarafında bulunmadığına hükmederek, vatandaşlık haklarını zorbalık yoluyla tadil etmeye, iktidar mevkiine sahip kalmak için hükümet nüfuzunu bir imtiyaz şeklinde kendi lehinde kullanmaya kalkışan bir siyasi parti vatandaşların huzurunda aczini itiraf etmiş ve manevi iflas haline düşmüş olur." (*Vatan*, 19 Haziran 1946, s.1-3) şeklinde CHP'nin baskısını kamuoyuna duyurmaya çalışarak adeta Demokrat Parti'nin propagandasını yapmıştır.

Nihat Erim ise Celal Bayar'ı eleştirerek, Celal Bayar'ın "Hürriyetsizlik ve kanun dışı hareketlere maruz kaldık" sözlerini lidere yakıştırmayan sözler olarak yorumlamıştır (*Ulus*, 3 Temmuz 1946, s. 1) Ayrıca CHP'li Mümtaz Ökmen Gölbaşı'nda yaptığı konuşmasında "Demokrat Parti'ye rey vermeyiniz. Çünkü onlar işe yaramadıkları içindir ki, Meclisten bile atılmışlardır. İşe yaramayan kimseleri işbaşına getirmek, sizin kendi aleyhinize olur" (*Vatan*, 4 Temmuz 1946, s. 3) diyerek tam bir karalama kampanyası başlatmıştır. Bu şekildeki propaganda faaliyeti içinde Demokrat Parti'nin Rus parasıyla kurulduğu, Türkiye'ye

Tek parti döneminin sonu

komünizmi getireceği ve CHP'nin izniyle kurulan kukla parti olduğu gibi söylemler de yer almıştır.

Demokrat Parti 1946 seçimlerinde Atatürk'ün yolundan ilerlemek istediklerini hep vurgulamış, hatta yakın tarihten mühim bir tarihi vesika adıyla iki örnek kullanılmıştır:
1-Devlet başkanlığı hakkında Atatürk'ün telakkisi mühim bir tarihi vesika: (Yalova 11.09.1930) Ali Fethi Bey'e "Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi'nde aynı temele istinat eden yeni fırkanın faaliyeti geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyetin temel esaslarından sayarım" (*Vatan*, 20 Haziran 1946, s. 3).
2- Mustafa Kemal'in, Fethi Bey'in İzmir nutkunu engelleyen valiye karşı telgrafı: "Anlıyorum ki, sana nutkunu söylettirmek istemiyorlar, fakat sen behemahal nutkunu söyleyeceksin ve tesadüf edeceğin herhangi bir manayı derhal bildireceksin. Asayişin temini için Dahiliye Vekili ve İzmir Valisi lazım olan tedbirleri almakla mükelleftir" (*Vatan*, 8 Temmuz 1946, s. 1-3).

Kurultay sonrasında yeniden genel sekreterliğe atanan Memduh Şevket Esendal.

Mümtaz Ökmen CHP'nin ülke ve dünya görüşü üzerinde konuşurken, CHP'nin ne şartlarla ve nasıl kurulduğunu, köylüye ve onun eğitimine verdiği önemi özellikle de İsmet İnönü'nün Garp cephesi komutanlığından, başbakanlık dönemine ve cumhurbaşkanlığındaki başarılarına ve en önemlisi tek dereceli seçim kanununu onaylama özelliğini vurgulayarak, Demokrat Parti'yi "iftiracı ve yalancı" olarak kamuoyuna duyurmuştur (*Ulus*, 4 Temmuz 1946, s. 1).

Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimler sırasında İstanbul'da *Tanin*, *Son Telgraf* ve *Vakit* gazetelerini halka parasız olarak dağıtması da propagandanın farklı bir boyutunu sergilemektedir (*Vatan*, 7 Temmuz 1946, s. 3). Ayrıca şoförlere CHP'ye girmeleri için lastik vaat edilmesi de oldukça ilginçtir (*Vatan*, 7 Temmuz 1946, s. 3).

21 Temmuz seçimlerinden dört-beş gün önce İsmet İnönü, radyodan yaptığı seçim konuşmasında (*Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1946, s. 1) liberal ve kararlı bir yaklaşımla düşüncelerini halka duyurmuştur. İsmet İnönü'nün baskılarla ilgili olarak, "Milletin rızasıyla tayin olunmayan iktidar mevkiinin hiç bir kıymeti ve hiç bir meşru tarafı yoktur" (*Vatan*, 20 Temmuz 1946, s. 1) sözleri cumhurbaşkanının demokrasi yanlısı fikirlerini yansıtarak, seçimlerden bir gün önce halkı kendi şahsında CHP' ye çekebilmenin başka bir yolu idi. *Vatan* gazetesinde seçimlerin yapıldığı gün yayınlanan "Vatandaş, vatani vazifeni ihmal etme, reyini vicdanının emrine göre serbestçe kullan" (*Vatan*, 21 Temmuz 1946, s. 1) ilanı dönemin nabzını hissettiren bir içerik taşımaktadır. İsmet İnönü, seçim öncesi yaptığı son konuşmasında ise tek dereceli seçim yapılacağını belirttikten sonra Demokrat Parti'nin kendisi ve CHP için söylediği eleştirilere, özellikle Demokrat Parti'nin "parti başkanı ve cumhurbaşkanının aynı kişi olması" konusunda yaptığı eleştirilere yanıt vermiş ve cumhurbaşkanın seçimle işbaşına gelmesinin çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Demokrat Parti'nin köylerdeki eğitim kampanyasının köylüyü ekonomik anlamda yorduğu yolundaki propagandalara da köylerde ilköğretim seferberliğinin mutlaka gerçekleştirileceğini söyleyerek yanıt vermiştir.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun seçim öncesi radyoda yaptığı konuşma ise kuşkusuz propaganda anlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Başbakan konuşmasında, 1923 tarihinden itibaren CHP'nin yaptıklarını imtiyazlı şirketlerin satın alınması, Halk Partisi'nin doğuşu, sanayi planı, bayındırlık politikası, Osmanlı borçlarının ödenmesi, harp zamanında yapılan işler, su işleri, madenler, Ankara radyo istasyonu, topraksız köylüyü topraklandırmak, öğretim davası, eski eserlerin muhafazası, sıhhat işleri gibi başlıklarla anlatımış ve yakın geçmişte olan olayları örnek göstererek CHP'nin kutsallık imajını halka aktarmaya dikkat etmiştir (*Vatan*, 7 Temmuz 1946, s. 3).

Türk demokrasisi büyük sınavını 21 Temmuz 1946 tarihinde vermiş, ancak sınavın demokrasi açısından değerlendirilmesi yıllarca tartışılagelmiştir. Katılım oranı % 85 olan 1946 seçimleri, olaysız ve sakin geçmesine rağmen, sayım sırasında ve sonrasında ortaya atılan iddialar, seçimin hiç de söylendiği kadar olaysız geçmediğini gösteriyordu. Seçimlerin yapılışından üç gün sonra kesin sonuçlar belli olmuştur. Buna göre, Cumhuriyet Halk Partisi 403 milletvekili, Demokrat Parti 54 milletvekili çıkarırken 8 de bağımsız milletvekili seçilmiştir.

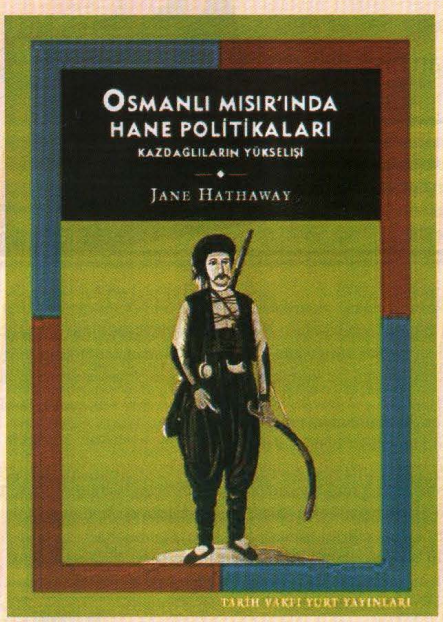
Nil Türker Tekin, Dr., İstanbul Üniversitesi

KAYNAKÇA
Bayar, C., *Başvekilim Menderes*, İstanbul (tarih yok)
Çavdar, T., "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1983) c. 8, 2060-2075.
Karpat, K., *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967.
Milâr, S., "Yeter Söz Milletindir Afişi Nasıl Doğdu?", *Tarih ve Toplum*, 51 (1988), s. 343-344.
Sevgen, N., *Celal Bayar Diyor ki*, İstanbul, 1951.
Toker, M., *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları. Tek Parti'den Çok Partiye 1944-1966*, İstanbul, 1990.
Tunaya, T. Z., *Türkiye'de Siyasi Partiler. 1859-1952*, İstanbul, 1952.
Yalman, A. E., *Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim II (1922-1971)*, İstanbul, 1997.
Cumhuriyet, *Ulus*, *Vatan*.

KAZDAĞLILARIN YÜKSELİŞİ
OSMANLI MISIR'INDA HANE POLİTİKALARI

JANE HATHAWAY

Bu kitap, aslen Mısır'ın yeniçeri birliği içinde, büyük ölçüde Anadolu kökenli askerlerden oluşan ve 18. yüzyılın sonunda Mısır'a hâkim olan Kazdağlı hanesinin yükselişinin hikâyesidir. Okuyucular bu aileyi aslen memlûk olan ve 1760'ların sonunda Osmanlı sultanına karşı ayaklanan meşhur Bulut Kapan Ali Bey'in liderliğindeki grup olarak hatırlayacaklardır. Yine bu aile, Bonaparte'ın 1798 yılındaki işgali sırasında Mısır'ı yönetmekte olan, esas olarak Gürcü memlûklardan oluşan hane olarak da dikkat çeker.

Jane Hathaway, Türkçe ve Arapça arşiv ve anlatı kaynaklarını kullanarak, Kazdağlıların, evlilik, ticari ortaklık, saray haremağalarının hamiliği gibi yollarla ve yeniçeri rütbe hiyerarşisini kullanarak nasıl yükseldiklerini ortaya koyduğu bu çalışmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun genelindeki hane temelli politik kültürün Mısır'da da geçerli olduğunu ileri sürmekte ve Mısır'ın askeri elitinin Memlûk Sultanlığı'nın çeşitli kurumlarının canlandırılması yoluyla oluştuğu yönündeki geleneksel görüşe karşı çıkmaktadır.

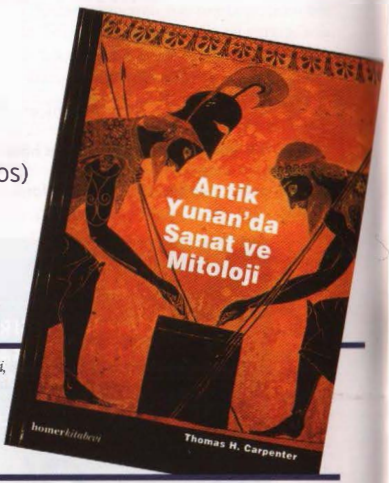
Mısır ve Osmanlı tarihine önemli bir katkı getiren bu kitap tarihle ilgilenen herkesin mutlaka okuması gereken bir eser.

10.yıl
TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI
Vali Konağı Cad. Samsun Apt. No:57 80220 Nişantaşı İstanbul
0 212 233 21 61 Faks: 0 212 234 32 90
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

HOMER KİTABEVİ'NDEN...

Tanrılar dünyasına yolculuk

Adlarını hep duyduğumuz Apollon, Artemis, Zeus, Poseidon, Athena, Herakles (Herkül), at adam (kentauros) ya da Argonautların bu kez eskiçağ dünyasında nasıl tasvir edildiğini görmek için *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji* önerilebilecek en güzel kitaplardan biri.

Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji,
(çev. B.B.M. Ünlüoğlu)
Thomas H. Carpenter
Homer Kitabevi
İstanbul, 2002.

***Oğuz Tekin* ›**

Mitoloji deyince çoğu kez aklımıza masalımsı, gerçek dışı birtakım öyküler gelir. Mitolojinin bilinen geçmişi ise eski Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarına değin gitmektedir. İçerisinde tufan efsanesini de barındıran Gılgamış destanı en iyi bilinen mitolojik öyküler arasındadır. Eski Yunan mitolojisi de gerçek o ki bu büyük Doğu uygarlıklarının mitolojilerinden beslenmiş ve kendine özgü bir bileşim yaratabilmiştir. Kültürlerin birbirini etkilemesi gibi, mitolojiler arasında da bir etkileşim olduğu açıktır.

Eskiçağın çoğu uygarlığının nasıl bir tarihi varsa, bir de mitolojisi vardı demek yanlış olmayacaktır. Gizem, güç, mucize, olağanüstü olaylar hep insanoğlunun ilgisini çekmiş, gerek sözlü gerekse yazılı olarak yıldan yıla aktarılagelmiştir. Bugün tanıtacağımız kitabın içeriği de işte böyle ilgi çekici, mucizevi, sıra dışı olayların olabildiğince renkli bir şekilde anlatıldığı, dahası resmedildiği bir mitoloji ziyafeti sunuyor okuyucuya. Resmedildiği diyorum, çünkü mitoloji aslında bir anlatıdır; anlatılır, dinlenir. Haklı olarak eskiçağın en büyük ozanı olarak ün yapan Homeros'un Ilyada ve Odysseia destanları yüzyıllarca kulaktan kulağa aktarılmadı mı? Tarihin büyük komutanları, Büyük İskender, Caesar, Augustus erdemlerini, cesaretlerini bu destanlarla yoğurmadılar mı? Ancak, mitolojide adı geçen kahramanlar, tanrılar, tanrıçalar ve karıştıkları olaylar daha en başından beri mimaride, heykeltraşlıkta, duvar resimlerinde, vazolarda ve hatta ufacık paralarda tasvir edilmişlerdir. Denilebilir ki, zamanla tasvir, sözün önüne geçti. Homeros'un tanrıları, kahramanları, bundan böyle sokaklara, *gymnasion*'lar, hamamlar, *stadion*'lar gibi kamu yapılarına, evlere, dükkânlara girdi, halkın arasına karıştı. Hatta gökyüzünde ya da Olympos Dağı'nda yaşayan tanrıların yeryüzünde de ikameti sağlandı ve tapınak ortaya çıktı. İşte, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, yukarıda saydığımız ve günümüze değin ulaşan sanat eserleri üzerinde resmedilen tanrıların ve kahramanların dünyasını, tanıtıyor bizlere. Bir anlamda okuyucuyu tanrıların arasına götürüyor; mitolojiyi okumuyor, gösteriyor.

Kitap on bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümü oluşturan "Giriş"te Yunan mitolojisinin Yunan sanat eserleri üzerinde nasıl betimlendiğine ilişkin genel bilgiler verilmektedir.

İkinci bölümde, "Yöntem Uygulaması", üçüncü bölümde "Tanrı betimleri", dördüncü bölümde "Olymposluların Egemenliği", beşinci bölümde "Perseus ve Bellerophontes", altıncı bölümde "Herakles", yedinci bölümde "Theseus", sekizinci bölümde "Argonautlar efsanesi", dokuzuncu bölümde "Troia Savaşı" ve son bölümde ise "Savaşın Sonuçları" ele alınmıştır. Her bölüm zengin fotoğraf ve çizimlerle zenginleştirilmiş, kitabın sonuna geniş bir bibliyografya eklenmiştir. Kitap bu haliyle arkeoloji, sanat tarihi ve tarih öğrencilerinin olduğu kadar, geniş bir okuyucu kitlesinin de ilgisini çekecek niteliktedir.

‹ *Oğuz Tekin, Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi*

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Bankası Bank-ı Osmani-i Şahane

Andre Autheman

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2002, 287 s.

Osmanlı Bankası, 19. yüzyılda Osmanlı hükümetinin talebi, Londra'da bir sermaye grubunun girişini ve bir süre sonra Fransız ortakların da katılımıyla kurulduğunda bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki büyük modernleşme hareketinin, diğer yandan da Batı kapitalizminin henüz bakir kalan kaynakları işletme isteğinin simgesiydi. Osmanlı Bankası'nın kuruluşundan 1920'li yıllara kadar yaşadığı gelişimin incelendiği bu kitapta bankanın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki işleyişi, konumu ve önemi de alınırken, Osmanlı İmparatorluğu maliyesi, özellikle borçlar ve yatırımlar üzerinde ayrıntısıyla duruluyor.

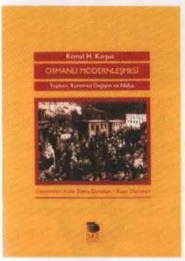
Banka, kuruluşundan itibaren yalnızca emisyon bankası ve devlet borçlarında bir aracı olmakla kalmadı, bir ticaret ve yatırım bankası olarak da düşünüldü ve işlev gördü. Banka, bu üçlü rolünü Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar sürdürmeyi başardı. Şube ağı Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında tüm imparatorluk sınırlarına yayılırken, Paris ve diğer batı piyasalarında Osmanlı borçlarına aracılık etti. Diğer yandan demiryolları, kamu hizmetleri gibi birçok farklı sektörde, şirketlerin oluşumunda rol üstlendi.

Banka, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında dünya ekonomisini etkileyen tüm önemli krizlere ve yerleştiği topraklarda yaşanan bütün önemli olaylara tanıklık etti: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Jön Türk Devrimi, gayrimüslim hareketleri, Balkan Savaşları... I. Dünya Savaşı ve sonrası etkiler. Osmanlı İmpartorluğu'nun sonunu getirecek, Ortadoğu haritasını alt üst etti. Bu, Bank-ı Osmani-i "Şahane" döneminin de sonunu getirdi.

Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus

Kemal H. Karpat

İmge Kitabevi, İstanbul 2002, 163 s.

Son yıllarda üzerinde sıkça konuşulan ve yazılan Osmanlı modernleşme süreci, yalnızca siyasal yapının değil toplumsal yapı ve ilişkilerin de değişime uğradığı bir süreçtir. 19. yüzyılın belirleyici özelliği olan bu değişimler, bir boyutuyla klasik Osmanlı düzeninin çözülmesiyle yakından ilişkilidir. Öte yandan, bu kritik değişimin modern Türkiye'nin oluşum ve gelişim sürecine ciddi etkileri olmuştur.

Osmanlı Modernleşmesi, öncesi ve sonrasıyla işte bu süreci yakından inceliyor. Özellikle demografik gelişmelere ve bu bağlamda 19. yüzyılın büyük göçlerine ağırlık yer vermesiyle öne çıkan bu çalışma, toprak mülkiyetinde değişmenin ve anılan göçlerin çokyönlü etkileri bağlamında, Osmanlı'da bir orta sınıfın şekillenmesi sürecine de önemli bir ışık tutuyor.

Bizim Radyoda Nâzım Hikmet

Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı, İstanbul 2002, 192 s.

Bu kitapla ve Nâzım'ın kalemiyle, DP hükümeti, 27 Mayıs askeri harekatı, Milli Birlik Komitesi'nin değerlendirilmesi, 1961 Anayasası, Kıbrıs sorunu, Türkiye İşçi Partisi'ne karşı tutum gibi konularda TKP'nin o dönemdeki politikaları hakkında ilk kez birinci elden belgeler, ülkemiz işçi ve sol hareketiyle ilgilenenlerin bilgisine sunuluyor.

Bu yorumlar, Nâzım'ın 1958-1963 arasında parti faaliyetinde yer ve sorumlu konumlar aldığını gösteriyor. 2-4 Nisan 1962'de yapılan TKP yurtdışı konferansına katılan Nâzım, TKP Dış Büro üyeliğini ölümüne dek üstleniyor.

Nâzım'ın Bizim Radyo'nun yanı sıra Varşova ve Budapeşte radyoları Türkçe yayınlar servislerinin kurulmasında ve geliştirilmesinde de önemli rol oynadığı biliniyor.

Nâzım'ın kimi fotoğrafları da Türkiye'de ilk kez yayımlanıyor.

Webde sözlü tarih

Türkiye'de sözlü tarih çalışmalarının yaklaşık 10 yıllık bir geçmişi var. Bu konunun tarihçilerin gündemine gelmesinde Tarih Vakfı, düzenlediği toplantılar ve yaptığı yayınlarla önemli bir rol oynadı.

Gürel Tüzün ›

Üniversitelerle sivil toplum kuruluşları (örneğin Kuzguncuklular Derneği: www.kuzguncuk.org/et_starih.asp ve Fotoğraf Vakfı: www.fotografvakfi.org/projeler.htm) sözlü tarih arşivi oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütüyorlar. ABD, Avrupa ve Latin Amerika'da ise sözlü tarih çalışmaları 20. yüzyılın ikinci yarısında büyük gelişme gösterdi.

ABD'de bu alanda etkinlik gösterenleri bir araya getiren örgütlerin başında Sözlü Tarih Derneği (www.dickinson.edu/oha) ile Michigan Sözlü Tarih Derneği (www.h-net.msu.edu/~mioha) geliyor. İngiltere (www.oralhistory.org.uk), Avustralya (www.geocities.com/ oha_australia/index.html), Yeni Zelanda (www.oralhistory.org.nz) ve Kanada'daki (www.ncf.carleton.ca/oral_history) sözlü tarih derneklerinin de web siteleri var. Rusya, Malta, Zimbabve, Uruguay ve Meksika'daki derneklere ise web üzerinden yalnız e-posta yoluyla ulaşılabiliyor. Eğer Portekizce biliyorsanız, Brezilya Sözlü Tarih Derneği'nin http://historiaoral.vilabol.uol.com.br/abho.htm adresindeki web sitesinden de yararlanabilirsiniz. Bu alandaki bir başka önemli kuruluş ise 11. konferansı 2000 yılında İstanbul'da yapılan Uluslararası Sözlü Tarih Derneği (www.iohanet.gv.br).

Sözlü Tarih Arşivleri

ABD'de sözlü tarih arşivi bulunan kamu kurumlarının başlıcaları Kongre Kütüphanesi ("Amerikan Belleği" - http://lcweb2.loc.gov/ammem), Sosyal Güvenlik İdaresi ("Sözlü Tarih Koleksiyonu" - www.ssa.gov/history/orallist.html), Smithsonian Institution ("Amerikan Sanatı Arşivleri" - http://artarchives.si.edu/oralhist.html) ve Ulusal Havacılık ve Uzay Müzesi (www.nasm.si. edu/nasm/dsh/oralhistory.html). (Not: Woody Guthrie meraklılarının http://lcweb2.loc.gov/ammem/wwghtml/wwghome.html adresine bakınalarında yarar var.)

Sözlü tarih bürosu, merkezi ya da programı bulunan yükseköğretim kurumları arasında Columbia (www.columbia.edu/cu/lweb/indiv/oral/), Connecticut (www.ucc.uconn.edu/~cohadm01/), Indiana (www.indiana.edu/~ohrc), Güney Dakota (www.usd.edu/iais/oralhist/index.html), Rutgers (http://fas-history.rutgers.edu/oralhistory/orlhom.htm), Yale (www.yale.edu/ohan) ve Tulane (www.tulane.edu/~miller/OralHistoryIntroduction.html) üniversiteleri sayılabilir. Bunların bazıları yerel tarih, bazıları ise Amerika'da müzik (Yale), II. Dünya Savaşı (Rutgers), Amerika Yerlileri (Güney Dakota), caz (Tulane)gibi belirli alanlarda uzmanlaşmış sözlü tarih arşivlerini barındırıyor. Bunlara ek olarak mimarlık (www.artic.edu/aic/collections/dept_architecture/oralhistory.html), Khmerler, İran Yahudileri, Vietnam gazileri, balıkçılık gibi konularda sözlü tarih çalışması yürüten özel program ve projeler de var. Dünya Bankası'nın www.worldbank.org/archives adresinden erişilebilen sözlü tarih arşivi bankanın bazı eski yöneticileriyle, Amerika Barosu Vakfı'nın sözlü tarih programı ise (www.abf-sociolegal.org/oralhistory/index.html) hukukçularla yapılmış görüşmeleri içeriyor.

İngiltere'de, ünlü British Library'de çok zengin bir sözlü tarih arşivi de var (www.bl.uk/collections/sound-archive/history.html). Imparatorluk Savaş Müzesi'nin "Ses Arşivi"nde ise (www.iwm.org.uk/collections/sound.htm) askerler ile sivillerin savaşa ilişkin anıları yer alıyor. Avustralya Ulusal Kütüphanesi (www.nla. gov.au.oh) bu ülkedeki sözlü tarih arşivi için başvurulacak temel kaynak. Benzer bir durum Yeni Zelanda için de söz konusu (www.natlib.gov.nz). Güney Afrika Cumhuriyeti'nde konuyla ilgili başlıca kaynak ise Cape Town Üniversitesi'ndeki "Halkın Belleği Merkezi" (www.uct.ac.za/depts/cfpm).

Son olarak, eğer sözlü tarih çalışması yürüten kişilerle ilişki kurmak, konuyla ilgili görüş alışverişinde bulunmak ve tartışmalara katılmak istiyorsanız, başvuracağınız adres www2.h-net.msu.edu/~oralhist.

"Web'de Tarih"in bu sayısında, Bizans tarihiyle ilgili çok zengin bir kaynaktan da söz etmek istiyorum. ABD'de Washington, DC'deki Dumbarton Oaks Araştırma Kütüphanesi ve Koleksiyonu'nun "Bizans Araştırmaları" başlığı altında yer alan web sayfaları bunlar (www.doaks.org/Byzantine.html). Burada Dumbarton Oaks'un Bizans Koleksiyonu'na ilişkin bilgilerin (www. doaks.org/byzcollection.html) yanı sıra, bu koleksiyondan seçilmiş parçaların fotoğraflarına da erişebiliyorsunuz (www.doaks.org/byzcollimages.html). Ayrıca, Bizans sikkeleriyle ilgili bir sergiyi de gezebiliyorsunuz (www.doaks.org/CoinExhibition/Introduction/Intro/Main.html). Ortodoks Kilisesi'nin azizlerine ilişkin bir veritabanı da (www.doaks.org/Hagio.html) bu sayfalarda yer alıyor. Bizans tarihiyle ilgili internet bağlantıları listesi ise gerçekten çok kapsamlı. ‹

Tarih Vakfı'ndan Haberler | Ekim

"Türkiye'de Seçim Afişleri Sergisi" Açılıyor!

Garanti Bankası işbirliğiyle hazırladığımız "Türkiye'de Seçim Afişleri" sergisi, 3 Ekim tarihinde Garanti Sanat Galerisi'nde açılıyor.

Seçim afişleri ilgi çekici birer tarihsel belgedir. Milyonlarca, onmilyonlarca kişinin katıldığı seçim süreçlerinin belirli bir süreklilik taşıyan çok az sayıdaki görsel kanıtları olarak önem taşırlar. İçerdikleri sloganlar, tasarımları, renkleri ve hatta kullandıkları harf tipi ve boyutları tarihçiler, politik bilimciler ve sosyologlar için olduğu kadar iletişimciler, görsel anlatım uzmanları, dilbilimciler bakımından da değerli ipuçları taşırlar.

Ülkemizin gündemine oturan erken seçim kararı ile, çok kısıtlı bir hazırlık süresine karşın, 1991 yılında vakfın kuruluş aşaması sırasında açtığımız 1946-1980 yılları arasındaki Seçim Afişleri Sergisi'ni genişleterek tekrar açma çabalarına giriştik. Orhan Silier ve Mete Tunçay ile "nasıl bir sergi olmalı" üzerine çalışarak sergiyi, afişler, seçim sonuçları, seçime katılan partiler ve partiler soyağacı olmak üzere dört ana eleman ile oluşturmayı hedefledik.

1946-1980 yılları arasındaki seçimlere ait afişlerden oluşan ve Reklamcılar Derneği ile ortaklaşa düzenlenen ilk sergi, 1 Ekim 1991 yılında, Beyoğlu Belediyesi'nin İstiklal Caddesi üzerindeki sanat galerisinde açılmış ve 14 Ekim tarihinde de Ankara Büyükşehir Belediyesi desteği ile Belpa Galerisi'nde tekrarlanmıştı. Sergi, politik afişlerin tarihsel malzeme olarak kullanımı ve geniş kitlelere ulaştırılması bakımından önemli bir kayıt işlevi görmüştü.

Dilerseniz size serginin hazırlanış öyküsünü kısaca anlatalım:

Öncelikle ilk sergide de kullanılan, Halis Aydıntaşbaş tarafından vakfa bağışlanan afişleri tekrar gözden geçirdik ve Milli Kütüphane ile Beyazıt Kütüphanesi'nin arşivlerini araştırarak 1980 öncesi ve sonrası afişleri tespit ettik. Ülkü Özen'in çabalarıyla, Milli Kütüphane'den ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nden alınan izinler ile bulabildiğimiz tüm afişleri ödünç alabildik.

Bu arada gönüllü olarak çalışan arkadaşlarımız Hatice Kurşuncu ve Gökhan Bilgihan'ın desteği ile partilerin İstanbul İl merkezleri ve seçim propogandası çalışmaları yapan reklam, iletişim ve halkla ilişkiler firmalarına ulaşarak, özellikle 1980 sonrası seçimlerinde kullanılmış malzemeleri temin etmeye çabaladık. Partilerin Ankara'daki merkezlerini de iki günün içinde talan eden Ülkü Özen de, önemli sayıda afişi temin edebildi.

Özkan Taner ile de tüm afişleri inceleyip, sınırlı sergileme olanağının elverdiği ölçüde "hangi afişleri kullanalım" üzerine çalıştık.

İlk sergide de desteğini aldığımız Bülent Erkmen de kolları sıvadı ve Garanti Bankası ile, serginin İstiklal Caddesi üzerindeki Garanti Sanat Galerisi'nde açılması ve hazırlık giderlerinin karşılanması ile sonuçlanan bağlantıyı gerçekleştirdi ve sergi tasarım çalışmalarını yönlendirdi.

Afişlerin bulunmasının yanı sıra serginin diğer ana elemanlarının oluşturacak olan 1946-1999 arasındaki 14 seçimin sonuçları, seçimlere katılan partiler ile ilgili kısa bilgiler ve partiler soyağacı çalışmaları da yürütüldü. Devlet İstatistik Enstitüsü'nden seçim sonuçlarını temin ettik. Soyağacını da, Artun Ünsal, Zafer Toprak ve Mete Tunçay'a danışarak oluşturduk.

Gördüğünüz gibi, serginin hazırlanması aslında bir tür imece ile gerçekleşti. Bu imeceye katılan herkese Vakıf adına tekrar teşekkür ederiz.

Sergiyi gezerken siyasal yaşamındaki bazı şeylerin ne kadar değiştiğini, bazı şeylerin de nasıl aynı kaldığını göreceksiniz. 1954 'ün "Yeter! Söz Milletindir"inden 1999'un "Yeter! Hak Milletindir"ine uzanan çizgi Türkiye'de bir siyasi çizginin sabitliğini gösteriyor, ama bu siyasi çizginin ve karşıtının propaganda unsurlarındaki değişiklik de dikkate değer: Örneğin, "Öküzle çekilen traktör" "Nal mıhı, kalsiyum, penisilin yokluğu" bir siyasi kampanyanın afişlere yansıyan öğeleri olmuş.

10.yıl

TOPLUMSAL TARİH: 106. SAYI
İSTANBUL DERGİSİ: 43. SAYI

YAYINLAR

İstanbul Dergisi
Eğlence Kültürü
Temmuz 2002

Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları
Kazdağlıların Yükselişi
Jane Hathaway
xii+212 ISBN 975-333-165-7

Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi
Kemal Kirişçi, Gareth M. Winrow
x+244 ISBN 975-333-063-4 (3. baskı)

Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611
William J. Griswold
xviii+221 ISBN 975-333-123-1 (2. baskı)

Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri
Abdülaziz Bey
xx+ISBN 975-333-126-6 (3. baskı)

Çatışan Kültürler Keşikfler Çağında
Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler
Bernard Lewis
vi+60 ISBN 975-333-053-7 (4. baskı)

VAKIF'ta BU AY

Sergi, yalnızca siyaset ve görsellik unsurlarının kesişim alanlarını değil, 60'ları, 70'leri, 80'leri tanımak için de önemli bir bir işleve sahip.

Yalnızca seçimler tarihinin değil, politik, toplumsal ve ekonomik gelişmemizin de önemli belgeleri durumundaki seçim afişlerinin olabildiğince tam bir koleksiyonunu oluşturabilmenin önemini tekrar vurgulayarak, ellerinde benzeri afişler bulunanları, bu afişleri Tarih Vakfı'na bağışlamaya ya da kopyalarının alınmasına izin vermeye çağırıyoruz.

"Türkiye'de Seçim Afişleri" sergisi, 27 Ekim'e kadar görülebilecek.

İstanbul'da Eğlence

İstanbul dergisinin 43. sayısı son yıllarda bu kentte yaşayan hemen herkesin üzerine konuştuğu bir konuya, eğlence kültürüne, odaklanıyor.

Her geçen gün biraz daha eğlencenin odağı haline gelen İstanbul'da ardı ardına açılan eğlence mekânları; gece kulüpleri, club'lar, kafeler, meyhaneler kentin çehresini değiştirirken bir taraftan da bu mekânlar, çevresinde kendi kültürünü, kendi sosyolojik yapısını oluşturuyor. İstanbul eğlence yaşamı, her ne kadar son yıllarda atağa kalkmış gibi gözükse de aslında her dönemde ağırlığını kente hissettirmiş bir nitelik taşıyor. Bu konu sadece eski İstanbul eğlenceleri başlıklı bir dosya hazırlamaya bile elverişli.

Bu sayı *İstanbul* dergisinde kamusal alanda eğlence kültürünü irdelemeyi amaçladık. Konu "eğlence" olunca ortaya renkli, canlı ve çarpıcı sayfaların çıkması kaçınılmaz oldu. Yukarıda da söz ettiğimiz gibi özellikle son yıllarda dünyanın birkaç metropolüyle (Londra, Paris, New York) birlikte eğlence seklöründe bir yer edinme çabasındaki İstanbul'un konumu bir çok bakımdan hayli ilginç. Bu kadar farklı ve çok sayıdaeğlence biçimini bir arada harmanlayan bir metropol hiç kuşkusuz incelenmeyi, üzerinde düşünülmeyi hak ediyor. Eğlence kültürü kentin eğlence sektöründeki konumuyla irdelenirken, tarihsel bağlamda ve özellikle bugün süregelen çerçevede bu kavramın sosyolojik, ekonomik ve siyasi boyutlarını da göz önünde tutarak ayrıntılarıyla ele almaya çalıştık.

Dosyada sadece eğlence biçimleri yerine konu, iktisadi, kültürel, sosyolojik, ideolojik, mekânsal boyutlarıyla da ele alınmaya çalışıldı. Bu alt başlıklar çerçevesinde eğlence kültürü dosyası tarihsel perspektiften, değişen eğlence anlayışlarına, sınıfsal farklılıkların getirdiği eğlence çeşitliliğinden, ortak bir sorun etrafında biçimlenen kutlama ve şenliklere, clubbing kültüründen türkü barlara kadar çok farklı ve çeşitli şekillerde süregelen eğlence anlayışlarına referans veriyor.

İstanbul dergisinin dosya dışı bölümlerinde ise ilgi çekici başlıklar yer alıyor. İstanbul Gezi Rehberi adlı yeni bölümümüzde bu kentin dokusunda önemli yer edinen semtleri rotalar vererek ayrıntılarıyla ele almaya çalışıyoruz. Klasik gezi dergisi kalıplarının dışında, belki hergün önünden geçerken fark etmediğimiz, belki de zihinlerimizdeki kodlar ve imgeler nedeniyle "sevimsiz" bildiğimiz, ancak İstanbul ile yıllar içinde bütünleşmiş ve simgesi haline gelmiş mekânlar sayfalarımıza konuk olacak. Kasımpaşa ile başlayan bu dizide, her sayı yenilenerek arşivinize katkıda bulunacak bir de harita-rota bulacaksınız. Böylece her sayıda ele alacağımız semtler hem belgelenecek hem de kabuğundan, mahallesinden çıkmak isteyenler için bir rehber işlevi görecek. Bu bölüm, Yıldıray Karakiya ve Banu Aksoy gibi iki genç sanat tarihçisi ve mimar Yeşim Özsoy tarafından hazırlandı. Gezi Rehberi'nin harita-rotaları ise Aydan Çelik tarafından çizildi.

İstanbul'da uzun süredir gerçekleştirmeyi planladığımız bir diğer bölümün konusu ise bu kentin kâbusu haline gelen Deprem'di. Bu sayı "Deprem Gündemi" başlığı ile amacımızı gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Açık Radyo'da Altın Saatler adlı programı hazırlayan Gürhan Ertür ve Argun Yum bundan böyle İstanbul'da deprem ile ilgili önerileri, çalışmaları, araştırmaları düzenli olarak ele alarak sizleri aydınlatmaya çalışacak. Bu bölüm ayrıca, en kısa zamanda gerçekleştirmeyi umduğumuz İstanbul ve Deprem dosyasının da altyapısını oluşturacak.

İstanbul'un bu sayısında ilginizi çekecek bir diğer bölüm ise Ayşe Düzkan'ın Vivet Kanetti ile Prens Adaları'nda yaptığı foto-röportaj. Kanetti'nin geçen günlerde okuyucuya sunulan "Prenslerin Adası" adlı kitabından esinlenerek hazırladığımız bu bölümün de sürekli olmasını hedefliyoruz. İstanbul'un gizemli köşelerini kendilerine sığınak yapmış yazarlar, sanatçılar, oyuncular, yönetmenler ve daha birçok kişi bundan böyle sayfalarımıza konuk olacak.

Darphane'de Geleneksel Türk El Sanatları Atölyeleri

İstanbul Müzesi ve Toplumsal Tarih Merkezi kurgusunun amaç ve ilkeleri arasında yer alan "Darphane Binalarının sivil toplum kuruluşlarının buluşma mekânı ve sanatın üretildiği bir merkez olması" ilkesi ve

birbiri ile ilişkili bir dizi etkinlik ile Vakfın amaçlarına uygun bir etkileşim ortamı yaratılması amacıyla geçen mayıs ayında başlanan Atölye Darphane kapsamındaki tezhip atölyesi çalışmalarına, eylül ayında da devam edildi. İki yeni atölye çalışmasının da Atölye Darphane'ye katılmasıyla gelişimini sürdüren atölye çalışmalarının yenilikleri ekru ve minyatür.

Talep olması durumunda İngilizce de yapılması hedeflenen bu üç sanatla ilgili atölye çalışmalarına ise hafta sonu ve hafta içi olmak üzere

28 Eylül tarihinde başlandı. Başvurular için son katılım tarihi belirlenmedi. Yeni kayıtlarla atölye çalışmalarına her ay yeni katılımcılar alınabilecek.

Selmin Özcan'ın yürüteceği ebru atölye çalışmaları, altı aylık bir süreyi kapsıyor. Hafta sonu ve hafta içi 3'er saatlik çalışma için oluşturulacak her grup için katılım en fazla 20 kişi ile sınırlandırıldı.

Billur Çağlar'ın yürüteceği minyatür atölyesi de üçer aylık dönemlerden oluşuyor. Hafta içi ve hafta sonu üçer saatlik çalışma için, her grup en fazla 15 kişiden oluşacak.

Mehtab Kardaş'ın yürüteceği tezhip atölye çalışmaları ise, ikişer aylık dönemler halinde, oluşturulacak hafta sonu ve hafta içi grupları ile sürdürülecek. Haftada üçer saatlik çalışma yapılacak ve gruplar en fazla 20 kişi ile sınırlandırılacak.

Hafta içi çalışmaları çarşamba günleri, hafta sonu sınıfları cumartesi günleri gerçekleştiriliyor.

Tüm atölye çalışmaları için katılım bedeli fatura karşılığı aylık 85.000.000 TL + KDV olarak belir-

lendi. Kredi kartı ile ödemelerde iki taksit seçeneği sunuluyor.

Kaybolmaya yüz tutmuş değerlerimize sahip çıkmayı ve öğrenerek katkıda bulunmayı, günlük koşuşturmalarımızın arasına sıkıştırdığımız birkaç saat ile başarabiliriz. Ebru, minyatür ve tezhip sanatının içiçe yaşanacağı atölye çalışmaları için daha fazla bilgiye (212) 233 21 61 numaralı telefon ile ve web sitemizden ulaşılabilir.

Keşfe Gidiyoruz

Tarih Vakfı ve STG Seyahat Acentası işbirliği ile ağustos ayında başlayan yeni dönem gezilerimiz devam ediyor.

Ekim ve kasım aylarında Anadolu'nun Kapıları Kars-Van ve Taşın ve İnancın Şiiri Mardin gezilerimiz gerçekleştirilecek. Turlara katılarak Çatalhöyük'e destek vermiş olacaksınız. Ayrıca herhangi bir gezimize katılırsanız Tarih Dostu olmak için sağlanan yeni olanaktan yararlanabilirsiniz. Yani ilk ödentiniz STG'den ve bir ay boyunca Tarih Dostu oluyorsunuz.

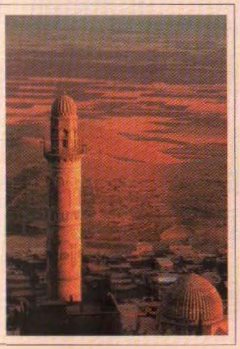
Ağustos ayı içinde gerçekleştirilen Bozcaada gezilerimiz başarıyla tamamlandı. Her iki geziden de olumlu izlenimlerle döndük. Truva antik kenti kazı ekibi başkanı Prof. Manfred Kohmann ve Rüstem Aslan'ın yaptığı sunum ve anlatım ve ayrıca Haluk Şahin'in adada göstermiş olduğu konukseverlikle zenginleşen gezi katılımcıların hatıralarında hoş izler bıraktı. Ada halkından yerlilerle yapılan sohbetler, küçük şarap üreticilerinin ziyaret edilmesi, ev yapımı reçel ziyafetleri geziye renk katan diğer unsurlardı.

Gezilerin Programı

"Anadolu'nun Kapıları": Kars-Ani-Doğubeyazıt-Tatvan-Van
11 Ekim, 08 Kasım

"Taşın ve İnancın Şiiri": Mardin-Hasankeyf-Diyarbakır
4 Ekim, 1 Kasım

Adapazarı Kayalar Köyü
5/6 Ekim
Ayrıntılı bilgi için, İlker Horozcu (212) 2332161 / 22

2002 yılı içindeki Bozcaada gezilerimiz tamamlandı. Geriye Kars-Van ve Mardin gezilerimiz kaldı. Ayrıca ekim ayının ilk haftasonunda geçen sene gerçekleştirdiğimiz ve bu sene bir benzeri niteliğinde olacak günübirlik Adapazarı Kayalar Köyü gezimiz planlanıyor. Kafkas geleneklerinin yaşatıldığı köye yapılacak gezi sırasında Kafkas yemekleri yiyecek ve günlük yaşama ait ritüellerin tanığı olacağız.

Keşfe giderken sizleri de bekliyoruz...

Tarih Dostlarına % 10 indirim olduğunu unutmayın!

Geleneksel Türk El Sanatları Sergisi Darphane'de Açıldı

Ebru, minyatür ve tezhip olmak üzere üç sanat, usta ellerin yarattığı işlerle, 18 Eylül Çarşamba günü saat 19.00'daki kokteyl ile açılan sergimizde, atölye çalışmalarını da yürütmekte olan Billur Çağlar, Mehtab Kardaş ve Selmin Özcan'ın kültür mirasımız olan geleneksel süsleme sanatlarının çağdaş bir yorum ile yansıtıldığı eserleri, Tarihi Darphane Binalarında 19 - 30 Eylül tarihleri arasında Darphane'de sergilendi.

Atölye Darphane etkinliklerinin sürekliliik ve tanıtımının sağlanması amacına katkıda bulunacağı düşüncesi ile gerçekleştirilen sergi ile eylül ayında başlayan Geleneksel Türk El Sanatları atölyeleri olan ebru, minyatür ve tezhip atölyeleri ilgililerine tanıtıldı. Eser sahipleri olan eğitmenlerimizin de sergi süresince bizzat mekânda yer almasıyla, ziyaretçilere ayrıntılı bilgi verme olanağı bulundu. Sergi süresince Atölye Darphane etkinliklerine yeni katılımcılar eklendi.

"Kazdağlıların Yükselişi"

Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları, Kazdağlıların Yükselişi, aslen Mısır'ın yeniçeri birliği içinde, büyük ölçüde Anadolu kökenli askerlerden oluşan ve 18. yüzyılın sonunda Mısır'a hâkim olan Kazdağlı hanesinin yükselişinin hikâyesidir. Okuyucular bu aileyi aslen memlûk olan ve 1760'ların sonunda Osmanlı sultanına karşı ayaklanan meşhur Bulut Kapan Ali Bey'in liderliğindeki grup olarak hatırlayabilirler. Yine bu aile, Bonaparte'ın 1798 yılındaki işgali sırasında Mısır'ı yönetmekte olan, esas olarak Gürcü Memlûklerden oluşan hane olarak da dikkat çekmiştir.

Jane Hathaway, Türkçe ve Arapça arşiv ve anlatı kaynaklarını kullanarak, Kazdağlıların, evlilik, ticari ortaklık, saray haremağalarının hamiliği gibi yollarla ve yeniçeri rütbe hiyerarşisini kullanarak nasıl yükseldiklerini ortaya koyduğu bu çalışmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde hane temelli politik kültürün Mısır'da da geçerli olduğunu ileri sürmekte ve Mısır'ın askeri elitinin Memlûk Sultanlığı'nın çeşitli kurumlarının canlandırılması yoluyla oluştuğu yönündeki geleneksel görüşe karşı çıkmaktadır.

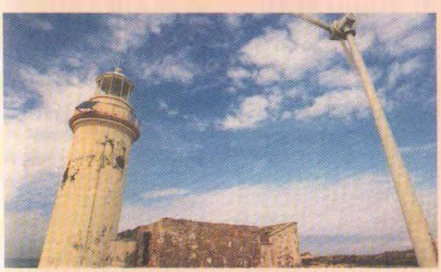
Mısır ve Osmanlı tarihine önemli bir katkı getiren bu kitap tarihle ilgilenen herkesin mutlaka okuması gereken bir eser.

ÇEYAP Beşinci Yıl Buluşması

Çanakkale Belediyesi'nin sivil toplum kuruluşlarıyla beş yıl önce temelini attığı birlikte çalışma ortamının en verimli ürünü ÇEYAP'ın (Çanakkale Evleri Yaşatma Projesi) beşinci yıl buluşması, 7-8 Eylül 2002 tarihlerinde Çanakkale'de yapıldı.

1997'de Çanakkale eski Belediye Başkanı İsmail Özay'ın sivil toplum kuruluşları ile yapıcı diyalog modeli oluşturma çabaları sonucu ortaya çıkan birliktelik, bu beş yıl içinde Türkiye için olumlu bir model olma yolunda önemli aşamalar kaydetti.

Buluşmanın açılış konuşmasını Çanakkale Belediyesi Başkan Yardımcısı Handan Özyayla yaptı. Özyayla, Çanakkale kentinin sosyal-kültürel açıdan zengin bir armoni içinde bulunduğunu ve bu çokkültürlü yapının tarihsel süreç içinde yaşanan çeşitli etkenlerle önemli tahribatlar yaşadığını vurguladı. ÇEYAP projesi ile bu gerçeği bilen ve kentin hızlı kimlik değiştirdiğini gören Belediyenin çok geçmeden kentin tarihi ve kültürel mirasına sahip çıkacak bir anlayışı yarattığını belirten Handan Özyayla, geçen süreçte en büyük cesaret kaynağını Çanakkale Sivil İnisiyatifi'nden ve projeye katılan kentlilerden aldığını söyledi. ÇEYAP projesi sayesinde yerel yönetimin kentli yurttaşlar ile ilişkilerini güçlendirdiğine dikkat çeken Başkan Yardımcısı Handan Özyayla, "kentin artık kendi ile söyleşen bir

Osmanlıca Seminerleri Başlıyor!

Üç yıldır başarıyla, geliştirerek sürdürdüğümüz Osmanlıca seminerlerimiz yeni dönemine başladı. İstanbul'da iki mekânda (Yıldız Sarayı ve Eminönü Bilgi Belge Merkezi) ve Ankara'da yapılacak seminerlere bu yıl İzmir de eklendi. Ayrıca bu dönem Ankara'da orta seviye sınıfı da açılacak.

İlk üç aylık dönem sonunda gramer yapısını, Arapça ve Farsça kelime yapısını ve matbu harfleri okumayı öğreniyorsunuz. İsteğinize göre daha sonra yine üçer aylık dönemlerle devam ederseniz, gramer kurallarını, el yazısını daha iyi öğreniyor, karşınıza çıkan metinde Arapça ve Farsça kelimeleri kolayca okuyabiliyorsunuz.

Sizleri, kitabe okuma gezileri ve özel konferanslarıyla Osmanlıca seminerlerine bekliyoruz.

İSTANBUL / EMİNÖNÜ
Başlangıç (I. sınıf): 2 Ekim - 28 Aralık
Gün ve Saatler: Çarşamba / 18:30-20:30, Cumartesi / 17:15-19:15
Süresi: 50 Saat
Ücreti: 200.000.000 TL

Orta Düzey (II. sınıf): 26 Eylül - 26 Aralık
Gün ve Saatler: Perşembe / 18:30-20:30, Cumartesi / 15:00-17:00
Süresi: 50 Saat
Ücreti: 175.000.000 TL

İleri Düzey (III. sınıf): 24 Eylül - 24 Aralık
Gün ve Saatler: Salı / 18:30-20:30, Cumartesi / 13:00-15:00
Süresi: 50 Saat
Ücreti: 175.000.000 TL

İSTANBUL/YILDIZ
Başlangıç (I. Sınıf): 23 Eylül - 19 Aralık 2002
Gün ve Saatler: Pazartesi - Perşembe, 18:30-20:30
Süresi: 50 Saat
Ücreti: 200.000.000 TL

Orta Düzey (II. Sınıf): 24 Eylül - 24 Aralık 2002
Gün ve Saatler: Salı / 18:30-20:30, Cumartesi / 09:30-11:30
Süresi: 50 Saat
Ücreti: 175.000.000 TL

İleri Düzey (III.Sınıf): 25 Eylül - 21 Aralık 2002
Gün ve Saatler: Çarşamba / 18:30-20:30, Cumartesi / 12:00-14:00
Süresi: 50 Saat
Ücreti: 175.000.000 TL

İZMİR
Başlangıç (I. Sınıf): 1 Ekim 2002 - 2 Ocak 2003
Gün ve Saatler: Salı - Perşembe 18:30-20:30
Süresi: 50 Saat
Ücreti : 200.000.000 TL

ANKARA
Başlangıç ve Orta Düzey (I. ve II. Sınıf)
Süresi: 50 Saat
Ücreti : 200.000.000 TL

Tarih Dostlarına % 10 indirim
Ayrıntılı bilgi için İlker Horozcu
(212) 2332161 / 22

kent'" olma özelliğine kavuştuğunu sözlerine ekledi.

Beşinci yıl buluşmasında daha sonra Çanakkale Belediye Başkanı Ülgür Gökhan konuşmasını yaptı. Proje sayesinde Çanakkale'nin kişiliğinin geliştiğini vurgulayan Belediye Başkanı Gökhan, bu projenin devamındaki her türlü sürece Çanakkale Belediyesinin siyasi ve eğitim anlayışı gereği aktif katılımcı olacağına dikkat çekti.

İki gün boyunca dört konuda çalışma atölyesi düzenlendi:

1. Planın genel ilkelerinin değerlendirilmesi ve kentin diğer mekânlarıyla ilişki
2. Sokak siluetleri-cephe yenilemeleri
3. Tescilli ve tescilsiz yapıların/parsellerin yapılanma koşulları, cephe özellikleri
4. Katılımcılık-kentliyle koruma anlayışı-karar ve onay süreçlerinin irdelenmesi, yasal ve hukuki yaptırımlar, aykırı uygulamaların denetimi

Katılanların büyük çoğunluğunun Çanakkale Yerel Tarih Grubu üyelerimiz olduğu bu proje kapsamında düzenlenen atölyelerden çıkan sonuçlar, hem Çanakkale'de kentsel yapının korunması, hem de STK'ler ile resmi kurumlar arasında yapıcı bir ortam oluşturulabilmesi konularında umut veriyor.

1. ÇEYAP Tarihi Kent Komisyonu Nedir?
1994 yılından bu yana kent ve çevresine yönelik birçok alanda bilgi açığa çıkartan ve bu bilginin oluşum, paylaşım, dağıtım süreçlerinde demokratik katılımı hedefleyen Çanakkale Sivil İnisiyatif anlayışının bir alt komisyonudur.

2. ÇEYAP Tarihi Kent Komisyonu hangi alana ağırlık verir?
Çalışmalarını genellikle kentleşme, planlama, mimarlık, koruma, fiziksel ve doğal çevre düzenleme gibi alanlarda yoğunlaştırır.

3. ÇEYAP Tarihi Kent Komisyonun çalışma yöntemi nasıldır?
Çanakkale sivil inisiyatif anlayışında olduğu gibi esnek bir örgütlenmeyi benimser. Temsili bir yönetim sistemi yoktur ve bütün katılımcılar eşit söz ve karar hakkında sahiptir.

4. ÇEYAP Tarihi Kent Komisyonu kimlerden oluşur?
Çalışma alanı gereği mimarlık ve planlama meslek disiplinlerine sahip bireyler çoğunluktadır. Ancak sosyoloji, sanat tarihi, fotoğraf, arkeoloji, tarih araştırmacısı gibi alanlarda duyarlılık gösteren bütün yurttaş bireylerle doğrudan iletişim kurar ve çalışmalara bütün ilgi duyan kentlilerin aktif katılımını talep eder.

Troas Arkeoloji Buluşması

Ülkemizde yerli ve yabancı bilim adamları tarafından her yıl iki yüze yakın arkeolojik kazı, bir o kadar da yüzey araştırması gerçekleştiriliyor. Bu çalışmalar akademik toplantılarda tartışılıyor, raporları yayımlanıyor. Ancak öte yandan, kaçak define kazılarıylaören yerleri tahrip ediliyor, geçmişe ait izler silinerek yok ediliyor. Bu tarihsel değerlerle iç içe yaşayan pek çok insanımız, sahip olduklarının farkında bile olmadan yaşamlarını sürdürüyor. Dolayısıyla farkında olmadıkları bu değerleri korumak gibi bir kaygıları da yok. Zaten bilgilenme olanakları pek de fazla değil.

Çanakkale Yerel Tarih Grubu üyelerinin de içinde bulunduğu bir girişim, bu konuda bilgi eksikliğini bir parça da olsa gidermek, ilgili insanları arkeolojik değerler hakkında bilgilendirmek, onlara bilgiyi ilk elden iletmek amacıyla bir sivil inisiyatif girişimi olarak Çanakkale'de kazı sonuçlarının tartışıldığı bir arkeoloji buluşması gerçekleştirdi.

Günümüzde Biga Yarımadası olarak adlandırılan toprakları kapsayan ve antik dönemlerdeki adı Troas olan bu bölgede pek çok arkeolojik yerleşim yeri var. Bu yerleşmelerden ancak beş tanesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarla kentlerin gizleri çözülmeye çalışılıyor. Troya,

bunlardan en bilineni. Tüm dünyanın ilgi merkezi olan bu kentin kazı heyeti başkanı Prof. Dr. Manfred Korfmann ve ekibi ile böyle bir buluşma birkaç yıldır zaten gerçekleştiriliyordu. Bu yıl ildeki diğer kazı ekiplerinin başkanları ile görüşülerek bu buluşmanın kapsamı genişletildi.

Kentte tarihe ve tarihsel mirasa duyarlı bir grup kentlinin bir araya gelerek oluşturduğu ve kendilerini "Troia Dostları" olarak adlandıran grubun fikir babası olduğu bu buluşmaya İl Kültür Müdürlüğü, Çanakkale Belediyesi, Onsekiz Mart Üniversitesi ve Çanakkale, Kültür ve Sanat Etkinlikleri Derneği (ÇABISAK) destek verdi. Adına "Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması" denilen bu organizasyon, 2-6 Eylül tarihleri arasında yapıldı.

Her gün bir kazı başkanının konuşmasıyla gerçekleştirilen buluşmanın belli başlı konukları, Troia Kazısı başkanı, Tübingen Üniversitesi'nden Prof. Dr. Manfred Korfmann, Münster Westfalische Wilhelms Üniversitesi'nden, Aleksandria Troas kenti kazı başkanı Prof. Dr. Elmar Schwertheim, Maltepe Üniversitesi'nden, Assos kazıları Başkanı Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu, Ankara Üniversitesi'nden, Gülpınar Apollon Smintheus Tapınağı kazısı başkanı Prof. Dr. Çoşkun Özgünel ve Hacettepe Üniversitesi'nden, Gökçeada Yenibademli Höyük kazıları başkanı Doç. Dr. Halime Hüryılmaz idi. Konuşmacıları kendi kazıları ile bilgiyi, bu organizasyona yoğun ilgi gösteren meraklı bir izleyici kitlesiyle paylaştılar.

Özelde Türkiye'de yapılan kazıların, genelde arkeolojinin doğru biçimde sunulduğunda her zaman ilgi alanı olabileceğinin güzel bir kanıtı olan bu toplantılar nedeniyle tüm girişimcilere Tarih Vakfı adına teşekkür ederiz.

Yeni STK Sempozyumunun Konusu "Projeler ve Projecilik"

İlki 1994 yılında gerçekleştirilmiş olan sivil toplum kuruluşları sempozyumları dizisinin 2002 yılı sonunda 12.'si gerçekleştirilecek.

Ülkemizde özellikle son on yılda sayıları hızla artan sivil toplum kuruluşları kendi uzmanlık alanlarında faaliyetler sürdürüyor. STK sempozyumları dizisi, bir anlamda STK'lar arasında geliştirilecek bir birlikteliğin oluşturulmasında bir ön adım olarak düşünülebilecek bir etkinlik.

1994 yılından bu yana devam eden STK Sempozyumları, bu alanda süreklilik arz eden ve kurumsallaşma yoluna girmiş, sivil toplumun entelektüel boyutuyla gündelik sorunların ötesinde uzun vadeli tartışıldığı tek platform.

Bir grup sivil toplum kuruluşunun bir araya gelmesi ile başlayan bu sempozyum dizisinin amacı, sivil toplum alanındaki genel sorun alanları ile birlikte STK'ların işleyiş ve yönetimine ait sorunların incelenmesi ve tartışılması ve bu alanda tartışma ve bilgi alışveriş ortamının oluşması, uluslararası sivil toplumun bir parçası olmak açısından sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine katkıda bulunulmasını sağlamak.

13-14 Aralık 2002 tarihlerinde yapılacak olan STK Sempozyumlarından 12.'sinin konusu "Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları" olarak belirlendi. Konunun belirlenmesinde son dönemde sivil toplum kuruluşlarına bakış açısı ve bu doğrultuda yapılan tartışmalar etkili oldu.

Proje ve proje tipi çalışma kavramına sivil toplum kuruluşlarının amaçlarına ulaşmaları için kullandıkları bir araç olarak baktığımızda, projenin sivil toplum kuruluşunun vizyonu doğrultusunda sosyal değişimi sağlayan, toplulukların gelişiminde rol oynayan ve sivil toplumun genişlemesini sağlayan bir yapısı olduğunu söylemek mümkün. Kuruluşların amaçları doğrultusunda çalışmalarını yürütebilmesi için kurum dışından kaynak bulmaları ise bu kuruluşların ayakta kalabilmeleri için kaçınılmaz.

Buna rağmen Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarına kaynak aktaran kurumların sayısının azlığı ya da yetersizliği diğer az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi bu kuruluşların yurtdışı fonları kullanmasında bir artışa neden olmuştur.

Bir önceki sempozyumun konusu "STK'ler, Yerelleşme ve Yerel yönelimler" idi.

Ortaya çıkışlarında devlet karşısında güçsüz kalan siyasal oluşumların arkasındaki toplumsal desteği artırmayı, bilinçli yurttaş katılımını güçlendirmeyi amaçlayan sivil toplum kuruluşlarının yurtdışı kaynaklı bu fonlar aracılığıyla gerçekleştirdikleri projelerle amaçlarına ulaşmaktan çok kendi varlıklarını sürdürebilmek için fona bağlı proje üretme yöntemine döndüğü, bunun kendi iç yapılarında etik sorunlara yol açtığı, denetim mekanizmasının şeffaflığını yitirdiği görülebilmektedir.

Diğer taraftan bir başka sorun alanı yurtdışı fonların büyüklüğüne bağlı olarak bazı kişi ve kurumların kendi kişisel beklentileri için bu fonları kullanmaya başlamasından doğmaktadır. Bu da kaynağın kötü kullanımını ya da amaç dışı kullanımı sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Proje finansörü kurumların ise kimi zaman sadece bütçe doldurmak gibi bir kaygıları olduğundan bu kuruluşların denetimi eksik kalabilmekte, çoğu zaman sivil toplum kuruluşları kitle kuruluşu olmaktan uzak oldukları için iç denetimde yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte STK'ların bu doğrultuda örgütlülüğünü kitleselleştirmekten çok kitle örgütü olamama ya da oluşturamama gibi sorunları ön plana çıktı.

Vakıf ve derneklerin bu doğrultuda projeciliğe soyunmaları, hem siyasi partiler, hem kamu hem de özel sektörden sivillik ve yararlılık anlamında ayrılan ve kar amacı gütmeyen bu kuruluşlarının son dönemde projeciliğin kavramsal yönü ve fiiliyatı ile bir tür özelleşmesi yada proje şirketi gibi çalışması sivil toplum kuruluşlarını yurtdışında var olan proje temelli çalışan şirketlere yaklaştırmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının amaçlarını ve etik normlarını yeniden tanımlamaları zorunlu hale gelmektedir.

Oysa sivil toplum kuruluşlarının yurtdışı ve yurtiçi fonları kullanarak amaçları ve vizyonları doğrultusunda proje üretmesi, bunun kendi içerisinde şeffaflığını sağlaması ve tüm bunları gerçekleştirirken kamu yararını gözetmesi mümkün.

13-14 Aralık'ta düzenlenecek olan sempozyumla ilgili gelişmeleri www.stksempozyumu.org adresinden takip edebilirsiniz.

Bugüne kadar gerçekleştirilmiş olan sempozyumlar ve tarihleri:

I. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları, (16-17 Aralık 1994)
II. Küçülen Dünyamızda Büyüyen Sivil Toplum (23-24 Haziran 1995)
III: Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İletişim Sorunları ve Çözümleri (7-8-9 Aralık 1995)
IV. Sivil Toplum Kuruluşları Arası Yasal Çerçeve (4-5-6 Nisan 1996)
V. Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik (1-2-3 Temmuz 1999)
VI. 17 Ağustos Depreminden STK'lar Olarak Neler Öğrendik (12-13 Kasım 1999)
VII. Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'de STK ve Devlet İlişkileri (2-3 Haziran 2000)

Başsağlığı

Geçtiğimiz ay, Vakfımızın üyelerinden Ali Faik Cihan'ı kaybettik, tüm yakınlarına Tarih Vakfı adına başsağlığı diliyoruz.

VIII. Türkiye ve Avrupa Birliği Bütünleşmesinde STK'ların Rolü (15-16 Aralık 2000)
IX. STK'larda Örgüt İçi Demokrasi ve Gönüllülük (2-3 Haziran 2001)
X. Gençlik, Katılım ve Sivil Toplum (2-3-4 Kasım 2001)
XI. STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler (21-22 Haziran 2002)

Bu sempozyumlar bugün kadar 4 kitap halinde yayımlandı. Bunlar 1, 2, 3. STK Sempozyumlarını içeren "Üç Sempozyum-Sivil Toplum Kuruluşları" adlı kitap, 4, 5 ve 6. STK Sempozyumlarını içeren "Yasalar-Etik-Deprem" adlı kitap, 7 ve 8. STK Sempozyumlarını içeren "Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar" ile 9 ve 10. STK Sempozyumlarını içeren "STK'larda Gönüllülük ve Gençlik" kitapları.

Microsoft Türkiye'ye Teşekkür

Yayın depomuzda kullanılmak ve işlerimize hız kazandırmak için ihtiyaç duyduğumuz MS Small Business Server ve MS WINDOWS 2000 PRO, Microsoft Türkiye tarafından Vakfımıza ayni destekçilik çerçevesinde bağışlandı.

Bu özel destekleri için Microsoft Türkiye ve yetkililerine teşekkür ederiz.

Vakfımız ayni destekçilerine yenileri katılıyor. Önümüzdeki sayılarda, yeni destekçilerimizin isimlerini sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşayacağız.

Türk(iye) Kültürleri Sempozyumu

Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 3-5 Eylül 2003 tarihlerinde Van'da "Türk(iye) Kültürleri" başlıklı bir kültür araştırmaları sempozyumu düzenleyecek. Sempozyumun amacı, disiplinlerarası ve çokdisiplinli bir yaklaşımla, kültür konusunda yerleşik yargıları sorgulamak, eleştirel ve çözümleyici bakış açısı içeren çalışmaları ya da yeni kuram ve yöntem arayışlarını ortaya koyabilmek. Bildiriler, Türkiye'de, eski Osmanlı ve Sovyetler Birliği topraklarında, Avrupa, Amerika, Avustralya, Afrika ile İran ve Çin'de Türk kültürleri ile Türkiye kültürleri bağlamında, kimlik, uluslaşma, etnisite, din, diaspora, emperyalizm, oryantalizm, toplumsal cinsiyet sorunları gibi konuları işleyebilir ama bunlarla sınırlı değil.

100-200 sözcüklük bireysel bildiri özetlerinin, kısa özgeçmişlerle birlikte en geç 31 Ekim 2002'e kadar

Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu
Sempozyum Koordinatörlüğü
Ziya-ür-rahman Caddesi 25/1
06700 Gaziosmanpaşa, Ankara
tel: +90 (312) 290 2044
faks: +90 (312) 266 5071
adresine gönderilmesi, ya da
program@cstgroup.org>
adresine e-postalanması gerekiyor.

Ayrıca en az üç, en fazla dört konuşmacının katılacağı önceden düzenlenmiş oturum önerileri de kabul ediliyor; oturum önerisi/özeti, konuşmacıların bildiri özetleri ve onlarınki ile birlikte oturum başkanı ile tartışmacının da kısa özgeçmişleriyle gönderilmesi bekleniyor.

Sempozyumda kullanılacak dil Türkçe, ancak Türkçe çevirisinin sözlü olarak sunulması sağlanırsa İngilizce metinler de kabul edilebilir. Sempozyumun sonuçları ise Aralık 2002'de bildirilecek.

Bildiri Çağrısı

Bakü'deki Qafqaz Üniversitesi, 12-13 Mayıs 2003 tarihlerinde, "Küreselleşme Sürecinde Kafkasya ve Orta Asya" konulu bir uluslararası konferans düzenliyor.

Günümüz dünyasında özellikle bilgi ve iletişim teknolojisinin öncülüğünde, globalleşme, küreselleşme ve yeni dünya düzeni gibi kavramlarla ifadesini bulan bir dönüşüm yaşanıyor. Bu süreçte, toplumsal yaşamın, düşünce biçimlerinin, ekonominin, siyasetin köklü bir değişim geçirmekte olduğu ve bu değişimin bazı neticelerinin de ortaya çıktığı görülmekte.

Bu küresel dönüşüm, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, yeni bir ivme kazanırken, iki kutuplu uluslararası sistem de yerini tek kutuplu yeni bir uluslararası siyasi sisteme bırakmıştır. Bu yeni dönemde, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri de, ekonomik model olarak serbest piyasa sistemine, politik sistem olarak da demokrasiye yönelmişlerdir. Elbette, merkezi yönetim ve planlı ekonomiden demokrasiye ve piyasa sistemine geçiş kurumsal, yapısal ve kültürel değişimleri içeren kompleks bir süreçtir.

Bu süreç içerisinde bulunan ülkeler literatüre "geçiş ülkeleri" ya da "geçiş ekonomileri" olarak geçmiş bulunmaktadır. Bu ülkeler, siyasi ve ekonomik kalkınmalarını sağlayacak kurumları oluşturmak için yoğun çaba harcamaktadırlar.
Kafkasya ve Orta Asya'da yer alan ülkeler küreselleşme, bölgeselleşme ve mega rekabetin yaşandığı günümüzde küreselleşme açısından hem dikkatleri üzerinde toplayan hem de etki altında kalan önemli bir coğrafyadır.

Dolayısıyla bu konferans ile akademik bir ortamda, dünyanın köklü bir dönüşüm geçirdiği dönemde kurulan Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki ekonomik, siyasal ve kültürel değişim ve yeniden yapılanma çabalarının ve sonuçlarının değerlendirilmesi ve çeşitli boyutlarıyla küreselleşmenin bölgeye yansıyan şekilde ele alınması ve tartışılması amaçlanıyor.

Konferansın üst başlıkları ekonomi, siyaset ve kültür olarak belirlenmiş.

Söz konusu konferansa bildiri sunmak isteyenler için son teslim tarihi 3 Şubat 2003. Bildirilerin kesin kabulü ise 15 Mart 2003 tarihinde. Ayrıntılı bilgi için www.qafqaz.edu.az adresine bir göz atabilir, ya da düzenleme kurulundan Dr. Osman Nuri Aras ile iletişime geçebilirsiniz:

Osman Nuri Aras
Qafqaz Üniversitesi
Neriman Nerimanov Prospekti No:103
Yasamal
Bakü/AZERBAYCAN
Tel: (+99412)387246/381562
Faks: (+99412) 981487
e-posta: aras@qafqaz.edu.az, info@qafqaz.edu.az

TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI YÖNETİM KURULU
SUAY AKSOY,
AYŞE SEMİHA BABAN,
AYFER BARTU,
HALİM BULUTOĞLU,
EDHEM ELDEM,
MEHMET ÖZDOĞAN,
ŞEVKET PAMUK (BŞK. YRD.),
ORHAN SİLİER (BŞK.),
İLHAN TEKELİ,
METE TUNÇAY (BŞK. YRD.),
BÜLENT ÜNAL.

VAKIF MERKEZİ
NİŞANTAŞI, VALİ KONAĞI C.
SAMSUN APT. NO. 57
80200 İSTANBUL
TEL: (0212) 233 21 61 -
233 21 66 - 233 21 70
FAKS: (0212) 234 32 90
E-POSTA:
tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr
WEB: http://www.tarihvakfi.org.tr

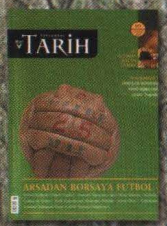
BİLGİ-BELGE MERKEZİ
ZİNDANKAPI DEĞİRMEN
SOKAK NO. 15
34460 EMİNÖNÜ-İSTANBUL
TEL: (0212) 513 52 35
FAKS: (0212) 513 21 77
bbmrkz@tarihvakfi.org.tr

ANKARA İRTİBAT BÜROSU
ÜLKÜ ÖZEN
BÜYÜKELÇİ SOKAK 14/9
KÜÇÜKESAT-ANKARA
TEL: (0312) 426 16 54
FAKS: (0312) 468 53 65

BANKA HESAP NUMARALARIMIZ
VAKIFLAR BANKASI
İSTANBUL ŞUBESİ 2003924
VAKIFLAR BANKASI
TAKSİM FİNANS MARKET
ŞUBESİ 2013044
İŞ BANKASI
AYASPAŞA ŞUBESİ 250962

HABERLER BÜLTENİ
YAYIN KURULU
ERTAN KESKİNSOY (Editör)
SEVİL SEVENTÜRK

Arayın,

TOPLUMSAL
10.yıl TARİH

derginiz adresinize gelsin:
(0212) 210 0 110

abonet

istediğiniz dergi
kapak fiyatıyla adresinize teslim

www.abonet.net abonet@abonet.net
tel: (0212) 210 0 110 faks: (0212) 222 27 10

Adam Öykü ❖ Adam Sanat ❖ Akademik Araştırmalar Dergisi ❖ Anadolu Yaşam Gazetesi ❖ art-ist ❖ Beauty Forum ❖ Bilim ve Teknik ❖ Çocuk ❖ Bütün Dünya ❖ CD Market ❖ Cogito ❖ Coiffeur Magazin ❖ Cosmetic Coiffeur Market ❖ Çveneburi ❖ Doğu Batı ❖ Düşünen Siyaset ❖ Edebiyat ve Eleştiri ❖ Edebiyat Gündemi ❖ Felsefelogos ❖ Final LGS ❖ Final ÖSS ❖ Foreign Policy ❖ Görüş ❖ Güldiken ❖ güzel yazılar ❖ Hayalet Gemi ❖ İnşaat Ekonomi ❖ İstanbul ❖ İstanbul Kültür Sanat Haritası ❖ Karizma ❖ Kitaplık ❖ Kül ❖ Liberal Düşünce ❖ New Perspectives on Turkey ❖ NPQ Türkiye ❖ Öyküden Bir Bilet: Gidiş-Dönüş ❖ Parşömen ❖ Petrolcü Magazin ❖ Piyasa ❖ Popüler Psikiyatri ❖ postexpress ❖ roll ❖ Roza ❖ Rüzgar ❖ Sanat Çevresi ❖ Sanat Dünyamız ❖ S'imge ❖ Skala ❖ Sosyal Demokrat Değişim ❖ Sualti Dünyası ❖ Teori ve Politika ❖ Tiyatro...Tiyatro ❖ Toplumsal Tarih ❖ Turist ❖ Turkish Aviation ❖ Tüketici ❖ Tüketici Gazetesi ❖ Üç ❖ Üçüncü Göz ❖ Üçüncü Öyküler ❖ yabancı ❖ Yazın ❖ Gezi ❖ Sanat Yılığı ❖ Türkiye'nin Antik Kentleri ❖ Türkiye'nin Bütün Otelleri